

VIGILIA

2004 / 6

LOUISE GNÄDINGER: A teljesség Johannes Taulernél

PÁKOZDI ISTVÁN: Szentek az egyházban

SZÉNÁSI ZOLTÁN: Prohászka Ottokár és a tudattalan

EGEDY GERGELY: A „józan ész”

konzervativizmus: Chesterton

SÁFRÁNY ATTILA: Giesswein Sándor emlékezete

Rába György és Szegedi Szabó Béla versei
Halasi Zoltán, Tandori Dezső és Vasadi Péter esszéje

Beszélgetés Falus Andrással

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A szeretet humanizmusa	401
LOUISE GNÄDINGER:	Jézus Krisztus és az őt követő ember teljessége Johannes Tauler műsztatagógiájában (<i>tanulmány</i>) (Görföl Tibor fordítása)	402
PÁKOZDI ISTVÁN:	Szentek az egyházban (<i>esszé</i>)	411
PROHÁSZKA OTTOKÁR:	Aki önmagánál nagyobb (<i>esszé</i>) (Élet, 1911)	414
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	Prohászka Ottokár és a tudattalan (<i>tanulmány</i>)	418
EGEDY GERGELY:	A „józan ész” konzervativizmusa: Gilbert Keith Chesterton	424
SÁFRÁNY ATTILA:	Giesswein Sándor emlékezete (<i>tanulmány</i>)	431

SZÉPÍRÁS

RÁBA GYÖRGY:	Egy perc tündérkedés (<i>vers</i>)	439
VASADI PÉTER:	Jegyzetlapok (<i>esszé</i>)	440
SZEGEDI SZABÓ BÉLA:	Macbeth búcsúja; Enteriőr zongorázó nővel; D. Scarlatti C-moll szonáta K115; B-A-C-H; Marcus Aurelius (<i>versek</i>)	442
TANDORI DEZSŐ:	Saját emlékeimről. Új folyam (II. rész) (<i>esszé</i>)	445
HALASI ZOLTÁN:	A virtuóz ökonómiája. Goethe Héttalvókja elé	447
J. W. GOETHE:	Héttalvók (<i>vers</i>) (Halasi Zoltán fordítása)	450
KOSZTOLÁNCZY TIBOR:	A szerda déli rövid adás (<i>próza</i>)	453

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Falus Andrással	463

MAI MEDITÁCIÓK

CSANÁDI SZILVIA:	Tekintetek	467

NAPJAINK

Húsz év szolgálatban	471

KRITIKA

ERDŐDY EDIT:	Kertész Imre: Felszámolás	473

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	476

A 410., 417. és a 452. oldalon Kacsóh Cecília alkotásai,
a 470. oldalon ismeretlen szerző Szentháromság-ábrázolása

A szeretet humanizmusa

„Megismertük Isten szeretetét, és hittünk benne.” Az öregedő Szent János apostol írta le ezt a mondatot. A „szeretett tanítvány”, akit Jézus talán valóban a legjobban szeretett a Tizenkettő közül. Az, akiről azt mondják, hogy élete végén, amikor már nem tudott nagyokat gondolni, talán beszélni is alig, mindig csak ezt ismételte: „Fiacskáim, szeressétek egymást.”

A két mondat egymásba kapcsolódik a boldog emberek életében. Az első: ingyenes ajándék. A második: feladat. Csecsemőként és csecsemőktől tanulhatjuk meg, mekkora boldogság és biztonság, ha feltétel nélkül szeretnek bennünket. Irigylésre méltóak a boldog családba születő kicsinyek: világukat teljesen körbevonja az őket dédelgető, róluk gondoskodó szeretet. Szent János hitvallása ezt a tudatot tágitja ki egyetemesse: Isten szeretete nemcsak az életünket fogja át, hanem közelgő halálunkat is; nemcsak az örömeket mélyíti el, de még a fájdalmakat is elviselhetővé szelídíti. Mindegyikünket éltethet ez a meggyőződés: Valaki személyesen engem elgondolt, létbe hozott, és az élet minden kalandján keresztül magához akar emelni örök szeretetébe.

Ez jelöli ki az élet legfontosabb feladatát is. A lét teljessége nem az atomlét, az autonómia, a romantikusan világfájdalmas vagy fölényes különállás, hanem az együtt-lét, az egymásért és egymásban lét. A személy nemcsak individuum, hanem kapcsolat is: szeretetből lettünk, és csak a szeretetben válhatunk teljessé. Gyűlöletből és bosszútól terhes világunkban nemcsak békefenntartó katonákra volna szükség, hanem — talán még inkább — olyanokra is, akik szavukkal és példájukkal fenntartják bennünk a létünket beteljesítő szeretet lehetőségét, tudatát és reményét.

Jézus egyetlen tömondatba sűrítette végrendeletét: „Szeressétek egymást.” Nemcsak istenemberi titkát tartalmazza ez a mondat, nem is csak etikai sürgetést, jámbor buzdítást — egy új humanizmus távlatai nyílnak meg előttünk. Aki benne, belőle újjászületik, az átlép a szeretet isteni létformájába.

Naponta kapunk hírt új tudományos fölfedezésekről, utolérhetetlenül gyors iramban fejlődnek technikai eszközeink. Mégis, mindezek ellenére mintha egyre távolabbra kerülnénk attól, ami igazán fontos az életben. Pedig az emberiség valódi fejlődésének egyetlen lehetséges útja a szeretet humanizmusán keresztül vezet.

Jézus Krisztus és az őt követő ember teljessége

LOUISE GNÄDINGER

*Johannes Tauler műstagógiájában. Vázlatos
megfontolások egy összetett kérdéskörhöz*

Johannes Tauler prédikációi és hallgatósága

A szerző neves misztika-kutató, a ma legmértékesebb Tauler-monográfia szerzője (*Johannes Tauler. Lebenswelt und mystische Lehre*. Beck, München, 1993). Ismertek továbbá a szerzetességgel, egyháztörténettel és a német misztikával kapcsolatos (például *Deutsche Mystik*) könyvei és fordításai. Jelenleg a kicsiny svájci Dägetschwil (Niederhelfenschwil) faluban él. Jelen tanulmány folyóiratunk számára készült.

A mai napig ismert és olvasott prédikátort, Johannes Taulert (1300 k.–1361), a strassburgi domonkos konvent tagját röviddel teológiai tanulmányainak befejezése után a rendi *cura monialium* fontos és megtisztelő feladatával, a rend női tagjainak lelki vezetésével és lelkipásztori gondozásával bízták meg.¹ Rendszeresen tartott beszédeivel mélyebben be kellett vezetnie a nővéreket a hittel kapcsolatos kérdésekbe, a rendi szabályzat szerint élt élet gyakorlati vonatkozásaiba, leginkább azonban a spirituális élettel összefüggő kérdések megvilágítására kellett vállalkoznia. Beszédeiből ugyanakkor a hasonló vallási kérdésekkel foglalkozó — és a domonkos renddel közeli kapcsolatban álló — beginák és buzgó laikusok is meríthettek. Szentbeszédeiben Tauler tehát rendre olyan témákat taglalt, amelyek támpontokat nyújthatnak a belső megtérésre és az élet átfogó megújítására nézve, így például annak ellenére is behatóan foglalkozott az Istennel való egyesülés lehetőségeivel és útjával, hogy az 1325-től a reformtörekvéseket elutasító rendtársai élesen bírálták a prédikációk keretében kifejtett misztikus teológiát. Johannes Tauler viszont éppen ezt helyezte buzdító és a megújulást sürgető beszédeinek középpontjába.

Tauler beszédeinek sajátos jellege²

¹Tauler életéhez és művéhez vö. Louise Gnädinger: *Johannes Tauler. Lebenswelt und mystische Lehre*. München, 1993; életrajzi adatok főként a 9–86. oldalon.

Formai szempontból Tauler vallási beszédei az egyházatyák kora óta elterjedt műfajt, a homíliát követik, azaz mondatról mondatra magyarázzák az egyházi liturgián (gyakran valamely ünnepnap alkalmával) felolvasott bibliai szövegeket. Minthogy az ekképpen adott szöveg kapcsán Tauler rendszerint egyetlen alaptémát fejt ki, homíliái sok tekintetben *sermókra* (meghatározott témának szentelt beszéd) emlékeztetnek. Beszédeiben gyakran szerepelnek intő és buzdító felszólítások, s ezek nem csupán a hallgatóság,³ vagyis javarészt a domonkos nővérek tanítását szolgálják, Tauler általuk

²L. Gnädinger: *Johannes Tauler. Lebenswelt und mystische Lehre*. i. m. 104–109. (Tauler prédikációinak sajátosságai).

³Uo. 117–121. (Tauler hallgatósága).

Az ember Istennel kialakítható egységének témája

belsőleg és személyesen kívánja megszólítani és cselekvésre indítani a rá bízottakat. Prédikációi nem pusztán a bibliai szövegek szó szerinti értelmét tárják fel. Bibliamagyarázataiban Tauler teljes erejével a megértendő tropológiai értelem (*sensus moralis*) és a misztikus tartalom kifejtésére törekszik: leginkább a lelki magyarázat (*sensus spiritualis*) ösztönöz a bibliai üzenet gyakorlati alkalmazására és megvalósítására a mindennapok során. Érthető tehát, hogy Tauler egzegézise az Istennel való egyesüléshez és egységhez vezető utat igyekszik leírni, azt a folyamatot, amelynek során az emberek különböző módon és más-más szakaszokon keresztül elérhetik teljességüket és végül tökéletességüket.

Ennek az eltérő homiletikai összefüggések ellenére is mindeütt uralkodó témának a taglalása során az adott bibliai szövegben kívül Tauler nagyban támaszkodik meghatározott egyházatyákra, szerzetes teológusokra és a domonkos skolasztika alakjaira is. Ugyanakkor beszédeinek meggyőzőerejét fokozandó nem keresztény gondolkodókra, főként Platónra és az újplatonikusokra is hivatkozik, és súlyt helyez e párbeszédre hívott szellemek gondolataira. Mivel, mint említettük, Tauler beszédgyűjteménye az ember Istennel kialakítandó egységének témáját különböző szempontokból megközelítő gondolatfűzésekből áll, nem elhibázott, ha vonatkozó állításait és fejtegetéseit kiemeljük a homíliák szorosabb összefüggéséből, összevetjük és kiegészítjük őket egymással, s nem alaptanul feltételezett — ám egységes rendszert semmiképpen sem alkotó — tanná szőjük egybe őket.

Jézus teljes életének szemlélése és a részleges áhítati formák

⁴Tauler beszédeit a mai napig mérvadó kiadásból idézzük: Ferdinand Vetter (szerk.): *Die Predigten Taulers. Aus der Engelberger Handschrift sowie aus Schmidts Abschriften der ehemaligen Strassburger Handschriften*. Berlin, 1910 (Deutsche Texte des Mittelalters, Bd. XI); utánnymás: Dublin–Zürich, 1968; a „V” rövidítés után a prédikáció száma, majd az oldal és a sorok száma áll; a szövegeket saját fordításomban közlöm.

Ha az egzegézis és a beszéd retorikai szabályok szerint strukturált összefüggése lehetővé teszi, vagyis ha a tényleges és az eszményként kiemelhető életgyakorlat kérdése kerül előtérbe, Tauler sosem mulasztja el, hogy — a rendi szabályzat megtartásával és a közösségi élettel kapcsolatos problémák mellett — részletesen szót ejtessen a nővérek által előszeretettel választott áhítati formákról, imádságaikról, aszketikus gyakorlataikról és az erények gyakorlásáról. Tauler gyakran ajánlja a Megfeszített öt sebének tiszteletét; a Lk 11,5–13 perikópáról mondott beszédében például a Jn 10,9-re (*Ego sum ostium*) hivatkozva a következőt állítja: „Az imádkozó embernek három helyütt kell kopognia ezen a szeretetteljes ajtón, mert csak így nyer bebocsátást. Teljes áhítattal kopogjon Urunk, Jézus Krisztus szeretetteljes, nyitott szívén és megnyitott oldalán, s teljes áhítattal kérjen bebocsátást, tudván-tudva, hogy mélységesen szegény és teljességgel semmi, úgy, mint a szegény Lázár a gazdag ember ajtaja előtt, aki kegyelmének morzsáiért könyörgött. Ezt a kegyelmet isteni, több mint természetes létező ajándékozza neked” (V 60a, 284, 18–24).⁴ Az imádkozónak ugyanezzel az érzülettel és ugyanezzel a sikerrel kell kopogtatnia továbbra is a Meg-

[A magyar fordítás a szerző fordításait követi. A Buji Ferenc szerkesztésében megjelent magyar Tauler-kötet (*A hazatérés útjelzői. Beszéd a misztikus útról.*

Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2002) szövegeire „B” rövidítéssel és az oldal-szám megadásával hivatkozunk. A meghök-kentő bevezetéssel és zavaros jegyzetekkel ellátott magyar szöveget azonban sok helyütt módosítanunk kellett.]

„Lélekalap”

⁵Az „alap” és „lélekalap” fogalmakhoz vö.

Paul Wyser OP: *Der Seelengrund in Taulers Predigten*. In: *Lebendiges Mittelalter. Festgabe für Wolfgang Stammer*.

Freiburg/Schweiz, 1958, 203–301; megjelent később: Kurt Ruh (szerk.): *Altdeutsche und altniederländische Mystik*. Darmstadt, 1964, 324–353 (Wege der Forschung, Bd. XXIII).

A szemlélődésre adott témák képszerű megjelenítése

feszített nyitva álló kéz- és lábsebein. Egy másik beszédben az öt sebet Tauler — allegorizálva — szüntelenül nyitva álló kapuknak nevezi, amelyeken keresztül az „Atyánk földjén” rejő örökkévaló örökséghez juthatunk (V 46, 206, 21skk.; Beszéd a Sir 24,7sk.-ről). Az utóbbi helyen az öt seb továbbá ötszörös útmutatással szolgál az ideigvaló örökség közegében élt élet során kialakítandó magatartásról. Tauler egészen általánosan olyan témákat ajánl a szemlélődéshez, amelyek a szemlélődőt — ha szeretettel idézi őket maga elé — felkészítik Isten eljövételére: „Idézd magad elé azt, amiről úgy gondolod, hogy a leginkább indít téged a szeretetre, akár az életet, akár a szenvedést, akár a szeretetre méltó sebeket, az isteni lényeg, a Szentháromság, a hatalmat, a bölcsességet, a jóságot, vagy azokat a jótéteményeket, amelyekben Isten részesített: bármi is indítson szeretetre, merülj alá vele hálatalten az alapig, és vára-kozz ott Istenre” (V 62, 338, 7–12; beszéd a Lk 6,36sk.-ről).

A három példa egyaránt azt mutatja, hogy Jézus életének meghatározott állomásait vagy bizonyos hittitkokat képszerű és fogalmilag elgondolható formában szemlélve Tauler a földi és a szellemi-végérvényes világban élt kegyelmi élet egészét kívánja bemutatni. Ezen belül pedig a szemlélődés során megvalósítandó introverzióra helyezi a legfőbb hangsúlyt, arra, hogy az embernek le kell szállnia tulajdon alapjára,⁵ a lélekalapig. Beszédeiben Tauler ezért int lépten-nyomon arra, hogy forduljunk tulajdon alapunk felé, ahol a vallási gyakorlatok során szemlélt egyedi képeket meghaladó, átfogó szemléletformát sajátíthatunk el, amelyet Tauler a következőképpen ír körül: „Tulajdon alapotokhoz kell térnetek, mert a kegyelem csak ott születik meg valóban. És az igazsággal megvilágosodik előtted Urunk szenvedése és élete, teljességet adományozó szeretettel, teljes egyszerűséggel és egyszerű-egységes tekintettel fogod át, mintha minden előtted állna, nem [a szemlélt tárgyak] egyéni különbözősége szerint (ahogy én egyetlen tekintettel foglak át és látlak benneteket). És ez a fajta látás sokkal hasznosabb annál, mint ha öt hónapot töltenél megkülönböztető emlékezéssel, felidézve, miként állt [Urunk] az egyes állomásoknál, megkorbácsolásakor és a többinél” (V 40, 166, 8–16). Szemlélődésünk során nem önálló — ráadásul bennünket rendszerint belsőleg nem is érintő — képeket kell magunk elé állítanunk; belső mélységünkben olyan szemléletnek ki kialakulnia, amely egybefogja a sokféle képet.

Minthogy azonban Tauler mindig megértéssel és jóindulattal van azokkal szemben, akik önhibájukon kívül nem tudnak továbblépni, a szemlélődésre adott témák képszerű megjelenítését akkor is megengedi, ha tartósan megmaradnak a szemlélődő szívében, hiszen kiszorítják a többi, idegen, az Istennel való kapcsolatot gátló képet. Ebben a tekintetben Jézus Krisztus passiójának valamennyi állomása segítséget nyújthat (vö. például V 52, 237, 29–36 és 238, 1–11). A képekről kidolgozott tanításában

⁶A belső–külső ember antropológiai sémájához és az ember három részének (*trichotomista*) elgondolásához vö. L. Gnädinger: *Johannes Tauler. Lebenswelt und mystische Lehre.* i. m. 129–136.

A képek szerepe a helyes áhítati gyakorlatban

Tauler ugyan elfogadhatónak ítéli a képekre támaszkodó szemlélődés bevett formáit, azt azonban már megengedhetetlennek tartja, hogy a szemlélődő belsőleg birtokába vegye e képeket: az Istenséghez kell felemelkednie, és át kell adnia neki magát. Mi több: „Ha Isten befelé kívánná vonni őt, nyomban követnie kell őt” (V 71, 385, 34–35; Beszéd a Zsolt 36,5-ről). Ezt az oly kíváncsos vonzást azonban az ember nem kutathatja és elemezheti önállóan, természetes erejével és képességeivel (mi is pontosan és miként alakul ki), mindent Istenre kell hagynia, s teljes egyszerűséggel Isten irányítására kell bíznia magát (V 71, 385, 34–39). Amikor tulajdon alapjában az ember teljes passzivitással átadja magát Isten cselekvésének, a jó képektől is el kell szakadnia: a szemlélődő (vagy ahogy ma mondani szokás: a meditáló) embernek a jó képek sokaságát áttörve belső világának legbelsőbb terébe kell eljutnia. Miután a „külső” ember⁶ már befelé fordult, a középső tartományon, a lélek és az értelem szféráján keresztül a legbelsőbb szféráig kell átlendülnie: „Mert ott a cselekvés csak Istent illeti meg, és ő [az ember] befogadóként van a cselekvő Istenben” (V 70, 382, 22–23; Beszéd az Ef 4,1–6-ról). A helyes áhítati gyakorlathoz, például a Jézus passiójának szemléléséhez kötődő képek átsuhanása ugyan aligha kerülhető el, az embernek azonban eltökélten át kell küzdenie magát rajtuk, Isten felé lendülve, az egységbe helyezkedve (Tauler kifejezésével: egyszerűként), összeszedetten és minden önálló törekvés vagy cselekvés nélkül. A saját alapjában passzív, azaz befogadó emberrel maga Isten közli magát.

Jézus Krisztus személyének teljes képe: ember és Isten Fia

Földi Jézus —
teremtő Isten

A Jézust követő tanítványok az egyidejűség kitüntetett helyzetében voltak: földi élete során mesterükkel tarthattak. Johannes Tauler a tanítványokat boldognak mondó jézusi szavak (Lk 10,23sk.) idézésével emlékeztet erre. Prédikációjában Tauler ugyanakkor meglepő — rá olyannyira jellemző — módon értelmezi ezt a boldogmondást: „A mi Urunk azt mondta, hogy tanítványait az tette boldoggá, amit láttak. Ha jól belegondolunk, *nekünk* sokkal inkább megvolna az okunk a boldogságra, ugyanis mi sokkal többet látunk a mi Urunk Jézus Krisztusból, mint amennyit az apostolok, Szent Péter és Szent János láttak. Hiszen ők egy szegény, erőtlen, szenvedő, halandó embert láttak maguk előtt — míg mi szent hitünk alapján a nagy, dicsőséges és hatalmas Istent és Urat látjuk benne, aki az eget, a földet a bennük lévő összes teremtménnyel együtt a semmiből hozta létre. S ha mindezt az igazságnak megfelelően meglátjuk, akkor szemünknek, sőt még lelkünknek is örökké lesz miért örvendeznie” (V 45, 196, 20–27; az idézet a Lk 10,23 alapján, vö. Mt 13,16sk.). Mi tehát ma az egykori földi Jézusban a teremtményt Istent ismerjük meg, amivel Jézus életének egé-

szen új dimenziója tárul föl. Tauler egy másik beszéde másképpen ítéli meg a tanítványok látszólag kitüntetett helyzetét — ezúttal spirituális szempontból. A tanítványokat — állítja a prédikátor — olyannyira eltöltötte Jézus Krisztus látható és testi jelenléte, olyannyira betöltötte mindenüket, szívüket, lelküket, érzéseiket és képességeiket, hogy csak úgy nyerhettek valódi szellemi vigaszt, ha megfosztattak ettől a telítettségtől (V 24, 100sk.; Beszéd az 1Pét 5,8-ról; B 213). Eleinte nem tudták elsajátítani a helyes látásmódot, megmaradtak a Jézus embersége iránti szeretet határai között; minderről Tauler a következőket mondja: „Amíg a mi Urunk még tanítványai között élt, embersége annyira bűvöletében tartott őket, hogy képtelenek voltak eljutni istenségéhez. Ezért egy alkalommal így szólt hozzájuk: »Jobb nektek, ha elmegyek. Mert ha nem megyek el, nem jön el hozzátok a Vigasztaló, a Szentlélek« [Jn 16,7]” (V 19, 79, 13–17; B 193; Beszéd az Ef 4,8-ról Krisztus mennybemenetelének ünnepén). Miként gondolkodik Tauler a szenvedés megtapasztalásának szükségességéről, különösen a lelki öröm és vigasz nélkülözéséről vagy elvesztéséről, és az ebből következő — feldolgozandó — belső éjszakáról, amellyel az ember leképezi magában a Fiú megtestesülésében végbemenő isteni kenősziszt, s miként fejt ki egészen részletesen, miért elengedhetetlen feltétele ez a Szentháromságba, az Istenségbe visszatérő mozgásnak — e helyütt minderről a rendelkezésre álló keret miatt nem beszélhetünk.

A kép és a példakép maga az út

Tauler felfogása szerint emberségében, vagyis egész földi élete során Jézus Krisztus meghatározott képet, példaszerű struktúrát jelenít meg, amelyhez minden embernek hasonlóvá kell válnia (noha egyéni módon, természetével adott vonásainak és személyes megszólítottságának megfelelően). Ezt a képet akárha tükörként kell magunk elé tartanunk, és cselekvésünket ennek utánzásával kell kialakítanunk (vö. V 15, 70ssk.; V 47, 209skk. és másutt). Tauler elsőként arra int, hogy hagynunk kell (éspedig kitartó szemlélésével): a kép magához vonzzon bennünket; ahogy egyre behatóbban és mélyebben szemléljük, fokozatosan kialakul bennünk a készség és a vágy arra, hogy pontosan felmérjük, mennyire nem hasonlítunk hozzá (V 15, 70, 15skk.). Tauler képekről kialakított szemlélete itt meglepő módon átfordul, és a leképezendő mintát dinamikus folyamatként, útként állítja elénk. „Ha minden tanító holt lenne, és az összes könyvet elégetnék, akkor is kellő ismeretünk lenne az ő [Jézus] szent életéről, mert ő maga az út, senki más [vö. Jn 14,6]” (V 20, 81, 19–21) — állítja Johannes Tauler, s ugyanakkor túllép Jézus harminchárom évig tartó földi életének követésén és utánzásán: „Mert hiszen ezt is mondta: »Elmegyek a ti Atyátokhoz és az én Atyámhoz« [Jn 20,7]. Az ő alapja, az ő célja és boldogsága, és a mi boldogságunk teljességgel egy boldogság

őbenne" (V 20, 81, 9–12; Beszéd Krisztus mennybemenetelének ünnepén). És Tauler nyomban ugyanitt az újplatonizmus szellemében értelmezi Jézus visszatérését az Atyához, olyan *episztrophé*ként, amelynek során Jézus követőivel együtt visszatér az eredetbe; Tauler mindezt egészen egyszerűen fejezi ki: „Ugyanabból az (eredeti) alaphoz ártunk ki, és mindazzal együtt, amik vagyunk, valójában egyazon célhoz tartozunk és vissza egyazon alaphoz" (V 20, 81, 12–14). Nem kell említenünk még azt a Tauler által másutt — feltehetően Scotus Eriugena nyomán — kifejtett gondolatot, amely szerint ez a visszaáramlás magával vonja az egész teremtetést, elvégre „az ember minden dolog, mert minden dologra hasonlít" (V 65, 353, 27). Az Újszövetség gondolatainak és az újplatonikusok elgondolásainak (Tauler többször hivatkozik Platónra és Prokloszra) összekapcsolása az ember Istennel lehetséges egységének tauleri leírásában is megmutatkozik.

Az ember rokonsága Istennel és visszatérése az eredetbe

⁷Az ember lehetséges megistenülésének teológiáját illetően vö. Christoph Schönborn OP: *Über die richtige Fassung des dogmatischen Begriffs der Vergöttlichung des Menschen*. Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie 34 (1987), 3–47.

Tauler prédikációinak üzenetében jelentős szerepet játszik az ember lehetséges megistenüléséről (*deificatio*)⁷ szóló — a görög egyházatyák által megalapozott — tanítás. A *deificatio*val kapcsolatos elgondolások háttéréről (emanáció-tan) Tauler ugyan szinte egyáltalán nem beszél, nyomaival azonban a keresztény-görög megistenülés-tanhoz hasonlóan több helyütt is találkozunk. Tauler mindamellett egyértelműen úgy véli, hogy a teremtetett ember visszatérését Isten elhatározása teszi lehetővé: „Valóban: Istennek olyannyira akar minket, mintha egész boldogsága tőlünk függne" (V 53, 240, 18–19; Beszéd az Ef 4,1–6-ról). Isten, az Atya, mindannak teremtetője, ami az égben és a földön van, teremtményeivel visszahív bennünket, embereket eredetünkhez: „Mindez ugyanis egyetlen hívás, mely visszaszólít kezdetünkbe" (V 53, 240, 22–23; az ember beleáradása Istenbe teremtésbeli „kiáradásainak" szeretetteljes és hálás szemlélése révén: V 74, 401, 1–9).

A páli teológia nyomán Isten szólítását Tauler elsőként Fiára, Jézus Krisztusra vonatkoztatja; minket „Fiához" hív, „hogy testvérei legyünk, Fiának társörökösei. Ő az első és a legkiválóbb a testvérek közül, és természeténél fogva birtokolja természetes örökségét, mi pedig kegyelemből leszünk társörökösei" (V 53, 240, 27–30). Egészen röviden: az ember Jézusban adott hasonlóságunk azt is lehetővé teszi, hogy részesedjünk Jézus istenfiúságában, s így abban is reménykedhetünk, hogy társörököseiként a Fiúval együtt mi is visszatérünk örökségébe. Ugyanebben a prédikációban Tauler továbbá arra is emlékeztet, hogy minden ember lélekalapjába „beleteremtetik" Isten képmása, és e szentháromságos képmásnak megfelelő életgyakorlat révén kibontakozó megvalósulása — más szempontból, de szintén — szavatolja az ember Istennel való hasonlóságát. Tauler attól sem riad vissza,

Részesedésünk Jézus istenfiúságában

**Visszatérés az Istennel
való egység állapotába**

hogy a Jer 3,19-et (a Tauler által használt szöveg szerint: „Atyádnak szólíts engem; ma szültelek téged, és nem hagyhatsz föl a betéréssel”) az Atya hívását követő ember tulajdon alapjába való betérésére vonatkoztassa. A belső dimenziójába teljesen alábocsátkozó ember alapján megvalósuló folytonos születést Tauler a következőképpen írja le: „Akkor megnyilvánul az Atya hatalma, és ő az ő egyszülött Fia által önmagába vonja a lelket, s amint a Fiú az Atyától születik és visszatér belé, úgy az ember is az Atyától születik a Fiúban, hogy azután visszatérjen az Atyába a Fiúval, eggyé válva vele” (V 60d, 301, 25–29; B 228; Beszéd a Jn 3,11-ről). A társörökösök visszatérése az örökkössel, a Fiúval (aki ember és Isten Fia) Taulernél azonos azzal a folyamattal, amelynek során a lélekalapban megvalósuló isteni születés szüntelen megújulása révén az ember visszatér az Istennel való egység állapotába. Az isteni születés a Szentháromság cselekvése, mivel a Szentlélek átjárja és áthatja az Istentől való születés helyét, megpecsételvén azt, amit Isten végbevisz. Az ember istengyermekségét a Lélek tanúsítja: „Ez a valódi tanúság: a Szentlélek tanúsítja lelkünknek, hogy Isten fiai vagyunk” (V 60d, 302, 11–12; B 229).

Egyik beszédében Tauler összekapcsolja egymással — éspedig nyomatékka — az Eucharisztia szentségét és az ember *deificatio*jának tanát. Azt állítja, hogy „a kifejezhetetlen, lényegfeletti szeretet csodálatos módon azzal nyilvánult meg, hogy nem merült ki számára [Jézus Krisztus] minden azzal, hogy testvérünk lett, és felvette gyenge, fogyatékos természetünket. Azért lett emberré, hogy az ember Istenné legyen” (V 60c, 293, 21–24).

Az — olykor mélységnek (*Abgrund*) is nevezett⁸ — alapról (*Grund*) gondolkodva Tauler helyenként merészen az Istent Szentháromságnak valló felfogás „mögé” hatol. A Dionüsziosz Areopagitész nevéhez kötődő apophatikus teológia nyomán és az újplatonikus filozófusoknak, kivált Proklosznak az Egyről kifejtett spekulációkra hivatkozva az isteni eredetet (ahová az embernek vissza kell térnie) Tauler elhagyatott helyként, pusztaságként vagy sivatagként festi le: „Ebben a pusztaságban teljes magány uralkodik, s így soha egyetlen gondolat sem hatolhat be ide. Valóban, egyetlen gondolat sem! A Szentháromságról alkotott ésszerű gondolatok (és sokan szorgoskodnak ilyesmikkel) közül egy sem juthat be ide. Nem, egyáltalán nem! Oly belső ez a pusztaság, olyan távoli és oly messzi; mert sem idő, sem tér nincs ott. Egyszerűsége folytán híjával van minden különbözőségnek, és amikor az ember belép ide, úgy látja, mintha már öröktől fogva ott lett volna, és mintha egy lenne vele [Istennel, az Istenséggel], még ha ez nem is tart tovább egy pillanatnál. Ám ezeket a pillanatokat örökkévalóságnak érzi és látja. Ez fényt derít arra (*lúchtet es us*) és igazolja (*gezüg*), hogy teremtelenségében [mielőtt megteremtett] az ember Istenben volt.

**Az eredet mint
„elhagyatott hely”**

⁸Az *Abgrund*a
vonatkozó tauleri
spekulációkhoz vö.

L. Gnädinger: *Johannes
Tauler. Lebenswelt und
mystische Lehre.*
i. m. 181–191.

Amikor benne volt, az ember Isten volt Istenben (V 61, 331, 22–31; B 311; Beszéd a Jn 1,7-ről Keresztelő János születésének ünnepnapján). Most, teremtményként, azaz földi élete során az ember lényegében változatlanul ugyanaz, ami teremtetlen állapotában örökké Istenben volt: vele létező lény (V 60h, 332sk.). És amíg az ember nem tér vissza a tiszta képnélküliségbe (állítja Tauler Prokloszra hivatkozva), amelynek állapotában kiáradt az eredetből, a teremtetlenségből a teremtettségbe, nem juthat vissza Istenbe (V 61, 332, 1–4; B 310sk.). Hogy ezt némiképp megvilágítsa hallgatósága számára, Tauler Jézus Krisztust jelöli meg követendő példaként: legmagasabb lelki képességeivel szünet nélkül az Istenség felé fordult, és eredetében létezett, ott, ahol megteremtetett lelke. Földi élete során lelke éppoly boldog volt, mint amilyen most. Emberi létszerkezetéhez ugyanakkor hozzátartozott a cselekvés, hatások érhatték és nem volt mentes a szenvedéstől, személyében tehát összekapcsolódott a cselekvés és az elszenvedés (V 39, 157, 13–23; B 279skk.; Beszéd az 1Pét 3,8-ról). Ezért bár Jézus Krisztus szünet nélkül egy volt az Istenséggel, ez semmivel sem könnyítette meg olajfák-hegyi szenvedését (V 14, 67, 6–9) vagy elhagyatottságát a kereszten: a legsúlyosabb szenvedést élte át (V 13, 61, 38 és 62, 1–6). Ebből következően Tauler szenvedésmisztikája szerint az ember a szenvedést vagy együtt-szenvedést megtapasztalva is megőrizheti egységét az Istenséggel, bár életének meghatározott időszakában a Jézus Krisztust követő ember közvetlenül nem érzi az egység boldogságát.

A képek elhagyása

Egyik beszédében Johannes Tauler megemlíti, hogy olykor neki-szegeznek a kérdést: valóban van-e szerepe Jézus Krisztus képének vagy példaképének az Istennel való egyesüléshez és egységhez vezető spirituális út során, ha egyszer tulajdon alapjában az ember túlemelkedhet minden teremtményen, s legmélyebb mélységében Isten Lelkébe merülhet. Tauler egyértelmű és határozott választ ad a kérdésre: „Urunk, Jézus Krisztus képén senki sem léphet túl” (V 15, 71, 7–8; Beszéd a Jn 16,7–15-ről).

A képeket azonban csak rajtuk keresztültörve hagyhatjuk magunk mögött (V 54, 248, 16–31 és 249, 16skk.; Beszéd a Lk 10,27-ről). Úgy tűnik, Tauler szerint paradox módon éppen Urunk, Jézus Krisztus képe révén kell megszabadulnunk a képektől (V 54, 250, 18skk.). Prédikációiban több helyütt is szót ejt erről, egyebek mellett az elveszett és megtalált bárány példázatról (Lk 15,4sk.) nyújtott értelmezésében. Azt, hogy a pásztor vállán viszi vissza a bárányt a többiek közé, Tauler így értelmezi: „Akkor ő [a jó pásztor] fogja ezt a szeretetreméltó bárányt, vállára veszi és magával viszi. A váll a test és a fej között van,

„Isten barátai”

⁹„Isten barátaihoz” és a *corpus mysticum* tauleri felfogásához vö. Louise Gnädinger: *Die Säulen der Welt, der Christenheit und der Kirche. Johannes Tauler als Mahn- und Bussprediger. In: Prophetie aus Gotteserfahrung — Die Kirchenkritik der Mystiker* (megjelenés előtt).

és mindkettővel érintkeznek. Ez pedig azt jelenti, hogy ő ennek a szeretetreméltó báránynak leghasznosabb embersége és mindennél dicsőségesebb istensége között adott helyt. A leghasznosabb emberiség lesz ezeknek az embereknek [akik minden dolgot egyformán elfogadnak Istentől] a támasza, és elvezeti őket a fenséges istenséghez. A szeretetreméltó emberség [Jézus Krisztusé] veszi magához az ilyen bárányokat, hogy minden olyan cselekedetükben hordozza őket, amit eddig ők maguk végeztek, valamint minden olyan dologban, ami velük történik. Ettől fogva már Isten hordozza őket, és összes cselekedetüket ő veszi véghez bennük és általuk. Akár beszélnek, esznek vagy állnak, minden cselekedetüket Isten viszi véghez, s ők Istenben élnek és őbenne úsznak. Kilépve az emberségből belépnek az istenségbe, és fordítva; ki-be járnak, és gazdag legelőt találnak” (V 36, 141, 8–19; B 246; Beszéd a Lk 15,1skk.-ról). Tauler gyakran kitér ezekre a példaszzerű emberekre, akik egyszerre tudnak élni időbeli és örök örökségükben, s már semmi jelentősége nincs számukra a cselekvő és szemlélődő élet közötti különbségnek, mert már a földön Isten visz végbe bennük mindent. Ezeket az embereket Tauler Isten barátainak nevezi. Az egyház közösségében tartóoszlopoknak kell lenniük:⁹ önmagukhoz többé nem kötődő, az egész emberiséget átfogó szeretetük révén a *corpus mysticum*ban a Fő, Jézus Krisztus és a tagok közötti életáramot szabályozzák, és mintegy a „kegyelem vagyonszövetségében” úgyszólván egyetlen isten-emberi egésszé kapcsolják össze a Főt és a testet.

Görföi Tibor fordítása

Kacsoh Cecília alkotása

Szentek az egyházban

A szerző a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanszékvezető tanára, egyetemi lelkész, a MKPK TV-referense. Legutóbbi írását 2003. 12. számunkban közöltük. Alábbi írása elhangzott Erd-Parkvárosban, a 2003. október 25-én tartott Boldog Kalkuttai Teréz anya emléknapon, az általa alapított magyarországi Teréz anya nővéreinek házában.

¹Vö. Andrea Riccardi:
Keresztények a vértanúság századában.
Új Ember,
Budapest, 2002.

„Legyetek tökéletesek!”

II. János Pál pápa 2003 októberéig 469 szentet és 1319 boldogot avatott az eltelt 25 éves pontifikátusa alatt. Annak ellenére, hogy általános örömet váltott ki az, hogy Teréz anya esetében nem várták ki a halála után régen előírt ötven esztendő és a boldogok sorába iktatták, van, aki ebben az igen gyakorivá vált folyamatban az *életszentség devalválódását* véli fölfedezni. Amíg kevés volt a szent és évtizedek teltek el egy-egy szentté avatás között, addig föl lehetett nézni a szentekre — mondják egyesek iróniával —, manapság talán túl „könnyen” lehet szentté válni, itt is, ott is a világban a pápai utak egyik velejárója a boldoggá vagy szentté avatás.

1. Gondolom azok, akik ily módon „féltek az életszentséget”, ugyanolyan fanyar kritikával illetik az egyház egyik alapvető teológiai jelzőjét, miszerint az egyház nemcsak egy, apostoli, katolikus, hanem *szent* is. Pontosan ennek az örök érvényű jelzőnek a jobb megértése miatt van manapság több szentté avatás, és nemcsak Rómában, az egyház szívében, hanem a helyi egyházakban: Lengyelországban, Horvátországban, Szlovákiában, Amerikában, vagy Afrikában. Az egyház nem fél attól, hogy állítsa: a sok gonoszsgot, bűnt hordozó világban igenis vannak boldogok és szentek, akiknek ragyogó élete azt mutatja, lehet az egyház alapítójának szentség-forrása szerint élni ma is!¹ A szentté avatások az egyház örök ifjú dinamizmusát juttatják kifejezésre: nem öregszik el, még mindig vannak újabb és újabb aranytartalékai, emberi erények, hősiek életáldozatok, egyszerű, szegényesnek tűnő sorsok, amelyekben azonban végtelen isteni gazdagság rejlik. Az új szentek és boldogok példaképek, indítások, hívások, késztetések: „légy te is szentté!” A szentek nem idegenek, éppen ellenkezőleg, testvéreink, társaink az élet zarándokútján.

2. Manapság, az ökumenizmus korában nem szabad elfeledkeznünk az első Timóteus levél sorairól: „Egy az Isten és egy a közbenjáró is Isten és az emberek között: az ember Jézus Krisztus, aki odaadta önmagát váltságul mindenkiért” (2,5–6). Igaza van a protestánsoknak: egy szent van (a szó szoros értelmében): Isten. Őt senki föl nem érheti, helyébe nem nyomulhat, nem helyettesítheti. A Biblia kijelentéseit azonban, a protestáns teológusok szerint is, együtt kell látnunk, nem kiragadva, hanem a Szentírás teljes összhangjában. Így eszünkbe jut az Ószövetség Istenének határozott kijelentése: „Szentek legyetek, mert én szent vagyok!” (Lev 11,44), amire szinte visszhangzik Jézus vágya: „Legyetek tökéletesek, amint ahogy a ti mennyei Atyátok is tökéletes!” (Mt 5,48). Az ősegyház tagjait pedig a Szentírás tanúsága szerint egyenesen szenteknek hívták: a Korintusban élő

Szentek közössége

²Theodor Schneider
(szerk.): *A dogmatika
kézikönyve*. II. köt.
Vigilia, Budapest,
1997, 488.

A szentek ünnepe

³*Heiligenverehrung,
Heiligenfeste*. In: Adolf
Adam – Rupert Berger:
*Pastoralliturgisches
Handlexikon*. Herder,
Freiburg im Breisgau,
1980, 196–199.

⁴*Sacrosanctum
Concilium* 111. pont.

„összes szenteknek” ír például Pál apostol (2Kor 1,1). A Jelenések könyve szerint „a hosszú, fehér ruhába öltözöttek, akik fehérre mosták ruhájukat a Bárány vérében”, a szentek (7,13–14). Be kell látnunk, Jézus Krisztus szent népet hozott létre, ha nem is földi munkálkodása nyomán rögtön láthatót, tapasztalhatót, hisz azt még az apostolok között is megannyi hitetlenség, keményszívűség, kishitűség kísérte, hanem megváltó szenvedése, halála és feltámadása által. Erről szól az első Péter levél: „Ti pedig választott nép, királyi papság, szent nemzet, megváltott nép vagytok” (2,9), azaz a megkeresztelték közössége Istennek szentelt népet alkot. Az összetartozásunk, a szétszakíthatatlanságunk ősi bizonyossága az, hogy ennek a *communio sanctorum*nak, a szentek közösségének a biztos hitében imádkozunk eltávozott halottainkért is. Erről szólnak az ősegyházi katakombá-ábrázolások. Ezt erősíti meg a *Lumen Gentium* 49 pontja: egy vagyunk mindnyájan, Isten és a felebarát egyazon szeretetében. Az egyik modern Dogmatika tankönyvünk így tisztázza a halottakkal és a szentekkel fennálló kapcsolatunkat: az nem *spiritizmus*, azaz nem technikákkal, mágiával előállított kommunikáció, hanem az összeköttetés keresztény „médiума” a hitbeli imádság, a bizalom aktsa. A halottak (a szentek) léte és közelsége Isten elrejtettségében részesedik. A hit az egyetlen út e közelség észlelésére.²

3. A kelet-szír egyházi hagyomány a szentek ünnepeit általában péntekre helyezi, mert ők Krisztus halálában egyesülnek. Az örmények éppen ellenkezőleg, sem vasárnapra, sem szerdára, sem péntekre, sem a húsvéti időre nem tesznek szentek ünnepeit, mert ezek az év kiemelt napjai, a szentek a hétköznapiakat töltik meg.³ A Trienti zsinat redukálta a szentek ünnepeit, V. Piusz 1570-ben kiadott Misszáléja és Breviáriuma mindössze 158 szentet hagy ünnepelni, azért, hogy a szentek „el ne nyomják” az Úrról szóló megemlékezést. Hasonló dolog történt a II. Vatikáni zsinaton is: a naptárreformért elég sok támadás érte a lazarista, később érseki rangot kapott Annibale Bugninit, aki a trienti reformhoz hasonlóan tenni kívánt a szentek tiszteletének túlbujánzásá ellen.⁴ Olyan szentek emléknapi maradtak meg, akiknek általános jelentőségük van az egész egyházban, a többi-eket a helyi egyházak és rendi közösségek ünnepelhetik. Az egyháztörténelem időről időre születő új szentjeinek ünnepeit olykor revideálni kell, de a róluk szóló terminológiát is. Kissé nevetséges, hogy a trienti misekönyben ilyen megfogalmazásokat találunk: „*nec virgine, nec martyre*”, sem szűz, sem vértanú... A szentek tiszteletének artikulálódását maga a liturgiátörténet sugallja. Első helyen álltak kezdetben a vértanúk ünnepei. Kialakult a boldogságos Szűz, később Szent József *híperdulia, protodulia* formája (legelső tisztelet, megelőző tisztelet), azután az apostolok, a hitvallók, az egyháztanítók, a lelkipásztorok (pápák, püspökök, áldozópapok, diakónusok) tisztelete, a szerzetesek (remeték, neve-

⁵2001. október 21-én
Rómában volt a
boldoggá avatásuk,
1951-ben hunytak el.

⁶Boldog Kalkuttai Teréz
anya választható
liturgikus ünnepe is így
került halála napjára,
szeptember 5-re.

Ereklyék, ábrázolások

Hivatottságunk az életszentségre

⁷*Lumen Gentium* V.
fejezet, 39–42.

⁸LG 41–42.

lők, szüzek) tisztelete, majd a királyok, házasságban élő szentek kultusza, legkésőbb az úgynevezett ifjú szentek (mint például Szent Tarzícusz, Gonzága Szent Alajos, Goretti Mária, Savio Szent Domonkos ünnepe). A lehető legutolsós, amolyan „hiánypótló” helyre került az első boldog házaspár, *Luigi és Maria Beltrame Quattrocchi*, akik nem külön-külön, mint Szent István királyunk és boldog Gizella, hanem egyszerre, éppen a házasság megszentelésének elismeréséül léptek a boldogok sorába.⁵ Az egyház decentralizálta a szentek kultuszát: korban és geográfiai szempontból minden idő, minden világrész, minden típusú közösség képviselve legyen. Továbbra is fennmarad az a törekvés, hogy ha lehet, égi születésnapjukon, haláluk napján emlékezzünk rájuk.⁶

4. A szentek tisztelete a katolikus egyházban nem az életszentség devalválódását eredményezi, hanem éppen ellenkezőleg, ismertté, követendővé, vonzóvá tételét szolgálja. A protestantizmus kemény kritikája és botránkozása ellenére nem veszett ki az *ereklyék kultusza* sem. A fix, mozdíthatatlan, új oltárokba ma is helyezzünk szentek ereklyéit. Az egyik nem régen zajlott, jeles boldoggá avatás rítusa is azzal záródott, hogy körmenetben, indiai zeneszóra és táncleptekkel helyezték el Teréz anya ereklyéjét az oltár mellett (egy nagy szívből benne a földgolyó emberekkel, mellette pedig egy könnycsepp, az új boldog szív-ereklyéje). Így vagyunk a szentek képi és szobor ábrázolásaival is. Elég csak arra gondolnunk, 2000-ben hány felújított vagy újonnan formált Szent István, Imre, László, Erzsébet szobor került közterekre, középületek falára.

5. Az életszentség nem választható, vagylagos, alternatív pálya az egyházban. A II. Vatikáni zsinat tanítása világosan elénk tárja: *mindenki meg van hívva az életszentségre*, mindannyiunk kötelessége szentté lenni. A hierarchiához tartozók éppúgy, mint a világban élő mindenféle életállapotú, hivatású, foglalkozású keresztény.⁷ Régen sokan gondolták úgy, hogy pápának, püspöknek, papnak, szerzetesnek „ex offio”, automatikusan jár, a többieknek pedig szegyenkezniük kell amiatt, hogy soha el nem érhetik. A zsinati konstitúció az elérhetőséget is leírja: napról napra megszentelődni sajátos feladataink, kötelességeink teljesítése közben, Isten ígését hallgatva, a szentségekben gyakran részesedve, imádságban, az üldözések példás elviselésében, a felebaráti szeretet sokféle gyakorlásával, adott esetben a szüzesség, illetve a cölibátus vállalásával, szegénységben, engedelmességben, önuralommal.⁸

A szentek jelen vannak egyházunkban. A szentek alkotják az egyházat. A szentek lényeglátók, nem farizeusok, hősök. Itt abamaradt, csodálatos életük odaát kiteljesedett, Krisztus misztikus testében szolidárisak velünk, a földön küszködő testvéreikkel. Ezt jelenti a szentek *közbenjárása*. Őszinték és tükröt állítanak elénk: merjünk belenézni, és nem annyira őket látni, misztifikálni, hanem velük együtt Jézust követni!

Aki önmagánál nagyobb

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Megjelent: Élet, 1911. 3.
évf. I. kötet, 58–60.

A tudomány az őskorszak néhány kihalt állatfaját prófétai alakoknak hívja, még pedig azért, mert egyes jellegeikben és vonásaikban akkor még nem létező s csak később kialakuló állattípusokra ismerhetünk. Így például voltak őskori állatok, amelyek baromra és sertésre, mások, melyek kutyára, kecskére emlékeztetnek. Az úgynevezett prófétai alakokban tehát azok a jellegek még együtt voltak, melyek később mintha különváltak volna, s akinek a szeme megakad rajtuk, annak úgy tetszik, mintha egy darab jövőndőt nézne ki belőlük, azt, ami majd csak lesz. Épp azért furcsa, sejtelmes alakok; valóságos szfinxek.

Ez a prófétai jelleg, ez a szfinxszerű sejtelmesség azonban ott borong az egész természetben, a csillagvilágon éppúgy, mint az életben, s oly általános, amily általános maga a fejlődés. Ami fejlődik, az mind prófétai; az mind jelzi valahogyan a jövőndőt. Már pedig az egész élet fejlődik és folyik; tehát abba, ami csak lesz, abba hajlik; minden jelen jövőt készít elő; minden élet a jövőndőbe siet; semmi sem kész, hanem minden készül, az egy végtelen Istenen kívül. Ugyancsak mondhatjuk, hogy ami van, az még csak valami; ami pedig lesz, az meg már valami több is s különb is lesz. Ugyanezt a prófétai vonást látom a nagy geológiai korszakokon — ezt látom a kultúra változatain —, ezt a tudomány s a technika rendszerein s az ember alkotta világok arculatán.

De megvan ez a prófétai vonás az egyes emberen is; sőt úgy van meg, mint semmi egyében, s e tekintetben mindenkinek arcáról leolvasom a szentírási kérdést: *quid putas, puer iste erit?* Mit gondolsz, mi lesz belőled? S mikor ezt kérdelem, nem a karrierre gondolok, nem az érvényesülésre, nem a gazdagodásra, hanem az egyéniségre. Nekem ez a kérdés azt jelenti, hogy nem tudom, mivé alakul át lelkem, nem tudom, mint változnak el sokban nézeteim — nem tudom, mily irányzatokba kerülök, s mily benyomásokból szövődik egybe öntudatom —, nem tudom, hogy mily eredővé egyesülnek a kívülről vett, vagy a lélek mélységeiből fakadó indítások. Pszichológiám, öntudatom típusa s tartalma is fejlődő félben van, készül; sohasem lesz készen. Nem félek e távlatoktól, bár érzem, hogy önmagam előtt sejtelmes alakká válok. Többet sejtek, mint látok, mikor öntudatomba nézek; sejtelmektől eltelve nézem önmagamot, ezt a sejtelmes valakit, s azok a különben ismeretes vonások, melyeket a tükörben s az állóvízekben annyiszor láttam, mintha fátyollá szövődnének; mintha

nyílt szemű szfinxszé merevülne arcom, de meg mosolyogna is, s a beszédes mosolyból azt érteném meg: ó görög filozófia, mily lehetetlenség elé állítottad az embert, mikor azt kívántad tőle, hogy ismerje meg magát! Megismernie önmagát igazán, kimerítenie ezt a titokzatos valót már csak azért sem lehet neki, mert ami most ő, az csak valami, s ami még nem ő, hanem csak lesz, azt kimerítenie s megismernie most nem lehet.

S valóban, minél jobban elmélyedünk, annál inkább észrevesszük, hogy mikor magunkra gondolunk, akkor arról az „én”-ről, arról a „lélek”-ről, arról az „öntudat”-ról alkotunk ugyan magunknak valami fogalmat; de mily keveset mond mindez a fogalom, s mily keveset fog meg abból, ami van, ami abból az énből s abból a lélekből bennem van. Mond ugyan valamit, de a lelki valóságot, a lélek mélységeit, azt a szellemi világot, melyből maga ez a sok fogalom fakad, nagyon gyöngén, szegényesen mutatja be. Az öntudat értelmi tartalma csak egy kis lámpás, mely belevilágít az éjszakába; az az öntudat csak egy kis ketyegő, regisztráló készülék, melyen az öntudat alatt s öntudaton túl fekvő mélységekből gerjedelmek, érzések, ingerek s vágyak villannak át; de ez az apparátus, melynek szava csak az, hogy kip-kip, arra ugyancsak nem képes, hogy a lélek valóságát önmagában megragadja, s annak az öntudatlan s megközelíthetetlen mélységnek fenekére világítson. S ez nem azt jelenti, hogy nincs ismeretünk; sem azt, hogy a belátás s az értelmes öntudat az embert dolgaiban el nem igazíthatja, de csak azt jelenti, hogy az emberi lélek, melyből a tudat s az öntudat is fakad, mérhetetlenül nagyobb valóság, mint ahogyan az öntudatban jelentkeznek, s hogy ezek a jelentkezések is, bár típusuk ugyanaz, észrevétlenül is el-elváltoznak, mert más-más befolyások alá kerülnek, melyek ítéleteinkre s értékeléseinkre is behatnak. Ez az én mai felfogásom x-y tárgyról nem az, melyet ugyane tárgyról évek múlva formálok; későbbi felfogásomat ugyanis sokféle más behatás és inger tarkázza. Az az „én” egyre más, sokféle árnyalattal elváltozott öntudata önmagának, melyben érzések, hangulatok járnak, vonzalmak s taszítások, gerjedelmek s aggályok, száraz s lelkes hangulatok váltakoznak, s egy sem kérdi, hogy szabad-e lenniök; gyökerük az öntudatlan lélek, ott fakadnak.

Nem lehet tehát eléggé hangsúlyoznunk, hogy *igenis levőfélben, alakulófélben vagyunk*, hogy az élet folyamat, mely nem kész, s hogy az öntudat arculata sok értelmi, érzelmi s értékelési vonást illetőleg nagy elváltozásokat szenved. Mindez azt mutatja, hogy a lélek valósága, az a nagy valami, amiből fakad belátás, érzés, inger, indulat, vágy és akarat, lefelé is, fölfelé is, mérhetetlenül több, mint aminek ismeretére jutunk. Mindez azt mutatja, hogy annak *a léleknek van ismeretlen, mert öntudatlan valósága*, mely forrászó feneke a gerjedelmeknek s hajlamoknak; mu-

tatja, hogy az a valóság nem lép bele a maga eredetiségében öntudomba s nem olvad föl érzéssé, ismeretté, s hogy törvényei érvénysülnek, akár ismerem azokat, akár nem: szóval, az az „én”, az a tudatos „valaki”, az csak némi villanásokban mutatkozik be. Ezeket a villanásokat felfogom; ezek az én tudományom önmagamról; ezzel világítok rá magamra. *De világításom nem látás, hanem következtetés*, s ami csodálatos s szinte hihetetlen, hogy nem érek önmagamhoz közvetlenül, hanem csak következtetések révén. Az embernek, a léleknek önmagára, mivoltára, sajátságaira csak következtetni lehet — csak következtetéssel, tehát absztrakciókon át tudom meg, hogy *mi vagyok, ki vagyok, hogy lelkem van-e, s halhatatlan vagyok-e...* Önarcunkat jelenlegi behelyezkedésünk szerint nem láthatjuk meg soha.

Mindezek után tudom, hogy lesz, aki e szerény tudattól elszontyolodik, s tán szkeptikussá is válik, de lesz, aki épp ebből a nagy szerénységből mást hoz le, még pedig azt, hogy íme ez a szerénység s szegénység, ez a penombra és sejtelmesség tünteti föl azt a *prófétai jelleget*, melyet a lélek magán hord; az sejteti meg vele, hogy az a nagy ismeretlen lélek nincs kimerítve azokkal az öntudati villanásokkal, s a reflexiók szerény lámpája a lélek világát ugyancsak be nem világítja. Megsejteti vele, hogy a léleknek megközelíthetetlen, de folyton forrászó fenekéből sokkal szebb, melegebb, gazdagabb élet fakadhat, s van ott mélység, melynek sokféle s szinte képzelhetetlen megnyilatkozásai s kitörései lehetnek. — Ha most is vannak szentelő pillanataink, melyekben a lélek egészen másképp, a közönséges érzést messze fölülmúló tisztaságban, fölségben mutatkozik be; ha most is vannak reggeleink, melyekben a lélek úgy ébred, hogy bűvös, hajnali fények lejtenek el rajta, s elváltozik körülötte a világ, mert belőle tört ki az új világosság; ha most is vannak az entuziasmusnak s a rajongásnak, az inspirációnak s hatalmi öntudatnak ünnepi fölemelkedései, mikor elhagyva az országutakat, hegycsúcsokon járunk: ez mind, ez mind az öntudatlan, ismeretlen, feneketlen mélységekből való. Ebbe a mélységbe belevilágít a hipnotizmus, a telepátia, a szomnambulizmus is, mikor az érzékenységnak csodálatos fokozásaiban nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy mire képes a lélek. Ugyancsak bármily állást foglaljunk is el az okkultizmussal szemben, s bármint magyarázzuk is tünetényeit, sok esetben csak a lelki öntudat ritka bemutatkozásának kell e tünetényeket vennünk, melyek a fejlődés s a több-élet lehetőségei elé állítanak, s azokat kiemelik.

Az életnek s a léleknek, mint a valóság némi s részleges bemutatkozásának alapján áll *hitünk* is a további életről. A Szentírás azt mondja, hogy „Isten magva” vagyunk. A lélek ereje s az élet titka eszerint belül van; a magnak héja pedig a mi mostani öntudatunk. Ebben az öntudatban, ebben a héjban adja magát a lélek s az élet itt és most; de azért a tulajdonképpeni valóját

meg nem tapasztalhatjuk, s azt, hogy más körülmények közt mily élet fakad belőle, el nem képzelhetjük.

Ez az *én tapasztalati öntudatom tehát csak a szfinx arca, mögötte, az arc mögött ül a lélek, az a még eddig ki nem derített világ, melyről az apostol írja: „Szerelmesim, most Isten fiai vagyunk, de még nincs kijelentve, hogy milyenek leszünk. Tudjuk azonban, hogy mikor ő meg fog jelenni, hasonlók leszünk hozzája; mert látni fogjuk őt, amint vagyon”* (1Ján 3,2). Tehát a mag ki-pattan héjából, s erjedni s fakadni fog, s a szfinx kilép titokzatoságából, s megelevenedik rajta minden, ami merev, s megközelíthetetlen mélysége tapasztalattá, látássá s érzéssé lesz.

Addig pedig csak megyek s járok ezzel a lelkemben rejlő, elképzelhetetlen világgal, s úgy érzem, hogy *én is prófétai alak vagyok*, mely a megtapasztalható valóságon túl mérhetetlen, meg nem tapasztalható valóságot hordoz ugyan magában, de azt öntudatába ez idő szerint nem léptetheti. A tudat s öntudat, az érzés és akarat kicsiny, kevés tehát bennem, de a lélek, az nagy, s az élet az óceán, s én valaki s valami vagyok belőle, de leszek majd több is; amikor az Isten magvából Isten nő ki.

Kacsóh Cecília
1904.

Kacsóh Cecília alkotása

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Prohászka Ottokár és a tudattalan

*A freudi pszichoanalitika esélyei egy keresztény gondolkodó
filozófiai rendszerében*

1975-ben született Jászberényben. 1999-ben a PPKE BTK magyar-történelem szakán végzett. 2000. és 2003. között az ELTE BTK doktorandusa. Doktori disszertációját a 20. századi magyar katolikus irodalomból írja.

¹Ferenczi Sándorról és a freudi pszichoanalitika magyarországi fogadtatásáról:

Erős Ferenc: *Ferenczi Sándor és kora.*

In: Erős Ferenc: *Ferenczi Sándor. Új Mandátum*
Könyvkiadó, Budapest,
2000, 7–44.

**A pszichoanalízis
kezdetei
Magyarországon**

Freud korai magyarországi recepciójának jelentősége közismert.¹ Legnagyobb részben Ferenczi Sándornak, Freud barátjának és legkedvesebb tanítványának köszönhetően a pszichoanalízis igen hamar számtalan hívet szerzett a bécsi professzor számára a magyarországi értelmiségiek körében. A Nyugat írói, költői is érdeklődéssel fogadták a pszichoanalízis újszerű tanait, de a társadalomtudósok is felfigyeltek az új diszciplína kínálta lehetőségekre a társadalmi folyamatok megértéséhez. A magyar pszichoanalitikus mozgalom fellendülése az első világháború utolsó éveire tehető. 1918. szeptember 18-án a Magyar Tudományos Akadémián tartották meg az V. Pszichoanalitikus Kongresszust, ahol a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület elnökévé Ferenczi Sándort választották. A pszichoanalízisnek a háborús traumában szenvedő betegek gyógyításában elért eredményét mutatja az a tény is, hogy a végnapjait élő Monarchia közös osztrák-magyar hadügyminisztériuma 1918. október 9-i rendeletében előírta, hogy „az olyan esetek, amelyek az orvos törekvéseivel szemben már több idegállomáson tanúsítottak ellenállást, olyan idegállomásokba adandók át, ahol a gyógyítás pszichoanalitikus úton kíséreltetik meg.”² 1918 októberétől egyre nagyobb és nyíltan megfogalmazott igény mutatkozott az egyetemi hallgatók részéről is a pszichoanalízis egyetemi tanítására. A konzervatív egyetemi vezetés ellenállása csak a Tanácsköztársaság idején tört meg, mikor is Ferenczit kinevezték a budapesti egyetem orvosi karának tanárává, s rábízták a pszichoanalitikai klinika vezetését. Az, hogy a kommunista hatalom 1919-ben felkarolta a freudi tanokat, azt mutatja, hogy ekkor még nem fogalmazódott meg az a kétely és elutasítás a marxizmus részéről a pszichoanalízissel szemben, ami majd a későbbi évtizedeket jellemzi.

Ferenczi 1922-ben így emlékszik vissza a világháború és a forradalmak időszakára: „Tagadhatatlan, hogy úgy Németországban, mint Ausztriában és Magyarországon a forradalmak után hivatalosan is valamivel több tért engedtek a pszichoanalízisnek, mint azelőtt. A beavatottabbak persze azt is tudják, hogy éppen ennek a három országnak katona-egészségügyi megbízottai már a budapesti pszichoanalitikus kongresszuson, tehát még a háború folyamán, hajlandóságot mutattak arra, hogy a pszichoanalíti-

³Ferenczi Sándor:
Pszichoanalízis és társadalompolitika. In: Erős
Ferenc: i. m. 72.

**Pszichoanalízis és
konzervativizmus**

**Prohászka és a
pszichoanalízis**

kus gyógyítást a hadseregben inaugurálják s e tervek keresztülvitelét éppen a háború befejezése, vagyis a forradalom akadályozta meg. Viszont igaz az is, hogy a forradalmakkal együtt jár az a jelenség, hogy bizonyos újszerű irányzatokat — és ilyen a pszichoanalízis is — elvből támogatnak.”³

Másrészt azonban az a „karrier”, amit az új tudományág a Tanácsköztársaság idején befutott, azzal a nem túl kedvező következménnyel is járt, hogy a tanács hatalom bukása után kialakuló és megszilárduló „keresztény kurzus” számára a freudizmus több szempontból is gyanús és elfogadhatatlan lett, s a pszichoanalízis ezzel visszaszorult a tudományos életben a háború előttihez hasonló marginális pozícióba.

Az együttműködés a kommunista hatalommal, akárcsak egy egyetemi tanári kinevezés elfogadásának erejéig is, elegendő ok lett volna arra, hogy 1919 után Ferenczi és a pszichoanalízis eleve kiessen az új hatalom kegyeiből. Ehhez hozzájárult még a hivatalos konzervatív gondolkodás ellenszenve a freudi tételekkel szemben, mivel Freud a neurotikus tüneteket jelentős részben gyermekkori szexuális zavarokra vezette vissza. Mindez nem volt más a konzervativizmus szemében, mint erkölcstelenség, pornográfia, s emellett figyelembe kell még vennünk a freudi álmofejtéssel szembeni kételyeket is, melyek lényegében a módszer tudományosságát is kétségbe vonták.

Ebben a történeti összefüggésben válik különösen érdekessé Prohászka Ottokárnak az az írása, mely 1911-ben jelent meg a katolikus *Élet* című folyóirat hasábjain, s mely — véleményem szerint — összefüggésbe hozható a tudattalan freudi felfedezésével. Az, hogy ebben a dolgozatában Prohászka nem említi Freud nevét (naplójában is csak egyszer fordul elő a bécsi professzor neve), nem véletlen. Viszont jól látható, hogy mi az, ami a fehérvári püspök számára a pszichoanalízis tanításából elfogadható, s mi nem.

Prohászka szerteágazó, sokoldalú tevékenysége meghatározó momentumnak mutatkozik a 20. század első évtizedeinek magyar szellemi életében. Főpapi, teológusi, filozófusi, politikusi vagy írói munkássága szerves része a 19. század végén kibontakozó európai katolikus reneszánsznak is. Törekvéseinek lényegét (vagy akár az időnként megmutatkozó ellentmondásait is) akkor érthetjük meg, ha életművének vizsgálata során nem vesszük szem elől, hogy Prohászka legalapvetőbb célja a keresztény tanítás védelme s a magyar társadalom rekatolizációja volt. Felismerte azonban, hogy mindez csak akkor érhető el, ha az egyház nyitottá válik a modern kor új jelenségei iránt, dialógust folytat az új gondolatokkal, s mindazt, ami a keresztény tanítás lényegét nem érinti, befogadja. Prohászka szükségesnek látta, hogy az egyház megadja a maga válaszát a kor alapvető kérdéseire, de törekedett arra is, hogy ez a válasz a modern ember számára is elfogadható legyen. A keresztény hagyományok és a modern

⁴Prohászka Ottokár:
A diadalmas világnézet.
 In: P. O. összegyűjtött
 munkái. 5. kötet,
 Budapest, 1928, 17.

Prohászka filozófiai nézetei

⁵Prohászka Ottokár:
*Az intellektualizmus
 túlhajtásai.* In: P. O.:
Élő kereszténység.
 Prohászka Ottokár
 indexre került művei.
 (Szerk. Frenyó Zoltán.)
 Kairosz Kiadó, Győr,
 1998, 48–49.

⁶Prohászka és a múlt
 század elején
 elterjedt modernista
 eretnokségről, valamint
 a Bergsonhoz fűződő
 viszonyról: Szabó
 Ferenc SJ.: *Prohászka
 és a modernizmus.* In:
Prohászka ébresztése.
 (Szerk. Szabó Ferenc
 SJ.) Budapest, 1996,
 73–175.

gondolatok összeegyeztetésére irányuló szintézisteremtő módszernek a lényegét *A diadalmas világnézet*ben a következőképpen foglalja össze: „Mi itt a földadat? Ismerjük föl a helyzetet, különböztessük meg a jót a rossztól, vessük el a rosszat, ítéljük meg méltányosan az újat; más szóval: állítsuk a kereszténységet a modern gondolatoknak s érzéseknek jegyébe, s vizsgáljuk meg, hogy mily szint, mily alakot ölt, amely új alakban régi igazsága ugyan változatlanul megmaradna, de a szívek fölötti hatalma az újkorban örvendetes föllendülésnek indulna.”⁴

Prohászka nem akart tehát mást, mint a modernkor modern katolicizmusának a megteremtését, mely a 19. század ateizmusa után a tömegeket újra visszavezérli az egyházhoz. Persze nem lehet megelégedezni korkritikájának éles hangvételéről sem, mely a kultúrát végső soron a szellemi irányzatok harcának terepévé kívánta tenni.

Prohászka filozófiai nézetei ahhoz a széles és összetett irányzathoz csatlakoztak, mely a 19. század második felétől a túlzó racionalizmussal és a természettudományok teoretikus megismerésével szemben az értelem korlátjait hangsúlyozták. 1910-es akadémiai székfoglalóját, melynek problémafelvetése ismeretelméleti irányú, *Az intellektualizmus túlhajtásai* címen írta. A cím-ben jelölt intellektualizmus Prohászka fogalmi rendszerében a racionalizmusnak felel meg. A püspök tisztában volt azzal, hogy kijelentései magukban hordozzák egy olyan értelmezésnek a lehetőségét is, mely őt a tudományellenesség gyanújába sodorja. Ezért is írja székfoglalójában: „Mind e benyomásokkal szemben ismételt ki kell azonban jelentenem, hogy nincs szándékom-ban ész és tudomány ellen küzdeni. Hisz aki az erős élet fejlesztésére törekszik, annak nincs érdekében az életenergiának bármely megnyilvánulását is csorbítani, annál is inkább, mert az ész keveselésével s jogosult igényeinek tagadásával megint csak a haldokló élet temetőárákába kerülnénk, belejutnánk a szkepszis útvesztőjébe, ahová az intellektualizmus is jut, miután sok-sok szisztémájával sem bírja az erős életet kifejleszteni s e tehetségével végre is az ész gyöngeségét dokumentálja.”⁵ Prohászka nem kívánja tehát teljes mértékben tagadni az ész szerepét a világ megismerésében, mindössze azt igyekszik bizonyítani, hogy az értelmi megismerés pusztán az élet egyik, de közel sem egyetlen aktusa. Az alapvetően irracionális világ tehát nem ragadható meg kizárólag és a maga teljességében a *ratio* által. Ez a felfogás közelíti őt a különböző cselekvés-filozófiákhoz, s ennek köszönhetően kerül kapcsolatba először a modernista Le Roy közvetítésén keresztül, majd közvetlenül is Bergsonnal.⁶

Az irracionális mint a pszichoanalízissel szemben — például a marxizmus részéről — hangoztatott vád szintén ismert. Azt az elképzelést, melyben a felvilágosodás oly szilárdan hitt, hogy az ember cselekedeteit az értelem irányítja, a freudi tudat-

⁷Pléh Csaba:
A lélektan története.
Osiris Kiadó, Budapest,
2000, 397.

Prohászka az emberi lélekről

⁸Prohászka Ottokár:
A diadalmas világnézet.
In: P. O. összegyűjtött
munkái. 5. kötet,
Budapest, 1928, 42.

Prohászka és Freud

talán felfedezése kétségbe vonta. Másrészt a személyiség pszichoanalitikus rétegekre bontásával az európai gondolkodás kiindulópontjának számító *Én* egységről alkotott kép cáfolata is megszületett. „Freudot azonban egy tényező gyökeresen szembeállítja a misztikus irracionalistákkal: ő nem hirdeti az irracionális kultuszát. Egész művének alaptónusa inkább a szomorú felvilágosodott racionalista attitűdjét tükrözi: szembe kell néznünk azzal, hogy nem pusztán észlények vagyunk. Mindezt azonban azért tesszük, hogy jobban tisztában legyünk magunkkal. Az észnek a teljes igazságot kell tudnia arról, hogy mi nem ésszerű az emberben. Ez azonban nem jelenti az ész primátusának feladását.”⁷

Noha Prohászka nem volt olyan radikális az *Énről* alkotott hagyományos elképzelések kritikájában, mint Freud, a tudattalan felfedezése az ő gondolkodási rendszerébe is beleillik. Prohászka az embert test és lélek harmonikus egységeként képzelte el, de a modern keresztény ember példaképéül szolgáló *szép egyéniségének* kidolgozásakor a hangsúlyt a lélekre helyezte. Az 1903-ban megjelent *A diadalmas világnézet* című könyvében már körülírta az európai gondolkodás változásának irányát, mely a materializmustól elfordulva az idealizmusba hajlik, az anyagi vonatkozások helyett a lélek felé fordul. Az ösztön fogalma sem ismeretlen Prohászka számára, bár egészen más értelemben használja, mint Freud, ami sejtetni engedi azt is, hogy a prohászka tudattalan lelki tartalma is eltér majd a pszichoanalízis tudattalanjának lelki tartalmaitól. Prohászka az emberi lelken belül négy ösztönt különböztet meg: a tudás ösztönét, az alakító vagy művészeti ösztönt, az erkölcsi ösztönt, valamint a vallási ösztönt. E különböző irányú ösztönök egysége adja a lélek harmóniáját: „Ez ösztönöket mint megannyi tengelyt húzta át a lelken Isten keze. E tengelyek irányában kell kialakulnia a léleknek színpompás, életerős, boldog öntudattá.”⁸

A *diadalmas világnézet*ben Prohászka célja az erős és szép egyéniség megalkotása volt, s ezért volt fontos számára az öntudat kiemelése. Az 1911-es *Aki nagyobb önmagánál* című rövid dolgozatának a lényege azonban már épp a lélek legmélyebb terrénjának a felismerése, annak a lélekrésznek a vizsgálata tehát, ami a tudat számára megközelíthetetlen.

Azt nem tudjuk, hogy Prohászka olvasta-e Freudot, vagy csak közvetett ismeretei voltak a pszichoanalízis tételeiről. Prohászka anyanyelve a német volt, apja cseh-német földműves családból származott. A fehérvári püspök csak egy évvel volt fiatalabb a morvaországi születésű bécsi professzornál. Prohászka tehát akár eredetiben is olvashatta Freud írásait, például az 1900-ban megjelent *Álomfejtés* című könyvét. Az azonban mégis valószínű, hogy nem tulajdonított nagy jelentőséget az új pszichológiai irányzatnak, mivel az itt elemzendő szöveget kivéve nem reagált a pszichoanalitika keresztény erkölcsiséget is irritáló megállapí-

tásaira, mint ahogy tette ezt a kor számtalan politikai és filozófiai nézetével kapcsolatban.

**Aki nagyobb
önmagánál**

⁹Sigmund Freud:
Álomfejtés. Helikon
Kiadó, Budapest,
én., 430.

Prohászka írásának bevezetőjében egy tágabb kontextusba helyezi a problémát, a hérakleitoszi *panta rei* elve alapján a világ dolgait állandóan változóként fogja fel. A múlt és a jelen metszéspontjain keresztül szerinte megsejthető a jövő, olyan módon, mint ahogy az ősi kihalt állatfajok „prófétálnak” a későbbiekéről, azaz magukon hordják a később kialakuló állatfajok alapvető vonásait. Prohászkanak ezt az okfejtését talán Freud *Álomfejtésének* utolsó mondata inspirálhatta: „Amikor az álm vágyunkat mutatja, kétségtelenül a jövőbe vezet bennünket, de azt a jövőt, melyet az álmodó jelennek tekint, az elpusztíthatatlan vágy a múlt képére alakítja.”⁹ Az állandó változás, fejlődés azonban jellemző az emberre, az emberi lélekre is. A kérdés tehát az Prohászka számára, hogy az állandóan változó öntudatunk ellenére (ez mutatkozik meg egy adott dologról való felfogásunk megváltozásában), mi adja meg az én önazonosságát. Így jut el oda, hogy „*a léleknek van ismeretlen, mert öntudatlan valósága*, mely forrásozó feneke a gerjedelmeknek s hajlamoknak; mutatja, hogy az a *valóság nem lép bele a maga eredetiségében öntudatomba s nem olvad föl érzéssé, ismeretté*, s hogy törvényei érvényesülnek, akár ismerem azokat, akár nem: szóval, az az »én«, az a tudatos »valaki« az csak némi villanásokban mutatkozik be.”

**„A lélek öntudatlan
valósága”**

Freud tudatos lélekrésze a prohászka öntudatnak feleltethető meg, amiben azonban, ha nem is kizárólag, de az értelmi mozzanat dominál. Amit Prohászka a „lélek ismeretlen, öntudatlan valóságának” nevez, az a freudi tudattalan. Az a megközelítés és párhuzam, melyet Freud az *Álomfejtés* utolsó fejezetében a tudattalanra vonatkoztatva kifejt, eleve rokonságot mutat a prohászka irracionalista ismeretelmélettel, s fontos kapcsolódási pont lehetne a két gondolkodási rendszer között: „A tudattalan tulajdonképpen lelki valóság, amelynek belső természete ugyanúgy ismeretlen, mint a külvilág, s a tudat adatai révén ugyanolyan tökéletlenül nyilvánul meg előttünk, mint a külvilág az érzékszervek adatai révén.”¹⁰ Érdemes persze arra is figyelni, hogy noha Freud is elismeri az érzékszervek útján történő empirikus megismerés korlátjait, de a tudattalant és a külvilágot is csak ismeretlennek, s nem megismerhetetlennek mondja. Freud több írásában is visszatér a tudattalan problémájához, de mivel a Prohászka-dolgozat nem érinti mélységben a pszichoanalízis nézeteit, ezért a tudattalanhoz kapcsolódó egyéb kérdések (mint például a tudattalan leíró és rendszerszerű fogalmai közti eltérés, vagy a tudattalan és a tudatelőttés érintkezése¹¹) taglalásától itt eltekinthetünk. Prohászka Freudhoz hasonlóan úgy látja, hogy ez az öntudat által elérhetetlen lélekrész van hatással a lélek alakulására, arra, hogy ki vagyok. Amit azonban ő „gerjedelmeknek” és „hajlamoknak” nevez, nem azonosítható a Freud

¹⁰S. Freud: i. m. 424.

¹¹Ezzel kapcsolatban
lásd: S. Freud:
A tudattalan. In:
Uő: *Ösztönök és
ösztönorsók*. S. F.
művei VI., Filum Kiadó,
Budapest, 1997,
77–114.

szerinti elfojtott ösztönökkel. „A tudattalan magja azokból az ösztönképviselletekből áll, melyek szeretnének megszabadulni megszállásuktól, ezek tehát a vágymozgások” — írja Freud.¹² A püspök egy szemléletes metaforával az emberi lelket az Isten által elvetett magnak nevezi, melynek héja az öntudatunk. Ez a mag önmagában hordozza azt, ami majd lesz, ami kikel belőle, ez pedig maga az Isten.

Van azonban még egy fontos párhuzam, mely azt látszik igazolni, hogy a jelentős eltérések ellenére is Prohászka gondolatait a freudi pszichoanalitika inspirálta. Freudhoz hasonlóan Prohászka is úgy gondolja, hogy az öntudatlan lélek rész közvetlenül nem ismerhető meg, pusztán közvetett módszerekkel (hipnózis, telepátia) világíthatunk be mélyeibe. Mindez hasonló felismerésekre utal, mint ami alapján Freud a neurotikus betegek gyógyítására kidolgozta pszichoanalitikus módszerét. Amikor Prohászka ebben az összefüggésben szomnambulizmusról beszél, akkor azt is ebben a kontextusban lehet értelmezni.

**Pszichoanalízis és
katolicizmus**

A fentebb vázoltak rávilágítanak arra, hogy lehetett volna egy keskeny ösvény, mely a Prohászka által képviselt új eszmékre nyitott katolicizmust elvezethette volna a freudi pszichoanalízis befogadásáig. A legjelentősebb különbségnek az az erkölcsi vonatkozású tényező látszik, mely konzervatív részről már a pszichoanalitika egyetemi oktatásának kérdésében 1919-ben elhangzott, s mely kifogásolta a gyógyítás szexuális vonatkozásait. Ez mutatkozik meg abban a rövid megjegyzésben is, melyet a püspök 1914. március 3-án jegyzett le naplójába. Ezen a napon az apácák és a papok Istenhez fűződő viszonyáról s a cölibátusról elmélkedett. Kontemplációját a következő mondatokkal zárta: „Hát egyesülünk Istennel mint örvénybe szaladó forgács, mint a ciklon által fölkapott levél, s élvezzük ölelését. Már most az olyan Freud-féle orvosok azt fogják mondani erre, hogy íme a vallás is erosz. Az olyan, mintha valaki azt mondaná: Ime, a pálma is moszat, mert lélekezik az is, ez is.”¹³

¹³Prohászka Ottokár:
Naplójegyzetek I. kiad.
Bartay Ö. Szabolcs,
Szeged – Székes-
fehérvár, 1997, 351.

EGEDY GERGELY

A „józan ész” konzervativizmusa

Gilbert Keith Chesterton

1953-ban született Budapesten. A BKAE Államigazgatási Kar Társadalomelméleti Tanszékének tanára.

¹Chesterton életművéhez lásd (többek között):

Michael Finch: G. K. Chesterton. A Biography. Weidenfeld and Nicolson, London, 1986.

²The Tablet, June 20, 1936.

³Patrick Cahill: Chesterton and the Future of Democracy. In: G. K. Chesterton. A Centenary Appraisal (Ed. by John Sullivan, Paul Elek.) London, 1974, 183.

A konzervatív gondolkodás mindig is idegenkedett a steril absztrakcióktól, de ez nem jelenti azt, hogy ne igényelte volna a „józan ész” használatát. S a 20. században erre talán még nagyobb szükség is mutatkozott, mint korábban bármikor... A „józan ész” perspektívájából vizsgálta a „haladás” és a modernitás árnyoldalait a gondolkodóként felettebb gyakorlatias Gilbert Keith Chesterton (1874–1936), akit a szélesebb olvasóközönség főként szellemes detektívtörténeteiről ismer.¹

A mélyen konzervatív elkötelezettségű író 1922-ben katolizált, a Rend és a Hagymány utolsó bástyáját a római egyházban találva meg. Saját korában talán bárki másnál többet tett ő annak érdekében — hangsúlyozta a róla írt nekrológban a neves konzervatív költő, T. S. Eliot —, hogy „fenntartsa egy fontos kisebbség létét a modern világban” — azon kisebbségét, amely nem kívánt belenyugodni a hagyományos erkölcsi értékek fokozatos eróziójába, az élet üzletiesse és gépiesse válásába.² Szépirói tevékenysége mellett ugyanis Chesterton behatóan foglalkozott közéleti-világnézeti kérdésekkel is, markáns szerepet játszva a 20. század első harmadának brit szellemi életében. Találóan jegyezte meg életművének egyik kutatója, Cahill, hogy Chesterton, ugyan a rá jellemző finom szellemességgel, de szinte az ószövetségi próféták hagyományait követve próbálta meg az embereket egy természetesebb társadalom, egy természetesebb élet felé visszavezetni...³

Mi a baj a világgal?

Hová vezet a „modernség” útja, az iparosodás és a gépiesedés? — tulajdonképpen valamennyi társadalomelméleti írásának középpontjába ezt az alapkérdést állította Chesterton. Nézeteinek igen jó összefoglalását nyújtja a halála előtt tíz évvel, 1926-ban publikált könyve, *A józan ész nevében* (*The Outline of Sanity*) — az alábbiakban elsősorban erre támaszkodva próbáljuk meg felvázolni katolikus-konzervatív társadalomszemléletének alapvonásait, az általa „iker-testvéreknek” tartott kapitalizmus és kommunizmus elleni érveit.

Főbb politikai és filozófiai elveit azonban már jóval korábban, 1910-ben is pontosan érzékeltette *Mi a baj a világgal?* (*What's Wrong with the World?*) című könyvében. A baj szerinte minde-

⁴G. K. Chesterton:
*What's Wrong with the
World?* Tauchnitz
Edition, Leipzig,
1910, 12–13.

⁵Vö. Chesterton:
i. m. 40.

A „haladás” bálványozása ellen

⁶Szerb Antal:
*A világirodalom
története*. III. köt.,
Révai, Budapest,
1942, 202.

⁷Chesterton: i. m. 108.

A józan ész nevében

⁸G. K. Chesterton:
A józan ész nevében.
(Ford. Görgényi Tamás.)
Kairosz, Budapest,
2003, 14.

nekelőtt az, hogy a legfontosabb kérdést fel sem tesszük, vagyis azt, hogy mi a helyes. Könnyebb ugyanis egyetértésre jutni abban, hogy mi a rossz, mint abban, hogy mi a jó, mit kell tennünk.⁴ S ezzel kapcsolatban Chesterton megállapítja, a modern gondolkodás visszatérő és súlyos hibája, hogy feltételezi: ha egy ügy vereséget szenvedett a történelemben, az bizonyára azért történt így, mert eleve helytelen volt. Vagyis rászolgált a kudarcra... Pedig nem így áll a dolog: épp az elveszett ügyek azok, amelyek megmenthették volna a világot!⁵ A történelem nem egykor tökéletesen befejezett, ám azóta összedőlt építmények romjaiból áll, hanem tele van ki nem teljesített eszmékkel, „befejezetlen templomokkal”. Valójában egyetlen elv sem lehet forradalmibb hatású, mintha egy régít megvalósítunk! A közfelfogással ellentétben a kereszténységtől sem azért távolodtak el az emberek, mert belefáradtak vagy beleuntak volna, hanem azért, mert sohasem kerültek vele igazán szoros kapcsolatba.

Konzervatívként — állandó vitapartnereivel, a fábiánus G. B. Shaw-val és szocialista társaival ellentétben — Chesterton nem hitt a haladás bálványában, és figyelmét inkább a múltra fordította. A jövőre történő hivatkozás mindig is a zsarnokság szövetségese volt — mutatott rá, hiszen ennek a nevében fosztják meg az embereket hagyományaiktól. (E sorokat olvasva megalapozottnak tűnik Szerb Antal szellemesen megfogalmazott véleménye Chestertonról: „annyira modern, hogy már az újbán sem bízik”).⁶ Mi tehát a baj? Végső soron az a modern eretnekség, amely szerint az emberi lelket kell megváltoztatni azért, hogy az új körülményekhez alkalmazkodjon, ahelyett, hogy a körülményeket akarnák az emberhez szabni.⁷

A haladás bálványozását támadta Chesterton *A józan ész nevében* című művében is, abból indulva ki, hogy a „haladás”, amely az emberiségnek jó dolgok mellett oly sok rosszat is hozott, elválaszthatatlan az ipari kapitalizmustól. Ez utóbbról így vélekedett, igen epésen: „meglehetősen kellemetlen szó”, s „ugyanannyira kellemetlen dolog”. Hogy mit is jelent e szó? Társadalomképének felvázolását kezdjük e kulcsfogalom kibontásával.

A kapitalizmus — fejtette ki — „olyan gazdasági helyzet, amelyben létezik egy nagyjából azonosítható, viszonylag szűk csoport, amelynek tulajdonában akkora tőke halmozódott fel, amekkorával a polgárok többségét rákényszerítheti arra, hogy munkabérért szolgáljon neki”.⁸ Sokan abból indulnak ki, hogy minden olyan berendezkedést kapitalizmusnak kell tekinteni, ahol megjelenik a tőke használata, de ha a kapitalizmus a tőke használatával azonos, akkor minden kapitalizmus lehet, vagyis a fogalom jelentése túlságosan tágga válik. A kapitalizmus lényege nem az, hogy néhány embernek van tőkéje, hanem az, hogy a legtöbbnek nincs. Ezért tehát amit ma kapitalizmusnak nevezünk, azt inkább „proletarizmusnak” kellene hívnunk — állította

Kapitalizmus-bírálat és a *Rerum Novarum*

⁹Chesterton: i. m. 12.

¹⁰Chesterton: i. m. 231.

Mint köztudott, a
konzervatívok nem épp
forradalom-pártiak, de
Chesterton sorai
kapcsán az elemzőnek
óhatatlanul eszébe jut
egy spanyol
konzervatívnak,
Cambónak a szellemes
megjegyzése:
figyelembe véve az
országban uralkodó
körülményeket, a
legkonzervatívabb
dolog, amit tenni lehet,
forradalmárrá válni.

A szocializmus bírálat

Chesterton. S ebből fakadóan azok is tévednek, akik a kapitalizmust hallva a magántulajdonra gondolnak, e rendszerben ugyanis a szó klasszikus értelmében vett magántulajdon egyre inkább háttérbe szorul. „Az utóbbi idők gyakorlata szerint a kapitalizmus és a kommercializmus sokkal inkább az üzlet terjeszkedését prédikálja, mintsem a személyes tulajdon védelmét...” Az újságírók pedig éppoly kevés szót ejtenek a magántulajdonról, mint amilyen sokat a magánvállalkozásról — s ez híven tükrözi a kor erkölcsi hangvételének módosulását.

E gondolatsor, a benne foglalt antikapitalizmus egyértelmű rokonságot mutat a katolikus egyháznak a *Rerum Novarum* című enciklikában megfogalmazott kapitalizmus-bírálatával, amelyben XIII. Leó pápa a szabad versenyessel szemben kívánt alternatívát állítani. E körülmény természetesen nem véletlen, hiszen, ahogy említettük, Chesterton nagymértékben azonosult a katolikus világszemlélettel. Kistulajdonpártiságában igen jól tükröződik azon pápai állásfoglalás, miszerint a tulajdonhoz minden embernek elidegeníthetetlen joga van, visszaélni azonban nem szabad vele. Az „uralkodó tendenciát” az egyre nagyobb egyesülések létrejöttében látta, ezekről pedig megállapította: bizony „gyakran imperialistábbak, személytelenebbek és nemzetközibbek, mint a legtöbb kommunista elképzelés általános jólétről és más, mindenkit érintő dolgokról”.⁹ A kapitalista nagyvállalatok legklasszikusabb formáját, a trösztöt nem is tekintette magántulajdonnak. Hogy mit látott benne? Olyan monopóliumot, amely nem minősíthető sem magánjellegűnek, sem pedig vállalkozásnak: ellenkezőleg, azért jött létre, hogy megakadályozza az igazi magánvállalkozásokat. E diagnózis magyarázza, hogy Chesterton szerint a magántulajdont elsősorban nem is a betörőkkel szemben kell megvédeni, hanem — paradox módon — a plutokráciával, vagyis azokkal szemben, akik a hatalmat birtokolják, s akiknek kötelességük lenne e védelmet nyújtani. Feltételezte, hogy tudatos beavatkozás nélkül a tulajdon valódi fogalma, amely — a *Rerum novarum* szellemében — elég egyértelműen a (személyes) kistulajdonnal azonosított, el fog tűnni. S nem forradalom fogja megsemmisíteni, hanem „inkább az a kétségbeejtően hanyag szokásunk, hogy nem csinálunk forradalmat”.¹⁰

A kortárs kapitalizmusról adott éles bírálatból persze nem következik, hogy Chesterton a szocializmus pártján állt volna. Milyen érvekkel utasította el a szocializmust? Ebben épp az anarchia (szélsőséges) ellentétét látta, a törvényes hatalom szinte valóságos tiszteletét. Ostobaság tehát szerinte a szocialisták részéről, ha felróják a konzervatívoknak, hogy az ő rendszerüket a szabadság lerombolásának nevezik. Hiszen ténylegesen erről van szó! „A szocialista kormányzat természetéből adódóan nem tűr meg semmiféle ellenzéket” — abszurd ötlet volna így elvárni tőle, hogy teret adjon más elképzeléseknek is. (Nem fordulha-

¹¹Chesterton: i. m. 17.

tunk egy középkori királyhoz azzal: „Felség! Adj mellém kétezer lándzsást és ezer íjászt, mert felkelést óhajtok szervezni ellened!”¹¹ Az állam bírálatának csak ott van meg a lehetősége, „ahol valamilyen vallásos igazságérzet védi a saját íj és a saját lándzsa, de legalább a saját toll vagy a saját nyomdagép igényét”. A szocializmus fő önigazolása mégis az a képtelen állítás, miszerint ha nincs minden nyomdagép állami tulajdonban, akkor a nyomdászok ki vannak téve az elnyomás veszélyének.

A kistulajdon védelmében

Vissza a középuthoz — talán leginkább így summázható Chesterton saját (kis)tulajdonpárti álláspontja. Az író valójában már az I. világháború előtt, az általa szerkesztett New Age és New Witness című lapok hasábjain is népszerűsíteni próbálta a nagy tulajdonok felaprózásának gondolatát. Saját állítása szerint szívéhez az az elképzelés állt a legközelebb, hogy „minden üzleti tevékenységet (ha az kisvállalkozásként nem valósítható meg) valamilyen céh vagy egyesület működtessen úgy, hogy a szakértelműket összeadják, a közös eredményt pedig egymás között megosztják”.¹² Ezen koncepciót nemcsak az ortodox gazdaságelmélet hívei bírálták (ez aligha meglepő), hanem a fábiánus Shaw is, a gondolatot lehetetlenségnek, „a tündérmesékre fogékony katolikus hiszékenységgel” eredményének állítva be. Chesterton viszont meg volt győződve arról, hogy tévednek ellenfelei, amikor azt gondolják, hogy a kistulajdonok semmilyen körülmények között sem maradhatnak kicsik. Az az elmélet, állította, mely szerint a kistulajdonok rendszere idővel óhatatlanul kapitalizmussá fejlődik, „hajszálpontos leírása annak a folyamatnak, amely a valóságban sohasem zajlott le”. Ahogy ugyanis a boltívet a különálló kövek egymásra gyakorolt nyomása tartja meg, úgy a szabadok kistulajdonra épülő társadalmának stabilitását a kölcsönös segítség és korlátozás egyidejűleg érvényesülő hatása biztosítja.¹³ Gazdaságtörténeti szempontból Chesterton érvei persze több szempontból is megkérdőjelezhetők, ám azon véleményét nehéz lenne vitatni, hogy ahol erős közösségi hagyományok élnek, ott a társadalmi kontextusából kiágyazódó piacgazdaság sokkal nehezebben nyer teret. Míg az úr és a jobbágy bárhol szinte egy csapásra átváltozhatott munkaadóvá és alkalmazottá, a szabadok társadalmában ez jóval nehezebben megy, a közösségi tradíciók miatt — írta.¹⁴

Mi több, Chesterton szilárdan hitte, hogy a kistulajdonra épülő rendszer nemcsak a fennmaradásra, hanem még a növekedésre is képes lehet. Azt elismerte ugyan, hogy a már kifejlődött kapitalizmus könnyűszerrel elnyeli „a tulajdonok széttört szilánkjait”, de ez csak akkor történhet meg szerinte, ha kevés van a kistulajdonból. Nem így áll a dolog viszont, ha sok van belőlük. A kistulajdonok akkor tűnnek el, ha olyan gyengék, hogy nem

**Kapitalizmus és
kistulajdon**

¹²Chesterton: i. m. 94.

¹³Chesterton: i. m. 23.

¹⁴Chesterton: i. m. 22.

¹⁵Chesterton: i. m. 29.

**A kapitalizmus
életképességének
megkérdőjelezése**

tudnak igazi tulajdonként viselkedni. A tulajdon szerint végső soron becsület dolga — valódi ellentéte a prostitúció. S, nem csekély mértékű idealizmussal, Chesterton bízott abban, hogy az emberek többsége nem minden korban hajlandó áruba bocsátani azon dolgokat, amelyek a szó ezen értelmében szentek.¹⁵

Saját korát illetően azonban nem táplált illúziókat: úgy látta, hogy mindenki egyre nagyobb mértékben veszíti el a tulajdonát. S a (kis)tulajdont elnyelő rendszer személytelen és embertelen, akárhogy is nevezik. Emlékezetes, hogy Daniel Bell *A kapitalizmus kulturális ellentmondásai* (*The Cultural Contradictions of Capitalism*) című nevezetes munkájában kifejtette: a gazdaság terén a kapitalizmus ugyan sikeres, de az e szférában elért sikerei hosszú távon aláaknázzák a rendszer kulturális és morális alapjait. Chesterton véleménye még kritikusabb: e berendezkedés gazdasági életképességét is megkérdőjelezte. Ez a rendszer szerinte a vesztébe rohan — ezt bizonyítja legitimációs érvrendszerének teljes megváltozása is. Oda jutottunk ugyanis — mutatott rá —, hogy a kapitalizmus szószólói szocialista retorikát használnak. A sztrájkoló bányászokat és vasutasokat ugyanis azzal az érveléssel akarják a munka folytatására rávenni, hogy ezt a „köz” érdekében meg kell tenniük. Ha azonban a munkásoknak azért kell felvenniük a munkát, mert a „köz” alkalmazottainak tekintik őket, ebből csak az következhet, hogy a közhatalom foglalkoztatja őket — s innen már csak egy lépés, hogy az államnak az egész gazdasági élet irányítását át kell vennie. A kapitalizmust mindeddig az az előfeltevés igazolta, hogy a munkaadók és a munkavállalók közti magánalku a köz érdekét szolgálja — s ez a vélelem nyomban összeomlik, ha meg kell kérnünk bármelyik felet, hogy a jövőben a „köz” érdekét, ne pedig a sajátját tartsa szem előtt. Ha pedig a kapitalizmus nem tud annyit fizetni, amennyi az embert munkavállalásra ösztönzi, akkor a kapitalizmus, éppen saját alapelvei szerint, egész egyszerűen tönkrement — fogalmazódik meg az elkerülhetetlen következtetés.¹⁶

¹⁶Chesterton: i. m. 37.

A kiút megjelölése

A modern kapitalizmus csapdájából ki kell tehát lépnünk — s inkább előbb, mint utóbb. De képtelenség úgy lépni tovább, hogy visszakanyarodunk a régi kapitalista alapokhoz — akik ezt teszik, teljességgel „gúzsba kötik magukat”. E ponton azonban Chesterton maga is szembesült az általa diagnosztizált problémával: könnyebb rámutatni a rosszra, mint a jót, a követendőt meghatározni. A kiút megjelölése, az „egyszerűbb társadalmi életformához” való visszatérés chestertoni javaslata ugyanis legalább annyi kérdést vet fel, mint ahány gondot orvosolni próbál. „Úgy vélem, a lélek ismét rátalál az egyszerűsége” — írta rokonzenyes, ám különösebben alá nem támasztott optimizmussal.¹⁷ Az „igazi társadalmi reform” megvalósítását két elhatárolható szakaszra bontotta: az elsőben meg kell fékezni a monopóliumért folyó esztelen versengést, visszatérve „egy többé-kevés-

¹⁷Chesterton: i. m. 47.

bé józan állapothoz”, míg a másodikban meg kell próbálni „olyasmivel inspirálni ezt a már józanabb társadalmat, ami valóban ideális, de nem pusztá utópia”.

A „disztributív állam”

Ami a sugalmazott megoldás konkrétumait illeti, Chesterton elképzeléseinek és terveinek középpontjában a „disztributív állam” gondolata állt — ez a gazdasági erőforrásokat a lehető legszélesebb körben kívánta szétosztani, szétteríteni. A „disztributizmus” két fő elvét emelhetjük ki:

1. A személyes szabadsághoz mindenkinek szüksége van bizonyos fokú gazdasági függetlenségre is.

2. A dolgozóknak valamilyen módon legyen beleszólásuk a termelési folyamatba (optimális esetben tulajdoni részesedéssel), csak így hárítható el az „elidegenedés”. Ezzel kapcsolatos elképzelései — ahogy későbbi kommentátorok rámutattak — sok rokonságot tükröznek az NSZK-ban 1951-ben elfogadott, a munkavállalóknak a felügyelő bizottságokban részvételi jogot (*Mitbestimmung*) biztosító törvény szellemével éppúgy, mint a (jóval kevésbé sikeres) jugoszláv öngazgatási modellel.¹⁸ Fűzzük ehhez hozzá: 1926-ban Chesterton megszervezte a „Disztributív Ligát” is elképzeléseinek népszerűsítésére, az alapító dokumentumban hangsúlyozva: az individualizmus nevében kibontakozott „haladás” már teljesen elnyelte az individuumot.

¹⁸Cahill: i. m. 192;
202–205.

A paraszti életformáról

Hogy konkrétan mivel, milyen intézkedésekkel lehet jó irányba „inspirálni” a társadalmat? Erről viszonylag keveset tudhatunk meg. Azt mindenesetre kiemeli Chesterton, hogy „amikor megannyi csoport és család rátalál ismét a magántulajdon igazi ízére, annak hatása mindenfelé kiárad majd, mint valami misszió”. Nem titkolja, hogy a legrokonszenvesebb számára a paraszt életformája: a földműves ugyanis sohasem idegenedhet el a tulajdonától és munkájától. „Tudom — írja —, azt mondják, az ember számára mindenképpen monotóniát jelent, ha mindig ugyanazt a hús teendőt kell végeznie egy farmon —, ugyanakkor természetesen rendkívül szórakoztató és örömteli egyetlen dolgot csinálni óráról órára, nap nap után a gyárban. Tudom, hogy ugyanezek az emberek pontosan az ellenkezőjét is kijelentik, mikor azt állítják: önző és fukar magatartás a paraszt részéről, hogy olyan módfelett érdekli a saját farmja, ahelyett, hogy a modern ipari társadalom proletárjait követve önzetlen és romantikus lojalitást mutatna valaki másnak a gyára iránt, és aszketikus önfeláldozással termelne hasznót valaki másnak.”¹⁹ Nem véletlen tehát, hogy a „disztributív állam” a „paraszti állam” számos jegyét mutatná, bár Chesterton hangsúlyozza, a fogalomból természetesen nem következik az, hogy mindenkinek földművelőnek kellene lennie.

¹⁹Chesterton: i. m. 126.

A parasztság hangsúlyos jelenléte ugyanakkor „funkcionális” szempontból is nélkülözhetetlen Chesterton szerint a társadalom

²⁰Chesterton: i. m. 146.

egészséges működéséhez. A paraszt ugyanis nemcsak egyszerű, de teljes életet is él. „Lehet, hogy az élete igen egyszerű a maga teljességében, ám az egész társadalom nem teljes e teljesség nélkül. A jelenlegi társadalom nagyon is fogyatékos, mivel nincs a szívében semmi ebből az egyszerű öntudatból, nincs senki, aki a két szerződő felet képviselné egy személyben. És ha nincs ilyen személy, akkor sehol sem létezik a következő fogalmak teljes megértése: önfenntartás, önuralom, önkormányzás.”²⁰ A közösségi kötelekekben élő parasztság iránti rokonszenvhez kétségtelesen hozzájárult, hogy Chesterton az individualizmus „protestáns” szemléletével az emberi személyiségnek azt a felfogását állította szembe, melyet a modern katolikus gondolkodás „perszonalizmusként” foglalt össze.

²¹Chesterton: i. m. 75.

A gépekhez való viszony megváltoztatása

A „disztributív állam” társadalmától idegen a túlfejlesztett bürokrácia és általában minden, ami nagy. E tekintetben Chestertont persze nem pusztán a „small is beautiful” romantikus gondolata vezette, hanem az a realisztikus felismerés, hogy a nem-emberszabású méretek és léptékek eluralkodása mögött a kapitalizmus anyagi érdekei húzódnak meg. „Életemben kétszer mondta nekem szerkesztő kerek-perec, hogy nem meri megjeleníteni, amit írtam, mert sértené az újságban hirdetöket... Mindkét esetben azért tagadta meg tőlem a véleménynyilvánítás szabadságát, mert azt állítottam, hogy a széles körben reklámozott áruházak és nagy üzletek valójában rosszabbak a kis boltoknál.”²¹

A szemléleti változásnak a gépekhez való viszonyunkra is ki kellene terjednie: Chesterton szerint paradox módon csak akkor helyes használni a gépeket, ha olyan lelkiületet idéznek elő, amely kész megvetni a gépeket. Nem az a baj, hogy a gépek mechanikusak, hanem az, hogy az embereket is mechanikussá teszik. A találmányok megölték a találékonyságot... Természetesen nem Chesterton volt az első konzervatív gondolkodó, aki szót emelt az elgépiesedés veszélyei ellen; az ő szemléletének az a figyelemre méltó vonása, hogy e jelenséget közvetlen összefüggésbe hozta az ipari kapitalizmus által életre hívott „big business” érdekeivel, valamint a szervezet-monstrumokban megtestesülő bürokratikus tendenciákkal.

A haladás nem azonosítható tehát a gépek térnyerésével s általában a technológiai fejlődéssel: ahogy már az 1905-ben megjelent *Eretnekekben* (*Heretics*) írta, e fogalmat csak az az ember használhatja, akinek szilárd hite és „öntöttvas szilárdságú” morális értékrendje van. A progresszió ugyanis mindig valamilyen irányt jelöl, s amikor a legkevesebb kétséget tápláljuk az irány helyességét illetően, akkor válik valójában a leginkább kétségesé a haladás ténye. „A történelem kezdete óta talán még egy korszaknak sem volt kevesebb joga a »haladás« szó használatára, mint nekünk” — hangsúlyozta. A „józan ész” nevében — fűzhetjük hozzá.

Giesswein Sándor emlékezete

SÁFRÁNY ATTILA

1969-ben született Topolyán, a Vajdaságban. Esszéíró. 1998-ban a Szabadkai Püspökség Teológiai-Katekétikai Intézetben hitoktatói diplomát szerzett. Jelenleg a szegedi Vallástudomány Tan-szék hallgatója.

¹Giesswein Sándor politikus, közéleti személyiség, tudós 1856-ban született Tatán, Budapestén halt meg 1923-ban. Apja az Eszterházy uradalom német gazdatisztje, anyja bécsi származású. 1878-ban szentelik pap-pá, 1880-ban hittudományi doktorátus, 1892-től győri püspöki titkár, 1897-ben kanonok, 1902-ben címzetes apát, 1909-ben pápai prelátus. 1903-1921-ig a Szent István Társulat alelnöke. 1905-1918 között országgyűlési, 1920-23 között nemzetgyűlési képviselő. Internacionalista beállítódású, poliglott, nemzetközi konferenciák résztvevője. Több könyvet ír, műveit francia és német nyelvre is lefordították.

Egy rendkívül mozgalmas korszak, a 19–20. század fordulójának a mintaszemélyisége volt Giesswein Sándor, a magyar keresztényszocialista mozgalom atyja.¹ A tevékeny, sohasem nyugvó, a tiszta szívvel és tiszta szívből küzdő emberek táborába tartozott. Személyiségében szerencsésen ötvöződtek a politikusi, a tudósi és a lelkipásztori alkat legjobb vonásai. A látszólagos ellentétek ezen találkozásából kiindulva magyarázhatjuk Giesswein koridegenségét vagy korszerűtlenségét, de amit ugyanakkor korföltreiségnek is nevezhetnénk. Két fő vonása van ennek a giessweini korszerűtlenségnek vagy koridegenségnek. Egyrészt politikusként is mindvégig megmaradt igazi papnak, s ezért a társadalmi közszereplésnek egyetlen módját volt hajlandó elfogadni: az erkölcsös, az örök emberi értékeken alapuló, a nemes célokért küzdő politizálást. Másrészt papként is politikus volt, s ezért nem tudott belenyugodni a modernitás korának társadalmi átrendeződésébe: az egyháznak a templom és a plébánia zárt kapui mögé száműzött, társadalmi közszerepléstől eltiltott helyzetébe.

A mostanit megelőző századfordulón is korszerűtlennek számítottak az ilyen szintetikus attitűdök: az egyik már elavultnak tűnt, a másik pedig még nem igazán jött „divatba”. Az erkölcsökre, az örök értékekre és a nemes célokra hivatkozó politizálásnak a retorika szintjén természetesen a modernitás világában is ugyanolyan keletje van, mint a pre-modern korban volt, csak-hogy a modernitás egyik legfontosabb sajátja — nemcsak a politika területén —, hogy a szavak és a cselekedetek elválasztódnak benne egymástól. A modernitás politikai közege a következőképpen oldotta meg az erkölcsös elvszerűség és a gátlástalan pragmatizmus összeegyeztethetetlen vonásainak az „összeegyeztetését”: a szavak, a politikai retorika (a nyilvános megnyilatkozások, a politikai kampány) a legjobb színben tüntesse föl a politikai szereplőt, az erkölcs és a nemes lelkűség mintapéldányaként, a tőle származó tetteket viszont sokszor az elveknek is ellentmondó pragmatizmus kell hogy jellemezze, különben a politikai ellenfelek el fogják tiporni. Minél inkább haladt előre a modernizmus (a posztmodernitás felé), vagy mélyült el modernizmusában, annál inkább jellemezte ez a beállítódás. (A politikában ez az előrehaladás vagy elmélyülés a tömegpolitizálás felé vezetett.) Giesswein Sándor azonban nem volt tömegpolitikus, még ha vágyai szerint tömegeket is akart megnyerni. Nem ma-

gának és nem a pártnak szerette volna megnyerni a tömegeket, hanem a valóban nemes ügynek. Tettei és szavai elválasztódását sem tekintette elfogadhatónak: ő tényleg tettekre próbálta váltani azt, amit mondott, s nem azért mondta, hogy magának vagy pártjának szavazókat szerezzen ezáltal. Már száz évvel ezelőtt is korszerűtlen volt az ilyen politikai magatartás. Időközben előrehaladva vagy elmélyülve a modernitásban, ma még inkább az volna. Kortársai közül ezért mosolyogták meg sokan, s tartották egy jólelkű, de naiv idealistának.

Egyház és modernitás

A másik oldalról is korszerűtlennek számított: a Nyugattal szemben szokásosan fáziskésésben lévő Magyarországon legalábbis. Az egyház és az egyháziak politikai szereplése kényes kérdés volt akkor is, mint ahogy még manapság is az. A modernitással támadt ez a probléma is, mert az új, individualizálódó gondolkodásmód nemcsak a szavakat és a tetteket szakította ketté, hanem elsődleges fontosságú törekvéseként a vallási szférát is elválasztotta a világi szférától. Az egyház ezzel egy új, ismeretlen szerepkörbe került, amiben nem egykönnyen tudta feltalálni magát. Elvesztette a középkorban kiépített, s az újkorban is többé-kevésbé fenntartott társadalomformáló szerepét, valamint az államvezetéssel kiépített szimbiotikus kapcsolatát. E merőben más helyzetben a keresztény tanítás társadalomformáló hatásának új polgári ideológiákkal és filozófiákkal kellett versenyre kelnie, a régi arisztokratikus államfölelépítésnek pedig új polgári, forradalmi töltetű mozgalmakkal. Az egyház érdekei védelmében kezdetben az arisztokrácia szövetségese volt, a régi rend egyre nyilvánvalóbbá váló veresége után azonban egyedül maradt és defenzívába szorult. A korszak legnagyobb pápája, XIII. Leó két enciklikája jelentette a kivezető utat. Az *Aeterni patris* a modern keresztény filozófia megteremtése előtt nyitotta meg a kaput, amely így már képes volt a maga területén vitát folytatni a polgári ideológiákkal és filozófiákkal. A *Rerum novarum* pedig az egyház szociális tanítását fogalmazta meg egy olyan formában, amely már a maga területén vette föl a harcot a korszak legdinamikusabb forradalmi mozgalmával, a szociáldemokráciával szemben. Ősi keresztény alapelv a maguk területén is fölvenni a harcot a kereszténység vetélytársaival, ez azonban mindig is rendkívül kényes, állandó mérlegeléssel járó próbálkozás volt. Most is: úgy kellett átlépni a filozófia területére, hogy a racionális okfejtés ellentétpárja, a hit, valamint a végkövetkeztetés felé haladó filozófiai gondolkodás ellentétpárja, az alaptételből kiinduló és azt igazoló gondolkodás (a dogmatika) ne sérüljön meg. A másik részről úgy kellett az egyháznak a szociális aktivitását kifejtenie, hogy az ne jelentse az új keresztény mozgalom elvilágiasodását. Magyarán a keresztény alapelvek megőrzése mindkét részről elsődleges szempontnak számított. Értelmezés kérdése és állandó viták tárgya, hogy ki mennyire merészke-

XIII. Leó pápa két enciklikája

dik el: amit az egyik már eltávolodásnak tart, azt a másik még tökéletesen keresztényinek érzi. A modernizmus vallási reakciójának állandó problematikája ez a kötéltańc. Giesswein Sándor, a pap, a tudomány és a politika területén egyaránt maradandót alkotott. Lássuk elõször mint keresztény tudost!

Tudósi tevékenysége

Tudósként is rendkívül sokoldalú volt: az ekkoriban feltörekvõ társadalomtudományok, a szentíráskutatás, az orientalisztika, a szociológia és a nyelvtudomány áll érdeklõdésének a fókuszában. Gondolkodásának legfõbb erénye a rendkívüli szintetizáló képesség, amely mellé alapos fölkészültsége társult a nemzetközi szakirodalomból. Ezen erények alapján érthetõ, hogy munkáiban nem forradalmi tudományos fölismerések megfogalmazására törekszik, hanem alapos, jól megszerkesztett, kritikus szellemû ismertetések közlésére. A korabeli magyar szellemi életnek nagy szüksége volt az ilyen munkákra. Szintetizáló érzéke minden állásfoglalásában józanságra és középútkeresésre ösztönözte. Ez érvényesült írói személyiségében is: egyszerre mondható tudós kereszténynek és keresztény tudósnak.

Legfontosabb munkái

Elsõ munkái alapján a magyar vallástudomány egyik megalapítójaként is számon tarthatjuk. A *Mizraim és Assur tanúsága* (1887), az *Egyiptom és a Biblia* (1909) a korabeli orientalisztika eredményeinek ismertetése mellett a Biblia szavahihetõségét is bizonyítani kívánják. A *Buddhizmus és kereszténység* (1889) a buddhizmus ismertetésén túl a kereszténység magasabbrendûségének igazolását is szolgálja. Az *ó-egyiptomi halottak könyve* (1890) az ismertetés mellett alátámasztani kívánja a túlvilágról szóló vallási elképzelések õsiségét is. Nemcsak ezen írásaiban, hanem nyelvtudományos és szociológiai tárgyú munkáiban is a keresztény tudós vagy a tudós keresztény szólal meg. Az *összehasonlító nyelvészet fõ problémái* (1890) címû könyvének a központi kérdése, hogy a nyelvek sokfélesége összeegyeztethetõ-e az emberi nem egységes eredetével, vagyis a monogenizmus teológiai kérdését is érinti a mû. Szociológiai tárgyú munkái, *Az egyén és társadalom* (1915) és a *Társadalmi problémák és keresztény világnézet* (1907) éles elméjû kritikáját nyújtják a kort uraló társadalmi nézeteknek, de emellett a keresztény társadalom-felfogás elõnyei- nek a bemutatása is a céljuk. Az utóbbi mûvekben Giessweinben a történelemfilozófusi véna is megszólal: a történelmet organikus egészként, ciklikus mozgásban, az individualista és a kollektivisták korszakok folyamatos váltakozásaként szemléli. Az ideális társadalmi állapot, véleménye szerint, a kettõ összhangba hozása volna. Ebben az esetben a szintetizáló hajlamú Giesswein nemcsak kritikusan összegez, a szélsőséges nézetek között nemcsak a középutat keresi, hanem egy eredeti, mûködõképes értelmezési modellt dolgoz ki. A modell mûködõképességét bizonyítja, hogy benne a mai társadalmi állapotot is biztonsággal el tudjuk helyezni, és természetesen jóslást végezhetünk a jövőbe is.

Egy olyan tevékeny ember, mint Giesswein Sándor, bármennyire is szerette a könyvek világát, sohasem válhatott volna szobatudóssá. Irodalmi társaságok elnöke volt, újságszerkesztő, a Magyar Békeegyesület elnöke, a Külföldi Magyarok Egyesületének elnöke, az Országos Katolikus Szövetség egyik alelnöke, az Országos Eszperantó Egyesület elnöke. Nemzetközi konferenciákon ad elő a legkülönbébb kérdéskörökben. E tekintetben is félreismerhetetlenül élénk tűnik az elkötelezett keresztény. Az eszperantó lelkes híve, mert a mesterséges nyelvben az emberi testvériség, a keresztény univerzalizmus megvalósításának a lehetőségét látja. Támogatja a családpárti feminizmust és a nők jogait, mert ezt keresztény erénynek tekinti. Békeharcos, hiszen mi mást lehetne egy igaz keresztény? Közéleti szerepvállalásának a legjelentősebb állomása, hogy 1903-ban megválasztják a Szent István Társulat alelnökévé. Ezzel országszerte ismertté válik. Itt is maradandót alkot, Zichy Nándorral a társulat nyomdáját, részvenytársasággá átalakítva, gazdasági alapokra helyezi. Megszervezi a Szent István Akadémiát. A népművelés érdekében olcsó és jó könyvek kiadására törekszik.

Tudósi és szellemi szerepvállalásában a korszerűtlenségnek, koridegenségnek a nyomát sem látjuk. Tudósként és közéleti személyiségként minden bizonnyal általános köztiszteletnek örvendő távozhatott volna a földi világból, ha csupán ezeknél a tevékenységeknél maradt volna meg. Nem így történt azonban, élete vége felé szellemi támogatásban szinte már csak a baloldali értelmiség részesítette. 1921-ben, az ellenséges hangulat miatt, nem jelölteti magát újból a Szent István Társulat alelnöki székére, és lemond a Szent István Akadémia elnöki tisztjéről is. Mindez azért következhetett be, mert Giesswein nem elégedett meg a tudósi és közéleti tevékenységgel, hanem a keresztény politikus szerepét is vállalta. Politikai szerepvállalása sorolta őt a koridegen emberek közé, amiért az élet más területein is fizetnie kellett.

A történet azonban nem így indult. A 1880-as évek végén egy cikket írt a munkások védelmében, akiket „részeg csúrhének” nevezett egy győri lap. Fölkereste három munkás, hogy köszönetet mondjon neki. A velük folytatott beszélgetés során győződött meg arról, hogy munkások azért válnak tömegesen hitetlenné, mert az egyház részéről a gondjaikkal nem törődik senki. Innentől az útja egyenesen vezetett a keresztényszocializmus felé. 1898-ban megalakította a Győri és Győrvidéki Keresztény Munkásegységet, az ország első ilyen jellegű szervezetét. Az egyesület alapszabályzatában a *Rerum novarum* alapelveinek a követését tűzte ki célul. 1903-ban már a Budapesti Keresztény Munkásegységet vezeti. Vezetése alatt a budapesti egyesület kiépíti a kapcsolatokat a vidéki egyesületekkel, és kezébe veszi az országos mozgalom irányítását.

Eddigi társadalomszervező szerepvállalásában még nyoma sincs a koridegenségnek, hacsak az nem volt annak tekinthető,

Aktív politikai
tevékenysége

hogy a keresztény társadalmi szerveződés terén, az élen járva, megelőzi a korabeli magyar reakciót, amely úgy viselkedett, mintha a *Rerum novarum*-ban a magyar viszonyokra nézve semmi aktuális nem lett volna. Társadalomszervezői pályáján a következő fordulópontra 1905, amikor a Néppárt színeiben országgyűlési képviselő lesz. Hosszú vívódás előzte meg részéről az aktív politikai tevékenység fölvállalását, de mivel a párt programjában az egyházpolitikai törvények revíziója kiemelt helyen szerepelt, ezért még ennek a döntésének sem kellett volna elvezetnie a klérus és a nemzeti erők szemében való koridegenné válásához. Ő azonban a Néppárt tagjaként is hű maradt keresztényszocialista elveihez. Miután belátta, hogy a Néppárton belül nem tudja az elképzeléseit keresztülvinni, kilépett abból. 1910-ben már az Országos Keresztény-Szocialista Párt ügyvezető elnöke. Csernoch János hercegprímás 1913-ban, a XII. Katolikus Nagygyűlésen a keresztény restauráció új programját hirdette meg, amelynek központjába a felekezetek fölötti keresztényszocialista mozgalmat állította. Ezzel Giesswein politikai pályája előtt megnyílni látszott az egyházi elismerés útja. A világháború eseményei azonban más irányba terelték a dolgokat. Giesswein pacifizmusa és demokratikus beállítódása miatt az Országgyűlésben egyre közelebb került a baloldalhoz, Károlyi Mihályhoz és a Galilei Körhöz. Ezen a ponton vált politikusi személyisége koridegenné az egységtörekvéseket célul kitűző egyházi társadalomszervező erők és a nemzeti oldalról egységesülni kívánó jobboldali nemzeti erők számára. Mindkét oldalról heves támadásoknak volt kitéve.

Keresztény-
szocializmus és
szociáldemokrácia

A modernizmus társadalmi változásaira született egyházi reakció XIII. Leó pápasága után már belenyugodott a megváltozott helyzetbe, kilépett a defenzívából, és a maga területén próbált *harcha szállni* a korszak legdinamikusabb forradalmi mozgalmával, a szociáldemokráciával. Megpróbálta a maga alternatíváját föl kínálni a munkások körében nagy vonzerőt gyakorló szocialista eszmék és szerveződések terén. Ez a békés eszközökkel meghirdetett háború a saját területén próbált csapást mérni az ateista és vallásellenes munkásmozgalomra azáltal, hogy bebizonyítja: a kereszténység a tanok és munkásszerveződések terén is többet tud nyújtani az e mozgalmak által felkínálnál. Giesswein Sándor, a magyar keresztényszocializmus vezéralakja azonban egy felfoghatatlannak tűnő, koridegen lépéshez folyamodott a világháború időszakában: látszólag békét kötött és elkezdett együttműködni az ellenségnek tekintett baloddallal.

Eltávolodása a
keresztényszocialista
mozgalomtól

A fentiekben elmondottak szerint értelmezésfüggő kérdés, hogy meddig mehet el a keresztény társadalomszervezői tevékenység, hogy az még ne legyen kitéve a végleges elvilágiasodás veszélyének. Száz év után a legtöbben már valószínűleg azt mondanánk, hogy Giesswein Sándor nem lépte át ezt a határvonalat. Nem azok táborába tartozott, akik ezen az úton a véglete-

kig jutva papként végül is ateistává és egyházellenessé váltak. Keresztényszocialista és liberális keresztény alapelveihez is mindvégig hű maradt. Egyszerűen csak arról volt szó, hogy a nemes célok érdekében azokkal próbált együttműködni, akikkel meghirdetett elveik alapján az együttműködést megvalósíthatónak látta. Magyarán csupán vérbeli politikusként viselkedett. Keresztény elkötelezettsége miatt harcolt a békéért a háború kitörése óta, és liberális keresztény elvei miatt támogatta a baloldal demokratikus törekvéseit. Állítólag a német Centrum párt tagjainak a tanácsára, a háború nyomán felbolydult társadalmi helyzetből a kivezető utat a keresztényszocializmus és a szociáldemokrácia összefogásában látta. Mai szemmel nézve talán e tekintetben sem járt messze a valóságtól. Nyugat-Európában egy hasonló helyzetben, a II. világháború után a kereszténydemokrácia révén egy ilyen keresztény és demokratikus eszméket szintetizáló politikai mozgalom tényleg sorsdöntő szerepet játszott az össztársadalmi válságból való kijutásban. A korabeli Magyarországon azonban, ahol az erők mindkét oldalról a végső leszámolásra készülődtek, ez csak egy megvalósíthatatlan álom volt. A háború után még élete művéből, a radikalizálódó keresztényszocialista politikai mozgalomból is távozni kényszerült. Politikai pályafutása, annak ellenére, hogy mindvégig következetesen haladt a saját útján, végül is zsákutcába torkollott. Ovender Sándor a következőképpen összegezte politikai életútját: „Hogy mégis ez a nagy tudós a politika terén megfelelő sikert nem tudott elérni, ez nem rajta múlt, hanem súlyos hibája azoknak, akik nem ismerték el igazi politikus gyanánt, és akik némi lekicsinyléssel idealistának nevezték, mert a napi kérdésekből kiindulva mindig megtalálta azokat a perspektívákat, amelyek egy jobb és szebb jövő felé vezetnek.”

Kora sajátosságai és az örök értékek

Mai szemmel azt is jól láthatjuk, hogy korszerűtlensége és koridegensége, ami a kudarcaihoz elvezette, valójában mélységes korszerűséget, a korral való együttlélegzést tükröz. Nehéz volna még egy olyan korabeli magyarországi politikust találni, akinek az alapelvei száz év távlatában is annyira korszerűen hatnának, mint az övéi. Nem azok a vallásos jellemek közé tartozott, akik az örök értékek és a végső cél ígézetében az adott kor speciális vonulatait alig veszik tudomásul, éppen ellenkezőleg, kiváló érzékeléssel rendelkezett kora sajátosságai iránt, de azokat mindig a kereszténység örök értékeinek a szemüvegén át szemlélte, és a maga emberi eszközeivel abba az irányba is próbálta terelni. A modernizáció, az urbanizáció, a második ipari forradalom korában, amely Magyarországon is erősen éreztetni kezdte a hatását, a munkástömegek egyháztól való elidegenedésében meglátta az egyház mulasztását is, és klerikusként mindent megtett, hogy ennek véget vessen. Pontosan érezte, hogy a liberalizmus individualista korszakát követően a jövő a munkásmozgalmak, a második generációs szabadságjogok és a demokrácia, a választó-

jog kiteljesedésének a kollektivisztikus korszaka felé halad. Nem ellenállni próbált az újabb társadalmi változásnak, hanem a hagyományos keresztény konzervativizmus feladására buzdított és keresztényszocialista mozgalmát a jövő ezen útjának szolgálatába próbálta állítani, de úgy, hogy az ne veszélyeztesse a keresztény értékeket és a keresztény ügyet.

Szintetikus érzéke mindig távol tartotta a szélsőségektől. A korszak egymásnak feszülő társadalmi ellentétei törvényszerűen a radikalizálódás felé vezettek, ami a háború után jutott a csúcspontjára. Giesswein ellenállt mindkét totalitarizmusra törő radikális erőnek: a radikális baloldálnak ugyanúgy, mint a radikális nacionalizmusnak. Kezdetből fogva világpolgár, európai egységben gondolkodó politikus volt, de a nemzeti érdekeket sem veszítette szem előtt sohasem: a nemzet boldogulását a nemzetek közösségében látta. Az európai jövőt a nemzetközi szervezetek megalapításában ismerte föl, amelyek ország fölötti intézményekként intézhettek a fölmerült vitás kérdéseket. A korszak másik radikális mozgalmának, a modernizmus antiszemitizmusának is ellenállt. Az országgyűlésben a *numerus clausus* megszavazása ellen szállt síkra. A megoldás útját nem a zsidó származásúak erőszakos lépéssel történő visszaszorításában, hanem a népművelésben látta. A családparti feminizmus, a nők jogainak az élharcosa volt. Az országgyűlésben az elsők között követelte a nők választási jogát. Elkötelezett békeharcos volt, s ezen elve mellett kitartott a világháború és az azt követő korszak ellenséges környezetében is, de elismerte a nemzetek önvédelemre való jogát is. Síkra szállt az elnyomott munkásság jogaiért: a sztrájkjogért, beleértve az aratómunkás ebbéli jogát is, a beteg- és balesetbiztosításért, az egészségtelen munkakörülmények miatt, a dolgozó gyerekek és nők jogaiért, az egyházi birtokok bérbeadásáért a rászorulóknak számára. E hiányos felsorolásból is világosan kitűnik, hogy Giesswein politikai alapelvei mennyire korszerűek voltak, s hogy személyiségéhez hűen a közéletet keresve mindig távol tudta tartani magát a szélsőségektől.

Szintetikus érzéke nemcsak a középútkeresésre ösztönözte, hanem a józanságra is megtanította. E józanság rendkívüli kritikai szellemmel és bámulatos előrelátó képességgel látta el. Csak egy példát hoznék föl erre. A háború kellős közepén, 1916. szeptember 14-i parlamenti beszédében a következőket mondja: „Mert ha nem jön létre valóságos béke, ha nem tudja létrehozni az új diplomácia a népek igazi megértését, ha ez a háború azzal végződik, hogy az egyik fél le lesz tiporva a földre — megsemmisíteni, azt hiszem, egyik sem fogja a másikat — az addig, amíg csak lihegni fog, amíg csak erőt szed magába, azon fog lenni, hogy fegyverkezését egy új revanche-ra gyarápítsa.” Pontos diagnózisát adta a háborút követő negyedszázad történéseinek. Igazi tragédiája a korabeli magyarországi politikai életnek, hogy egy ilyen személyiség és elme nem tudott rá mélyebb hatást gyakorolni.

Felhasznált irodalom:

Mihályfi Ákos: *Giesswein Sándor emlékezete*. Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt., Budapest, 1925.; *Giesswein-emlékkönyv*. Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt., Budapest, 1925.; Dr. Giesswein Sándor: *Egyén és társadalom*. MTA, Budapest, 1915.; Dr. Giesswein Sándor: *Társadalmi problémák és keresztény világnézet*. Apostol Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1929.; Zsigmond László: *Politikai enciklikák a 19–20. században*. Egyetemi jegyzet. Egyetemi Könyvtár, 1970.; Gergely Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.; *Kereszténydemokrácia Nyugat-Európában 1944–1958*. (Szerk. Gergely Jenő.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Giesswein Sándor korszerűtlensége és koridegensége a kortársak szemében valójában korszerűséget és a korral való együttlélegzést takart. Volt azonban még egy elkülönítő vonása személyiségének: korfölköttsége. Kezdetttől fogva és mindvégig hithű keresztény maradt, ebből a tényből származott személyiségének és gondolkodásának a korfölköttsége. Keresztényként nem elégedhetett meg a pillanatnyival, a maival és a holnapival, tekintet a végső cél és az örök értékek felé fordította, s minden aktuális kérdést eszerint az alapállás szerint szemlélt. Ez a meggyöződése biztosította tudományos és politikai munkásságának a tartósságát. Tudósként rendkívül szerteágazó tevékenységet folytatott, de bármerre is fordította az érdeklődése, sohasem vezett el a tudományos specializáció útvesztőjében, mert az említett alapállás, a keresztény fókusz mindig megtartotta a kompakt látásmód útján. Politikai pályájáról is elmondható ugyanez. Habár útja mozgalomtól mozgalomig, párttól pártig vezetett, ez nem a jól ismert politikusi elvszerűtlenség miatt történt így, hanem éppen ellenkezőleg: elkötelezett politikai elvszerűsége miatt, keresztényszocializmusához és liberális kereszténységéhez való ragaszkodása miatt sodródott a politikai palettán. Elvszerűségének köszönhetően benne megvolt az a politikai erkölcsösség és bátorság, hogy kilépjen abból a pártból, amelynek elveivel vagy cselekedeteivel már nem tudott egyetérteni, és arra is, hogy adott esetben együttműködjön politikai ellenfeleivel.

A mai magyarországi és határon túli magyar politikai életben is nagy szükség volna a hasonló formátumú, józan, közéletet kereső politikusokra. A magyar politikai közélet újból az egymásnak feszülés állapotában van, ami csak egyetlen irányban, a radikalizálódás felé vezetheti a társadalmat. A középút győzelme egy erős centrista párt létrehozását is jelenthetné, ez azonban az egymásnak feszülés állapotában, akárcsak a világháborúk után volt, irreális lehetőség. A józanságnak és a középútkeresésnek a szembehelyezkedő pártok képviselői között kellene felülkerekednie mindkét oldalon. Nem kis felelőssége ez a politikai közélet szereplőinek. A tét sem kicsi: az egyik részről az európai integráció sikeressége, a másiktól a határon túli magyarság fennmaradása a kérdés. Ugyanez a szellemiek területéről is elmondható. Ott is nagy szükség volna a Giessweinhez hasonló tudós elmékre. A tudományok térnyerésével eluralkodott specializáció már egyre kevésbé képes egységben szemlélni a világot. A 20. században a filozófia is elkezdett behódolni az új, posztmodern felé haladó tendenciának, s a régi hasonlattal élve: mindjobban a tudományok szolgálóleányává vált. Talán már csak a vallási gondolkodás képes arra, hogy organikus egészként tudja szemlélni a részekre szakadozott, széttöredezett posztmodern világot. Egy ilyen organikus szemléletet képviselt Giesswein Sándor.

RÁBA GYÖRGY

Egy perc tündérkedés

Nem a jövőbe látni
a másnapba nehéz
a távcsövön királyi
minden ígéretés
karnyújtásra azonban
mennyi gát buktató
ami a jóslatokban
a majdra váltható
a szomszédot szeretni
mindig is nehezebb
a Marslakókra senki
pillantást sem vetett
próbálj úgy szembenézni
mintha lesnél csodát
egy perc tündérkedésnyi
jelenést legalább

Jegyzetlapok

1926-ban született Budapestén. Költő, író, esszéista. Legutóbbi írását 2004. 3. számunkban közzeltük.

Eloolvastam egy 642 oldalas verskötetet. A nemrég elhunyt magyar költő összegyűjtött verseit. Egy futtában, de három napon át. Közben el-elmentem egy órányit sétálni, ledőltem kicsit pihenni, zenét hallgattam. Schubert C-dúr vonósötösét háromszor is. Nem lehet betelni ezzel a művel. A kötet verseihez illő emelkedés, zuhanás, édesség és nyomorúság lép benne egymás nyomába. Sírás és tragikus szertelenség. Esti lefekvés után még meghallgattam — fülhallgatóval — az andante sostenutót. Ezt írja magáról a költő: ne izguljatok, ne vegyetek túl komolyan, én csak egy bohóc voltam. Pechje van. Szeretem a bohócokat, tehát nagyon komolyan veszem őket. Bohóc volt Szent Ferenc is. Minden igazi valamelyest bohóc. Valaminek a bolondja. S mikor ez a költő élete harmadik harmadában, az utolsó éveiben a bizonyos s közeli halálát fölséges ínycsokorral is táplálta magában, hadd ágazzon szét benne, hadd rágja ízről ízre, hogy már tengernyi sörrel, töménnyel sem tudta szétmosni, akkor volt a legbohócabb. A legkeserűbb. A legmagányosabb. A leghitelesebb. Költészetében a legnagyobb. A legesendőbb, mert végül tehetetlen is. Ahogy mértéktartóan eseng még egy kis időért. De félelem nélkül látva előre, mi következik visszatarthatatlan. Kezdetben verseinek már-már shakespeare-i szöveg-leheletük van (azt hiszem, erre most egy nagyon csúnyát mond; bánom is én). Majd jön a mind keményebb, mind szellemeesebb, mind pontosabb szókimondó ellenállás. Provokál mindent és mindenkit. Magát is. Finoman a barátait is. Ahogy megveti a hazugságot, a csalást, az álságot, a butaságot, a megtévesztést, az újretorikát, az a gyűlölettel határos. De nem beolvas, hanem ráolvas, kiszámol. Nem csapkod mindenfelé, hanem szellemének filozofikus alapmozgásával végigmondja, s hirtelen elvágja a magát, sosem feledkezve meg arról, haragjának csúcspontján sem, hogy mintegy korszerűen klasszikus verset ír. Micsoda bohóc ez. S mekkora verbális leleménnyel.

Volt kommunista is. Aztán kiábrándult a „szerbzsídómagyar”. Lekarcsizza Marxot. Egy nem akármilyen értelem fölgyülemelő, átkozódó, kétségbeesett leleplező ereje élteti ezt a költészetet. Költője nem ismer, s nem is kér irgalmat. Nincs mit szembeszögezni vele. Igazai vannak, viszont mása sincs. Ezt a mást kereshette élete (kondori) mélységeiben, éjszakai kalandozásaiban (olykor az eszméletlenségig részegen), „kiterjedt” műveltségében, a szenvedélyes olvasásban, számolhatatlan szerelmeiben, sístergő (el)ítéleteiben, hisztérikus érzékenységében. Fizikuma törékeny volt, de (pilinszky-i) „vadállati erőt” (Nemes Nagy Ágnes) sejtetett, mely sok mindent kibírt, elviselt; közben elkopott.

Megtaposott magában minden reményt. Megsemmisítette „mennyorságát”. Elszántsága mögött azonban — egy filozófushoz illő — lényegi bizonytalanság lappangott, végtelensége mögött megingató kétely. Valami mély, egyetemes félelem szűkölt benne. „Szelíden, de szívósan” szégyelljük „a bennünk lapuló jó-ságot”, írja *Utóhang* című versében.

* * *

A trágárság oly természetesen csorog belőle, mint csapból a víz. Így ír, s alighanem így is beszél(t). Engem megneveltet, mert ezek a meg-megrezzentő, fülsértő kiszólásai valahogyan a helyükön vannak. Nem kezdik (kezdhetik) ki nyelvének jó értelemben vett gazdagságát, a spektrumát, a hétköznapi dolgok háttér-jelentéses, jellemző rajzát, a sorokon, versszakokon átömlő gondolati erőt, az ábrázolást, mely mindenütt érzékletes, kitapintható fölületeket ad, a kifejezés egyszerűségét, és főként gondolkodásának, gondolatfűzésének valami nyers, rövid, gunyoros, modern evidenciáját. Igen, gyalázta istent. Úgy írt róla, mint egy koszos rongycsomóról (Istent nem lehet gyalázni; ha nincs, minek? Ha van, értelmetlen). Az istengyalázó magát mutatja meg. Gyalázta a szent családot, az egyházat, a pápát, „dögletes”-nek mondta a szeretetet. Ezek a szavai földühítettek (én is mondtam a költőre, s a szavaira egy cifrát), de nem botránkoztattak meg. Elgondolkodtattak. Nem vagyok hajlandó botránkozni. Vagy gondolkodom, vagy imádkozom. Köztes helyzet nincs. Ha imádságban nem, gondolkodásban, megértésben még találkozhatunk? „Istenné lenni”, írja másutt (*Ballada*). Hogyan?, kérdem... Hiába irtja magában és maga körül látványosan és eltitkolva is a reményt, ami éltet mindnyájunkat (hátha mégsem így van, hanem *amúgy*, tovább és másként), ott bukdos verseinek raszterében. Mintha azért beszélne útszélien, hogy föl ne törjön benne a kényszeresen elutasított, a meghitt, a szabad, a békességes, a hihetetlen, az igazi lét üzenete. Igenis, mea-culpázik ez a hideglelősen őszinte s jelentős költészet. Magával ragad szarkasztikus mizantropiája. Valóban élhetetlen életet találtak ki nekünk, találtunk ki magunknak. De ennek nem Isten az oka, hanem az a „barom” ember, aki csökönyösen megmarad övalattinak. Kedveli a vegetatív, való világot.

* * *

Hogy mit szól a költő közeledtemre? Harap, rúg, visít, égi (vagy csak odaáti) rendészért kiált? Nem foglalkoztat. Hogy ki, miért s miként vonz engem, azt én döntöm el. Nem egy mesterséges — akár szellemi — fal kényszerít választásra, nem valamiféle többség vagy kisebbség, nem is az illem. Aki, ami kell nekem, megszerzem magamnak. Nagyon kevés dologra van szükségem. De amire van, az kell is. Ez a verskötet kellett. Költője nem rimázkodott senki-

hez, ám sokkal bölcsebb volt, mint amilyen „romlott”; hagyott magának rideg rettegésében Istenhez egérutat. Hosszas haldoklása nagy, konok, s megrendítően emberi volt. „Az életből lassan tűnődve távozik, / nem érti, hogy mit is keresett itt” (*Búcsú I*). Példásan nézett a szeme közé annak a nagyúrnak, kinek közönségesen halál a neve. Őelőtte nem virgonckodunk. Mi, egyelőre itt maradtak örülnénk, ha költő testvérünket vad szabadságszerete egy még nagyobb Úr elé sodorná, s ő magához vonná, ahogy remélték a magyar költészetben az elődök. Isten ne tudná, hogy (alighanem) csak tékozló fiai vannak? Kik meghemperegnek mindenféle mocsokban, bajban, sárban, tagadásban? S ha akarták, ha nem, beleszoktak a lassú elhallgatásba.

Petri Györgyről beszéltem.

SZEGEDI SZABÓ BÉLA

Macbeth búcsúja

Elkövettem, amit talán más is...

*Szemhéjam ködhártyái mögött
Halódó gyertyafény, északi eső.*

*Fejszék esti csattogása
Hallik minden udvarból.*

*Utólag beismerhetem:
A nyirkos függönyök mögül*

*Ki sose láttam. Mire jó
Hát ez az egész?*

*Ez a mérhetetlen
Kínokban mért hétvége?*

*Nézd, ahogy a vasárnapi
Mise után ballagnak*

*Haza a birnhami erdőn!
Bambák és vadak,*

*Vétkeikről mit sem sejtene,
Mindenik elhantolt már*

Egy-két meg nem tűrt gyermeket, kutyát, nőt.
Ez volna hát ama szépreményű jövő?

Majd csak akkor néznek e
Páfrányos rengeteg fölé az éjbe,

Ha már tudják halálukat.

Enteriőr zongorázó nővel

P. Cézanne festménye

Türelme bár véges,
El-elbabrál mégis

A csontszín billentyű kopott mintáin.
Lelkének kútjából merít

Tiszta dallamot.
Rejtjeles nyomokat hagyva

Tán ő az, a Festő nővére, Marie,
Szoknyájának szétterülő habjai fölött

Hallja a titkos csobbanást,
Egy sosemvolt vízesés zúgó akkordjait.

D. Scarlatti C-moll szonáta K115

Domenico ékszerdoboz ez, hideg ablakkeretbe foglalt tenger.
Lánykák futnak dísztelen szobákon.

A Csillagász — mint utolsó emléket —
Őrzi a sötétlő tekintetet.
Szajha és szent

*A szépség természete
Szabadon közlekedik Ég és föld között.
Kitölti az asztal fölötti űr csendjét.*

Arany szeplő a Szűz homlokán.

B-A-C-H

*Az éj lávatömbjébe zárva
Mily védtelenek vagyunk, ó,
Uram, add, soha ne kerüljünk
Gyilkoló kalózok kezére
Végső haláltusánkban*

*Száraz fűrészpородat
Hintsd ránk
Az üres csigaházakat
Gereblyézd el a test rongyait.*

Marcus Aurelius

*Bora volt neki jó,
Szerelme elég,
Tört szárnyú papagája,*

*Csokorba köthette volna
Mind, mit buján tenyésző
Kertje adományozott.*

*Szemelé függőágyai
Lengtek lágyan
A tenger azúrpajzsa előtt.*

*A Császár a koldusokat nézte.
Ujjával arrébb pöckölt egy bogarat.*

Saját emlékeimről (II.)

Új folyam

Nehezen, de dobog

(A „Kény-adta, -untatta” ciklusból)

1938-ban született Budapestén. Költő, író, műfordító. A sorozat korábbi részeit lásd 2003. 2., 6. és 2004. 3. számunkban.

Nehezen mozdulok ki az Otthonból,
a világból, egynehány kerületből.
Nem alvás mélyeiről kerülök föl,
rettegek inkább, nem lesz alvásomból

megint semmi. Ha elmegyek otthonról,
rövid idő, szinte mérhető, melyből
— e mértékből — mi sem adódik, nem dől
el verseny, várhatóság, életmódról

nem szól. Annyi, mint egy lábmegbicsaklás
az aszfaltgyűrődésen, annyi nem más,
szó- s fogalomismétlés, fáradt forma,

aminek mintha foglalatja volna
az, hogy itt vagyok, hogy nem mozdulok
ki, onnét — ez bosszúja! —, hol dobog.

(A „Még így sem” kötetből, 1976–78,
kimaradt vers)

Bizalomvágy-tartalékok

Szép Ernő emlékére

„Verebek és egyebek”, azért nem írhattam ennek fölibe itt épp ezt, mert színcinegék, ződi madarak s mások, gondolom, négylábúak is tartozhatnak a dologba. Urambocsá emberek is! De ami az embereket illeti, sosem fognak olyat akarni, hogy ők a verebekről ténylegesen halljanak, jó, vannak, akik igen, de — mint a tatai szénben az urán, akkora ez a százalék. (Hogy egy lemezem föltegyem.) Ahogy a Totyi itt, hatévesen, hajnalban a nyakamba ül, én a „Rex felügyelőn” izgulok, ő mindenfélét művel, talán már nem veszélyeztetni saját életét kényszeres tojásrakással (pedig szóló-verébként él nálunk, nem bolondítják más madarak, és mégis... a nagy nyártól, magától, tőlünk... és a tojásrakás nem kimondottan szervezeterősítő, inkább kockázati tényező), még nem kezdte el a

vedlést... de már adogatom neki a szépiát, elfogadja kezemből, mászkál rajtam, míg a nyári almát puhítom, eszi, ízlik neki, kap krumplit is. A szokásos táp, meg a hazahordott füvek. Nem is ez a lényeg. A lényeg az, amilyen otthonosan belefészkel magát a kezünkbe, a trikónk alá, meg egyáltalán. Honnan van benne ez? A természetben, a „szabad” világban hol nyílna erre alkalma? A taposófüvet stb., szóval hogy milyen füvet kell ennie: részben a többiekől is láthatja, részben ösztönösen „benne lehet”. Totyi senkitől se látta, jól megnevelt kicsi korában, de még kicsi korában került hozzánk. Mily lezseren hoztam haza kalitkában. Még kocsmába is benéztünk közben. Nem volt sok érzelmi élet. „Mozgás, hugom!” És „hugunkból” kijött mindez. A rettentő bizalomvágy-tartalékok mozgósultak, vannak, evidenciák. Igen, a talán minden fejlettebb lényben meglévő bizalomvágy-tartalékok. Én már minden emberrel „elrontottam” e dolgomat, és viszont. A Totyinnál a magam ily tartalékai: élednek.

A szív, a dobog-kocka, bármily al...

(Másik kimaradt vers)

*A szív, a dobog-kocka, bármily al-
akú, akku, szokott le-lemerülni,
egy boltban veszem helyette, egy tűrni-
-lehető nyitású boltban, hogy fél-*

*nyolc előtt nyit már, a pótlást, mely
ily kék-sávós, erős, jól meggyötörni
lehetséges-lehető, masszív holmi,
elbánik dolga többleteivel.*

*A dobog-kocka, mint egy kis borotva
— „emlékzaj” —, a járás a hajnali
hivatalnegyedben, alakjai*

*lassan tünedeznek fel, én soromra
várni sosem tudván, napjaimat
feltöltöm fél-pitymalló ég alatt.*

(Már akkor: Weöres szonettjeinek emlékére)

Persze, hogy mindkettőt ma írtam, 2002. aug. 11-én. Írok, mert so-
sincs akkor senki amikor kéne; máskor hol jó, hol nem annyira,
hogy van.

De, ugye, fiacskám (N. N. Á.), „nem is annyira VAN??”

A virtuóz ökonómiája

Goethe Hétalvókja elé

1954-ben született Budapestén. Író, költő, műfordító. Legutóbbi írását 2003. 12. számunkban közzöltük.

A Nyugat-keleti díván verseinek keletkezése

Goethe lényének egyik alapvonása volt, hogy a teljességre teljességgel akart felelni. Magába szívta Shakespeare-t, majd megírta a *Götzöt* és az *Ősfaustot*, megmerítkezett az antikvitásban, a latin életben, majd megszülettek az összetéveszthetetlenül egyéni hangú *Római elégiák*. 1814-ben, amikor kiadójától megkapta Háfiz összes verseinek német fordítását, szinte azonnal megcsapta a perzsa lírikus szenvedélyének forrása, s a kihívásra versekkel felelt. A szaporodó gyűjtemény először a *Háfizhoz*, később, ahogy a költemények száma többszázra duzzadt, a *Nyugat-keleti díván* címet kapta. A „díván” többértelmű perzsa szó, az irodalomban versgyűjteményt jelent.

Az új „keleties” líra születése egybeesett a napóleoni háborúk és a háborús viszontagságok végével (és egyben a Szent Szövetséggel fémjelzett új korszak beköszöntével). Goethe úgy döntött, egy időre kivonja magát a jelenkori történelemből, és a „mesés, paradicsomi Keletre” távozik. Valójában délnyugati irányban hagyta el Weimart, hogy felkeresse szülővárosát, a Majna- és Rajna-vidéket. Két látogatást is tett Frankfurtban, Heidelbergben és a környéken; ebben az ihletzáporos két esztendőben, 1814–15-ben keletkezett a *Díván* verseinek java. A nyári wiesbadeni fürdőkúrát buzgó téli olvasás, forrásbúvárlat egészíti ki Weimarban, Jénában. Goethe megrendeli a korabeli orientalisztikai közleményeket, keleti vonatkozású útleírásokat, irodalomtörténeteket, szöveggyűjteményeket kér, kölcsönöz és tanulmányoz a németen kívül francia és angol nyelven. Még az arab és perzsa írásba is belekóstol, írásgyakorlatok, szöszedetek maradtak fenn a hagyatékban. Végül úgy érzi, leendő könyve magyarázatok nélkül nem lesz érthető az olvasók többségének, ezért hosszú, részletes utószót ír, melyben átfogó ismereteket ad és máig alapvetőnek tartott megfigyeléseket tesz az arab és perzsa költészettel kapcsolatban.

Hétalvók

Ebből a gazdag gyűjteményből, melynek születéséhez — s a költő időleges megifjodásához — a szerelem is segédkezet nyújtott, egy rendhagyó darabot emeltem ki a *Vigilia* olvasói számára. A *Hétalvók* a *Díván* utolsó ciklusának (*A paradicsom könyve*) utolsó előtti verse, feloldás a végső zárlat, a *Jó éjszakát* előtt. Egy derűs kicsengésű legenda alapvetően derűs hangvételű feldolgozása.

Az „Ephesusi hét szent alvó” bizánci eredetű legendája Jacopo da Voragine *Legenda aurea*ja nyomán vált ismertté Európában. A történet első fele Decius császár idejében játszódik, a

250 körüli keresztényüldözések idején. Az eredeti változat dióhéjban így szól: az Epheszoszba érkező császár haladékot ad a hét előkelő keresztény ifjúnak, ám azok sokakkal ellentétben nem térnek át a Jupiter-vallásra, hanem eladván vagyonukat elbújnak a Kelion-hegy egyik barlangjába. Mikor a császár visszatér Epheszoszba, a szülők halálos fenyegetés terhe mellett feladják a rejtőzködőket. Decius ekkor — a legenda szerint isteni intésnek engedelmeskedve — elrendeli a barlang befalazását. Ám az ifjak ezt nem látják; a gondviselés mély álomba merítette őket. Befalaztatásuk közben két társuk megírja vértanúságuk történetét és az írást a kövek közé helyezi. Így telik el több évszázad (az eredeti legenda szerint 372, a *Legenda aurea* szerint csak 196 év), mígnem Theodosius császár mély bánatba esik a feltámadást tagadó (ariánus) eretnekek miatt. S ekkor ismét beavatkozik a gondviselés, fölébresztván a hét alvó ifjút, akik ekként saját példájukkal tesznek bizonyosságot a feltámadás valóságáról. Az egyik fölébredt fiú (a többiek szolgája, Malchus) lemegy a városba élelemért, abban a hiszemben, hogy csak egy éjszakát aludtak, s nem akar hinni a szemének: a városkapun a tegnap még tiltott kereszt jele díszel! Fizetne a kenyérért, de a magával vitt régi-régi pénzzel gyanút kelt: hiszen az kincs számba megy, és nyilván több is van belőle, nemcsak az a pár ezüstdénár. Senki sem akarja elhinni neki, hogy a pénz a szülei erszényéből való, mert szülei nevét a városban immár senki sem ismeri. Malchus elvezeti a város világi és vallási vezetőjét (a proconsult és a püspököt) a barlanghoz. Megkerül a befalaztatásukat megőrkítő írás, társai pedig eleven bizonyítékként ott ülnek viruló fiatalon és a látásukra tóduló néppel együtt leborulva áldják az Istent. Maga (Nagy) Theodosius is a helyszínre siet meggyőződni a csodáról. Az ifjak egyike tanúságot tesz: *„valóban feltámadtunk és élünk és mint a magzat vagyon az anyja méhében, nem érezve semmi bántást, és él: azonképpen voltunk mi is élők, fekvők és alvók, de nem érzők.”* (Petrolay Margit ford.) Ezen szavak végétével a hét ifjú ismét elalszik, a császár pedig aranykoporsót készíttet nekik, hogy abból keljenek életre, amikor *„az Úr őket ismét hívni fogja”*.

A hét alvó legendája a Koránban

A hét alvó legendája bekerült a Koránba is. A 18. szúra egyenesen *A barlang* címet kapta. Itt már nincs megnevezve sem a helyszín, sem a római császár, sem a szereplők. Viszont pontosan betájolja a szöveg a barlang észak-déli irányú fekvését. Szakértők szerint Mohamed még utazgató kereskedő korában hallhatta a történetet szír keresztényektől. Tudott arról is, hogy a „hétalvás” éveinek száma vitatott csakúgy, mint az, hogy hányan is voltak az igaz hitről tanúságot tevő ifjak, „a barlang emberei”. Alakuló, élő hagyományról lehetett szó.

Goethe egy arab legenda angol nyelvű fordítását használta forrásként. Innen vette a nevet (Yamleekha, Jamblika), a kutyát

mint szereplőt (az arab változat szerint Kitmir a neve), a péket, az osztozni vágyó királyt, és nem utolsó sorban Gábor angyalt, vagyis Gábrielt, aki — mint köztudott — az egész Koránt sugalmazta Mohamednek. Máshonnan, Sza'di perzsa költőtől való a vers elején emlegetett epizód: a *Gulisztán* (Rózsáskert) egyik története a hatalmas Nimród királyról szól, akit egy légy az örületbe kerget. (Belzebúb neve szó szerint azt jelenti: Légyisten.)

A rácsodálkozás öröme

Goethe végül is — bonyolult közvetítéssel — a muszlim mesélő szerepébe élte bele magát, ezért a naiv hang, a feszes tempó. A drámát kurta idill, majd lakonikus tömörségű előadás váltja fel. Ám itt semmi sem monoton, semmi sem gépies. Vérébeli elbeszélővel van dolgunk, aki ügyesen jelenetез, újra meg újra nézőpontot vált, mindig más és más fénytörésben mutatja a látni-és hallanivalót, ez egyrészt a finom nemeskő- és csontberakásos technikára, másrészt magára a drágakőcsiszolásra emlékeztető alkotói módszer. Eszünkbe juthat még róla a középkori miniatúrafestő, aki epizódonként írja képbe a szent legendát vagy (némi túlzással, inkább csak a karcsú tipográfiai alakzatról) a népi fafaragó, aki ráérő idejében akár egy ország történetét is felvéste filigrán botjára — a nemzeti nagyok arcmásának sorozataként. Könnyed kéz, hihetetlenül finom modulálása a jámbor — valójában profán — hangütésnek, például humorral (az, ahogy az éltes leszármazottak körbeveszik az ifjú őst, már-már a groteszkkel való incselgés), és a befejezés leheletnyi, de éppen elegendő mértékű emelkedettsége biztosítja, hogy a *Hétalvók* elérje a kívánt hatást a hallgatóban: ez pedig (Goethe kortársaitól tudjuk) a mosolygós rácsodálkozás, a Nahát! élménye.

A kifejezés ökonimizmusa

Az itt alkalmazott versforma, a négyes, rímtelen trocheus a *Dívánon* belül még egy ízben, a Napóleon balvégzetű oroszországi hadjáratát megidéző, szinte beethoveien zaklatott *A tél és Timurban*, valamint a későbbi fogantatású *Pária*-trilógia megrendítő-fájdalmas középső *Legendájában* fordul elő. Ahányszor, annyiféleképpen. Goethe — engedjük meg itt ezt a nem teljesen helytálló hasonlatot — keletre utazó virtuózként szólaltatja meg hazulról hozott hangszerét, és bármilyen őt megragadó témára tud fantáziát írni, amint eltalálja a hangnemet. Virtuóztatása azonban — megannyi kollégájával, például zenészekkel ellentétben — nem a díszítőelemek burjánztatásában, a külsődleges csillogásban áll, hanem épp ellenkezőleg: a kifejezés ökonimizmusában, a témaszövés egyszerűségében, a már-már bravúrszámba menően eszköztelen játékban.

A *Nyugat-keleti díván*, amely tematikus változatossága mellett éppen a versformák pazar gazdagságával tűnik ki, 2001 végén jelent meg magyarul — ami a verseket illeti, először teljes terjedelemben.

Hétalvók

*Hat udvaronc menekül a
császár haragja elől, kit
istenként illik tisztelni,
bár nem válik be mint isten:
lám egy légy is megzavarja
fejedelmi lakomáját.
Sok cselédje hessegetve
csapja-úzi, mindhiába:
újra támad, körbedongva
császárt, asztaltársaságot
csipked, bolygat, majd megörjít
Belzebúb kaján követje.*

*Isten — gondolják az ifjak —
légytől így zavarba jönne?
És így enne-inna, mint mi,
többi ember? Nem, nekünk csak
egy Urunk van, Ő, nap és hold,
csillag-égbolt alkotója;
meneküljünk! — És a lenge,
könnyüsaros, finom ifjak
egy juhász segédletével
barlang rejtekebe bújnak.
Nem tágít juhász kutyája
kőzáporra, lábtörésre,
csak furakszik gazdijához,
majd a kegyes álom lepte
rejtezőkhöz társul ő is.*

*Fejedelmük háborogva
büntetést eszel ki nekik:
tűz se légyen, vas se légyen,
tégla és mész! a barlangba
falazzák be őket élve!*

*Ők alusznak rendületlen,
s pártfogójuk, Gábor angyal
hírt visz Isten trónusához:
Forgatgattam sorban őket
jobbfelükről balfelükre,
rothadásnak nyirka hogy ne
ártson formás tagjaiknak.*

Kősziklán rést hasítottam,
hogy a nap sugára frissen
tartsa arcuk rózsapírját.
Boldogan nyugosznak ottan.
Mancsra dőlve a kutyuska
szintoly édes álmot alszik.

Évek telnek, évek múlnak,
mígnem egyszer felébrednek.
Addigra az időmarta,
vénhedett fal már leomlott.
Fél a juhász, tétovázik.
S Jamblika, a legműveltebb,
mondja ekkor: Hozok én majd
ennivalót! Mit veszthetek?
Életemet, pár aranypénzt!

Ephesus, jónéhány éve,
Jézust, a prófétát vallja
Úrnak. (Béke legyen vele!)

S megy az ifjú. Változást lát
kapun-toronyon: más a város!
Ám siet tovább kenyérért,
meg sem áll a sütödéig.
S szól a pék: De régi pénz ez!
Mondd, te gazfic, hol találtad?
Titkodat megőrizem, ha
id'adod a fele kincset!

Huzakodnak. Míg viszályuk
végül a király elé jut.
Mint a pék, az is felezne.

Besegít a csoda most már
megmutatkozó jelekből.
Előbb saját palotáján
bizonyítja, igazat mond.
Oszlop tövében kiássák
megadott helyen a kincset.
Atyafiság odatódul
rokonságot igazolni.
S Jamblika mint ősök áll ott
ifjúsága virágjában.
Fiait és unokáit
emlegetik ősapákként.
Seregnyi ükunokája

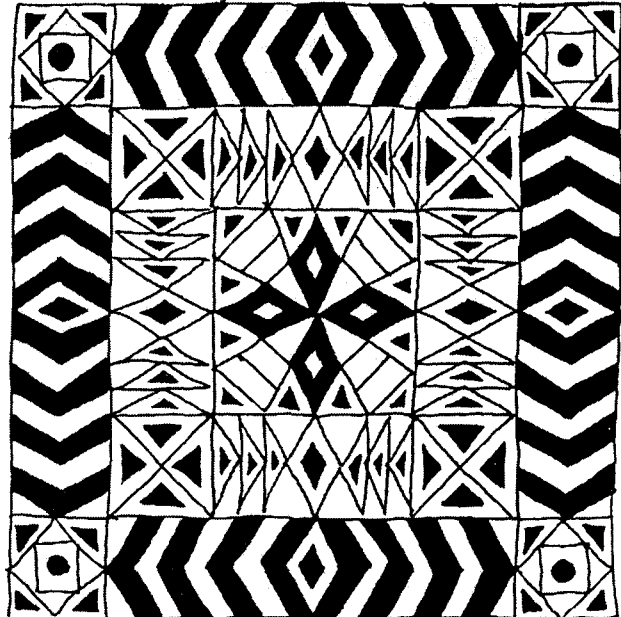

tisztelettel fogja közre
 őt, a legfiatalabbat.
 És ahány ismertetőjegy,
 bizonyító erejű mind;
 saját azonosságára
 és a társakéra nézve.

Majd a barlanghoz tér vissza,
 király és a nép kísérik. —
 Sem királyhoz, sem a néphez
 a választott nem tér vissza:
 mert a hét alvót, kik nyolcan
 voltak a kutyával együtt,
 világtól elkülönülve,
 Isten óhajához híven
 Gábor angyal titkos úton
 a paradicsomba vitte,
 s békéltetve állt a barlang.

Halasi Zoltán fordítása

Kacsoh Cecília alkotása

Kacsoh Cecília
 2004.

KOSZTOLÁNCZY
TIBOR

A szerda déli rövid adás

1967-ben született Szombathelyen. Az ELTE oktatója. Legutóbbi írását 2003. 9. számunkban közzöltük.

Az írás a falon

Harmadikos voltál, amikor az édesapád beíratott a megyei könyvtárba, s a lelkedre kötötte, hogy mindenképpen maradj a mesesárookban, de te nem hallgattál az intő szóra és a következő alkalommal simán kikölcsönözted a Robinsont és a Jelky András kalandjait — az osztálytársaid túlzó lelkesültséggel mindig ezekről beszéltek. Hazaérve belekezdted a Robinsonba, de amikor az illusztrációkat fellapozva a kannibalizmus rémületes lehetősége is felmerült (*„Szokásos part menti utamon félreérthetetlen maradványokra leltem”* — így szólt a képaláírás), gyorsan becsuktad és félretetted; azután meg rádöbrentél, hogy a másik író még kegyetlenebb, mert nem nyughat, amíg Jelky Andrást emberkereskedők kezére nem juttatja, úgyhogy mire a szüleid hazaértek, te már páni félelemmel eltelve vacogtál a félhomályban (vártad az emberkereskedőket). Ezért aztán továbbra is a már bevált, egyetlen kalandregényhez ragaszkodtál; az osztálytermetekben volt a becsületkönyvtár, mindenki néhány könyvet vitt be otthonról, s te az óráközi szünetekben egész évben ugyanazt a vadnyugati történetet olvastad, végtelenítve, egymás utáni rövidebb részletekben. Hipnotizált a mű, s egyfajta kellemes, lebegő hangulatot biztosított az alsó tagozatos elfoglaltságokhoz. Reggelente a hivatalsegéd begyűjtött az olajkályhába, *„Zsebkendőt, körmöket!”* — mondta B. Gyuri, mert ő volt a zsebkendő- és tisztasági felelős; V. Kriszti a copfjait csapkodta, T. Zsófi és Sz. Kati tubusos technokolt nyalogattak, s N. Zsuzsa, akinek külföldre ment az apukája, egy kicsit hátrébb szomorkodott hatalmas lázrózsákkal az arcán. A hetes jelentett, s aki otthonfelejtett valamit, annak beírtak az ellenőrzőjébe. Későn kezdett világosodni; az első szünetben G. Feri és Sz. Pisti lementek az iskolatejért az ebédlőbe, a tejesflakon, amit hoztak, kívülről bűdös volt, belülről nem. P. Ildikó szendvicsét alufóliával takarta le a mamája, de a legnagyobb tízóraitak G. Lídia hordta, mert a szülei boltosok voltak és háromkilós kenyérből vágták a szeleteket a lányoknak. Lídia a Wickie und die starken Männer című rajzfilmsorozatból az erős emberekhez hasonlított, és orrbavágta vagy elgáncsolta azokat, akikről úgy gondolta, hogy felhalmozott ennivalóját veszélyeztetik. Amíg tornaórán voltatok, ötödikesek jöttek történelemórára a termetekbe, *„Az ősközösségi társadalom felbomlása”* — ezt a címet láttad egyszer a táblán; nahát, gondoltad, ez majd érdekes lesz.

„Há-ef-pont, té-ká-pont, mint tankönyv és házi feladat: rövidítünk, helyet és időt megtakarítva — mondta dr. K. Sándorné, a harmadikos osztályfőnök —, *rajzórán rajztáblát használunk, lehetőség szerint*

*Lefordíthatatlan
szójáték, köszönjük
meg N. Hildának.

„Az ABBA együttes
Visitors című számát
ezen a héten is rengete-
gen kérték, s azért is
szívesen játszzuk le itt a
Magyar Rádió kívánság-
műsorában, mert talán
kevesen tudják, hogy a
dal a szovjet másként-
gondolkodókról szól,
azokról, akik sohasem
tudhatják, mikor is
toppannak be hozzájuk
azok a bizonyos látoga-
tók. A felvétel tehát a
következőknek forog:
a Ho Si Minh Tanárképző
Főiskola Kihelyezett
Tagozata magyar szakos
esti hallgatói, Budapest,
Tejút utca...”

**Szocialista
Sacher-torta**

kérjük Gioconda kréta beszerzését.” A Giocondával először szinte csak érintették a rajzlapokat, mégis kettétörték, aztán dr. K. Sándorné, érzékelve az elbizonytalanodást, határozott mozdulatokkal feldarabolta a krétákat, férfikönnyek hullottak a fekete fotókartonra, és *belementél* az anyagba. Környezetismeret órán hosszú szövegeket tanultatok meg az égtájakról, a megyéről és a szülővárosotokról, különböző szempontok szerint: történelem, ipar, művelődés, kereskedelem; aztán jött az (enyhén) sztálinista énektanárnő, s azt mondta: „*A mi környékünkön sajnos nincs nehéz ipar, s nincsenek bányák*” — és itt rosszállólag rád nézett, majd a Bunkócskát és a Bányászindulót énekeltette. Való igaz, a forradalom lángja az Alpoknál elég haloványan égett, s a tanárnő, mint a „*nem térkép e táj*”-mozgalom felelőse, legfeljebb alkonyi villámokról, meg ködbe bújó, őszi kertekről vetíthetett amatőr diakepeket, s a tanulmányi kirándulás alkalmával is csak egy cipőfelsőrész-készítő kisszövetkezetbe és egy gyertyaöntő műhelybe sikerült elmennetek (a Gelkában karácsonyfadíszeket gyártottak). Jobban érdekelt a Pajtás újság, amely keddenként érkezett, s különösképpen a pop-rovat, meg az ABBA együttes; „*Arrival*”, ez valami teljesen új volt az addigiakhoz képest, s még azt is elhitted N. Hildának, hogy *Arri* az a nő, akivel mindenki szívesen sétálgat,* s hogy a svédben különben is két fajta B betű van, egy *sima*, egy *fordított*, s az ABBA együttes nevét is így kell írni... Szerdánként Dolfi bácsi valódi bélyegeket árult a folyosói ablakban — a felesége azt mondta neki, siessen, mert ha meghal, a megmaradtakat a feje alá teszi egy zacskóban —, s ha elfelejtetted másnapra a pénzt, Dolfi bácsi bejött pénteken is, mígnem szombaton, az utolsó dupla nyelvtanórán már játszva oldottátok meg a feladatokat, képletesen szólva, abba kellett hagynotok a hetet, mert annyira könnyű és egyértelmű lett minden. Dr. K. Sándorné vizes szivaccsal áttörölte a táblát, behúzta a táblafüggönyöket, te átgondoltad, miféle meglepetések várnak rád a hétvégén, s már sorba is álltatok a tanteremhez tartozó rövidke folyosón; ilyenkor Z. Andris, a padtársad, a dzsekijén összehúzta a kapucnizsinórt, ettől a kapucni a fejére feszült, „*Baksis, baksis*” — mondogatta, miként Jumurdzsák az Egri csillagokban, s a csengetés pillanatában kitódultatok a teremből. A hetek abszolút simán követték egymást, májusban már csak ismételtetek, s erőfeszítés nélkül jutottatok el a bizonyítványosztásig. Azt hitted, az ABBA együttes sohasem oszlik fel és mindörökké ontja majd a listavezető számokat.

A szüleid és a keresztszüleid is tökéletesen időzítették a dolgokat, októbertől áprilisig (fűtési szezon!) mindegyik hétvégére jutott egy-egy születés- vagy névnap, majd jöttek a kisdobos- és úttörő-avatások, anyák napja, pedagógusnap, elsőáldozás, s végül a sort a rendkívül misztikus bérmlás zárta (a bérmlkozás már komoly

Ebben a tanintézetben a
szakácsnőket
konyhászoknak hívták;
hétvégére hűtőtorony
vagy radioaktív gomba-
felhő alakú mignonokat
készítettek. Az ipari mé-
retű süteményeket azu-
tán alumínium tálcán,
Lada-csomagtartóban
hordták széjjel.

Glycolstop lehetett az a fagyálló

dolog, oly komoly, hogy senki sem értette, tulajdonképpen miről is van szó). Mindenesetre Zsu, az óvodás unokatestvéred és Kató, aki szabad szombatos iskolába járt, már korán reggel megérkeztek hozzátok és az öcséddel eszkimókunyhót játszottak. Zsu Ákosnak vagy Mákosnak szólította az öcsédet, majd megjöttél te is, aztán a keresztszüleid is befutottak és a gyerekeiket kicserélték egy ízes-kakaós szeletre, mert a 405-ös szakmunkásképzőben, ahol matematikát és fizikát oktattak, ez a sajátos, borszerű borítással rendelkező porcukros képződmény járt édességgént a szombati ebédhez. Eztán kis pihenő következett, esetleg elmentetek a Derkovits Gyuláról elnevezett új városrészbe, ahol az unokatestvéreid laktak. Legtöbbször egy programkártyával működtethető, elemes NDK-játékosógéppel mostatok, amely mellesleg elöltöltős volt, és a program végén, amikor már minden befejeződni látszott, kiömlött belőle a víz, mindenkinek a ruhájára.

Az alsó tagozat véget ért, és az addig legjobbnak számító „b”-osztályotokba, ahova addig kertvárosi gyerekek jártak az egykori harmadik kerületből, most hirtelen megérkeztek a bejárók: a városkörnyéki falvakban reggelente buszra ültek, tiszteletlen hangon beszéltek a tanárokkal, *megőrzőnek* hívták, amíg a tanítás után az egyik teremben váratták őket a buszra, s hetek alatt leromboltak mindent, amiben egymás között korábban megegyeztetek. Azelőtt persze szerettétek volna másnak mutatni magatokat, miközben szorgalmasan töltögettétek a kisdobos zsebkönyvet, és a lemezjátszóról a magyar popzene örökké virágzó nimfáját, Koncz Zsuzsát hallgattátok... Neked például nagyon tetszettek a virággyermekek: nyaranta hippik jöttek Badacsonyra az üdülőtulajdonos felnőtt fiaihoz; a bort üvegből itták, s az egyik sarus-mezítlábas *Jézus Krisztus* (nagyapád kifejezése) többször is elismételte: „Mondjátok meg Ancinak, hogy a jövő héten hazamegyek” — és mint egy kardigános mérnöknő a römizőket szenvtelenül felvilágosította, *Anci* alatt az aggódó mamát kellett érteni. És, óh, amíg az állomásnál a Neoton Família plakátját bámultad, áthaladt az esti expresszvonat, s a nagy zajban az egyik hátizsákos prófétát egy bazaltkövel jól homlokodon találták! *Igazi* csoportosulás keletkezett! A Tátikában tán még verekedés is volt, bár másnap mindössze egyetlen úszkáló kenyereskosarat láttál a (Genezáreti) tó vizében. A szülővárosodban, Sz.-en, a Kioszk étterem pinceklubjában *bo-moltak*, nézted őket a párás ablakon keresztül, s a Pásztor csárdában ki volt írva: *Hit-barlang*... Nagy élet volt, a gyengéd tagadás kísértette a fiúpadsort — kivéve D. Lacit, aki kínosan ügyelt arra, hogy pontos-rendes legyen, talán mert *igazi* hippik voltak a szülei: úgy néztek ki, mint John és Yoko, s így Laci meg az öccse is megnöveszthették a hajukat, de ez minden, lázadni nem akartak, az öccsét különben is tévedésből két évvel korábban írták be az iskolába, és ezt, úgy látszott, tovább már nem lehetett fokozni.

Meglehetősen artisztikus gyerekek voltak, persze; ha esett, ha fújt, tavaszi és őszi tárlatokra jártatok, fogtatok formatervezett, csehszlovák gyártmányú gyermekesernyőket és mentetek a textilbiennáléra (meg hittanra — ebben az időben zajlott a sz.-i székesegyház renoválása, úgyhogy a hittanórákat különféle, közforgalom előtt elzárt helyeken tartották, folyosón, büfében, pincében, úgy éreztétek magatokat, mint az őskeresztények); majd hazafelé elmélyült vitába kezdtek arról, hogy Gecser Lujza textilművész nő valóságosan is létezik-e, vagy ez csak az alkotásokhoz kitalált név. Ezzel tulajdonképpen az óvodából is ismert phüszisz-thészei vitát újítottátok fel, vagyishogy — emlékszel? — a Fazekas nevű focistának van-e másik, igazi neve, a valódi személyiségét kifejezendő, avagy ez, a *Fazekas*, focitudása miatt determinált. Voltak azonban figyelmeztető jelek. Még negyedikben, az Alföldről jött egy nagydarab tanuló, akit a (torna)tanárok is Bivalynak becéztek, s aki elképesztő mennyiségű, ámbátor az esztétikumnak még a látszatát is nélkülöző öntapadós matrica felett rendelkezett, amellyel valamilyen kurrens autógumit vagy fagyállót reklámoztak (biztosan az apjától kapta, gondoltad, micsoda szülő az ilyen); s előrevetítve az elkövetkezendő évek rettenetét, nagyon is áthelyezte a hangsúlyokat, habár a legismeretebb erdei körökben továbbra is akképp vélekedtek, hogy a Kis Virág vokálja, meg a nagyzenekari kíséret a Jelbeszédben, az verhetetlen.

Népek barátsága

D. Lacit Tücsöknek hívták a szülei, és ő Varázslónak, vagy egyszerűen Lacinak hívta az apját. Rajzóra volt éppen, amikor hirtelen megjelent az apja, „Tücsök, gyere ki!” — szólta be az ajtóból, majd dr. K. Sándorné is odament, és izgatott szóváltás kezdődött. „*De kedves... apuka...*” — „*Szólítson csak Varázslónak...*” — „*Kedves Varázsló apuka, azt csak tudja, hogy a kis Tamás hányban született?*” — „*Már-mint Napocska?*” — ennyit lehetett hallani. Végül azt mondták a szülőknek, hogy *Tamáskát* az óvodába már ne vigyék vissza, legjobb volna, ha addig, amíg eléri a beiskolázási kort, célirányosan lefoglalná magát, mondjuk, sétálna az utcán. Úgyhogy reggelente ő is, mint a bátyja, fogta az iskolatáskáját, és elindult a szokásos napi útvonalon. A szél és a nap kicserizte az arcát. Még fényvisszaverő prizmát is szereltek a hátitáskájára, hogy biztonságosabban közlekedjen, de végül mindig az iskola felé tévedt. Egyszer Bivaly az iskolakapuban titokban mögé állt, és megemelte a táskáját, mert nem hitte el, hogy nincsen benne semmi. Tamáska észrevette, s a táskában tényleg csak egy tolltartó meg egy füzet lapult. „*Minek ez neked?*” — kérdezte Bivaly, Tamáska azt mondta, ír bele. „*Ugyan mit?*” — kérdezte újra, de Tamáska nem felelt. „*Szerintem semmit* — mondta Bivaly —, és ha igen, azt is minek.” Bivaly két fejfel volt magasabb D. Lacinál. Úgyhogy D. Laci csak ránézett, és a két indián hazament.

Rajzolni már nem tudtál,
legfeljebb fekete
háttérben holdvilág-
sápadt alakokat. Aztán
rajzórán jöttek az
üvegmozaik-tervek:
„Ezernyolcszáznegyven-
nyolc, te csillag!” —
törött üvegablakon.
„Éljen Május 1.!”
— törött üvegablakon.

Az ötödikes évkezdet előtti napon a napközis tanárnővel még nai-
van próbáltatok a tanévnyitó műsort, bent az osztályteremben,
mert esett az eső. „*A csehszlovák esernyő a fejem fölött, a színes filctol-
lak a zsebemben*” — gondoltad hazafelé, és a sarkon, amikor átgya-
logoltál egy tócsán, különös jókedved kerekedett. „*A cipőmben sem
folyik be a víz, ez is rendben van*” — nagyszabású dolgok készülődé-
sét érezted a levegőben. Pedig csak a *fuharosok* készülődtek: nem
tanévnyitó műsort kellett volna összeállítanotok, fegyvert kellett
volna osztogatni, vagy levelet írni az ENSZ-főtitkárnak. Az alsó-
sok a szünetekben egymást átkarolva, üres tekintettel kapaszkod-
tak egymás dzsekijébe és rémülten ingatták a fejüket az erősödő
szélben, miközben a gondnok úr piszkavassal hadonászott a ra-
portra rendelt, felelőtlen rohangálók szemevilágát veszélyeztetve.
Az igazgató helyettes néni pedig — akinek egy igazi gyémánt volt
a gyűrűjében, s ezt gyakorlati órán mindig megnéztétek — teljesen
megzavarodva, egy nap azt mondta az egyik határőrgyerekeknek,
hogy az úttörőnyakkendőt nem kell hordani minden nap, csak a
nagyobb (állami) ünnepeken. Hetekig nem fogtad fel, hogy ezek
most már mindvégig itt maradnak. Azért gondolhattál mást, mert
a bejárók folyamatosan azzal hengegettek, hogy a falujukból a téeszt
még augusztusban meghívták az országos mezőgazdasági kiállí-
tásra, s ők napokig ott parádézta meg fociztak mint az elkövetke-
zendő téesz-nemzedék, s te azt hitted talán, hogy majd tőletek is
visszautaznak. Végül egy énekórán dőlt el minden: Mozart élet-
művét nézegetted a tablókön, meg a hozzá kapcsolódó Köchel-
jegyzékszámokat, és akkor rádöbbenél, hogy már a nevüket is tu-
dod. Közben szólt az Amuri partizánok dala. Egyszer aztán, már
télien, őrsi foglalkozás keretében, a bejárók elhívtak benneteket a
falujukba; szombaton, ebéd után mentetek busszal. Laci, a
(hipszter)papa, aki erdész volt, vezetett benneteket — útközben
benéztetek hozzájuk, s látszott, hogy meglehetősen összevisszaság-
ban élnek: ruhák, kabátok, gyerekek egymás hegyén-hátán, s eb-
ben a rendetlenségben a szülők is tanácstalannak és lehangoltnak
látszottak; te pedig meglepődtél és enyhén elkedvetlenedél. De a
téli erdő felszabadított mindenkit — beszélni ugyan nem beszélte-
tek egymással, de a (kvázi) bejárók is egészen emberinek látszo-
tak. Végül Laci papa egy ősoleg Trabanttal visszavitt benneteket a
városba, épp jókor, mert már koradélutánról zajlott a mamád szü-
letésnap vendégsége: az ismerősök be voltak állva, te meg a hi-
degőtől kipirosodott arccal próbáltál elvegyülni közöttük, és azon
gondolkoztál, hogy a hétköznapi életben például miért nem hagy-
ják normálisan élni az embereket (s közöttük téged). Hétfőn aztán,
mintha mi sem történt volna, az egész rettenet kezdődött újra, s te
legszívesebben visszabújtál volna az öreg, rövidlátó hangya mel-
lé abba a bizonyos, a Gőgös Gúnár Gedeonból is ismert fél pár
kesztyűbe.

És ez, mint látjuk, nem
volt hiábavaló
fontoskodás

B. tornatanárnő nyugdíjba ment, és ti egy fiatal, ambiciózus férfi-tanerőt kaptatok. A tornaórákat addig sem szeretted, mert B. tanárnő mindenért lelkesedett, ahol vezényelni lehetett, de ettől kezdve mindegyik tornaóra úgy nézett ki, mint egy szakszerűen lebonyolított kivégzés. A tanárt Alfonz bá'-nak szólítottátok, egy idő után te is, az új kurzus a többieknek megfelelt, „Legalább meg erősödünk” — mondogatták. A bejárók eltanulták Alfonz vicces megjegyzéseit, szinte udvaroltak neki; időnként megnézték a kvarcóráját vagy átállították másodpercre, s körülfutották az udvart. Ismeretlen tanárok jöttek hospitálni (elégítelt venni), mert ez a fiatal kolléga könnyörtelenül és nem lanyhuló szorgalommal óráról-órára azt kutatta, hol van a teljes kimerülés határa. Egyszer óra közben a végső kétségbeesés állapotában kikérezkedtél és felmentél az első emeleti WC-be, ahonnan be lehetett látni a tornaterembe. A két épületszárny közötti szűk benyílóban esett az eső. Nyílt az ajtó, s mire megfordultál, már valahogyan ott termett az igazgató, hatalmasat köszöntél és tudtad, hogy baj van, hiszen mindenkinek elmondták, hogy ide tornaruhában tilos feljönni. Most vissza fog zavarni, ez a legkevesebb, gondoltad, mindegy, ezzel az egészszel úgyis ott lenn kell megküzdened. De az igazgató sietett, szinte rád sem hederített. Aztán megint bámultad a többieket, ahogy rótták a köröket... Amikor elsős voltál és a piszoár előtt álltál, nagyon úgy tűnt, hogy egy igazi varangyos béka pislogását látod a porcelánlyukakban. Tisztasági csomagod is volt egy madzagos vászonzsákban, gondoltad, ha a béka megtámad, és te lendületből odavágsz, esetleg megvédheted magad — ez visszagondolva szép, egyértelmű és férfias kalandnak látszott. A tisztasági csomagot iskolakezdés előtt a mamáddal vettétek a Gyöngyös áruházban. Jöttek az eladók, a mamád áfészes ismerősei, hozták a korongos számológészletet, a radírt és a ceruzákat, de egyikőjük, egy meggyötört arcú alkalmazott, folyton csak azt kérdezgette, hogy tisztasági csomagod van-e már. Kékszínű tornacipőt is vettetek, aztán azt mondta a tornatanárnő, a tornatagozatosoknak fehér kell, „a”-soknak kell a kék, „c”-seknek barna, ha *momentán* nincs fehér a boltokban, krétázzátok be... vagy mégis, menekülj el?

Már az indiánregény sem segített, hiába kerested azt a részt, ahol a *jók* egy föld alatti alagúton *elszöknek* a gonoszok által elfoglalt ranch-ról (Berlin-szindróma) — ettől fogva az óráközi szüneteket dühödt ábrándozással töltötted, a termetek melletti világítóudvart bámultad és abban reménykedtél, tevőlegesen, hogy *esetleg* történik valami Alfonzzal. Később, amikor felsősök jöttek kártyanaptárakat cserélni, szinte ellenkezés nélkül kicsalták tőled a legjobb darabokat, mondhatni, hülyeségekért cserébe (az egyik gyerek apja a pártbizottságon dolgozott mint gazdasági tanácsadó, miért, miért nem); miközben, de ebből ne vonjunk le messzeható következtetéseket, a lányoknál biblikus Madonna-hangulat uralkodott, mert Betti néni, a tornatanárnő első

gyermekét várta; egész nap paprikás medvesajtot evett, hogy fia szülessen, s az agyafúrt normálisok hosszú hónapokig az esélyek latolgatásával tartották izgalomban. Egyszer egy újsághírt olvastál a megyei lapban, amelyben a bűnelkövető monogramja éppen megegyezett a te tanárod kezdőbetűivel. „Istenem, talán már a börtönben van” — gondoltad, de hinni nem igazán hittél a dologban, mert érezted, hogy Alfonz igazi fantaszta, távol áll tőle, hogy éjszakánként vas-műszaki kereskedésekbe törjön be, vagy hogy tisztos családanyákat riogasson a sikátorokban.

Ingrid és a férfiak

Hetedik elején egy Ingrid nevű lány érkezett az osztályotokba, de nem bejáróként, hanem, mert a szüleivel beköltözött a városba. A bejárók megvadultak, megtestesülni látták, amire addig vártak, aztán egy megjegyzésre Ingrid kiosztott néhány pofont, és onnantól kezdve rájuk sem nézett. Gyanúsnak ugyan gyanús volt, hogy tegeződik a tornatanárokkal, az összessel (azt mondta, a régi iskolában a nyolcadikos lányok mind *csinálták*), mígnem az egyik órán egy fiatal matematika-tanárnő, nem is néven nevezve a dolgokat, váratlanul, házi feladat-ellenőrzés közben, mintegy mellékesen, megfenyegette Ingridet, hogy így meg úgy, ha még egyszer meglátja, azt, tudja mit, nagyon jól, annak beláthatatlan következményei lesznek, stb., következő feladat. S hazafelé kiderült — bár erről az osztálytársaid nem voltak hajlandóak, vagy talán nem is tudtak volna többet elárulni —, hogy Ingrid napközben a városban férfiakkal randevúzik, a bátyja meg nőkkel, s ha kell, besegít, a múltkor is... de ezt már nem mondták el. Egyszer a gyógyszertár előtt te is találkoztál Ingriddel, koradélután, szóba elegyedtetek, de aztán menned kellett, pedig egyáltalán nem volt kellemetlen beszélgetni vele, olyan volt, mint régen a (kis)polgárcsaládok megbízható gyerekeivel.

Népek barátsága (repríz)

Amikor rendeződtek az iskoláztatási problémák, Laci papát beosztották egy Barátság-vonatra és elutaztatták két hétre a Szovjetunióba. Aztán D. Laci a tornaöltözőben elmesélte, hogy az apja mondta, a szovjet lakásokban nincs melegvíz, ha mosni akarnak, úgy forralják a tűzhelyen, minden elhasznált, kopott és igénytelen. Mindezt valaki besúgta a felsős osztályfőnöknőnek, aki, orosztanárként is, pontosan tudta, mi a dolga, és Laci papa miatt, aki megsértette a szovjet népet, orbitális igazgatói intőt kapott az egész kommuna. (A te apád is volt Leningrádban meg Tallinnban, hozott egy doboz Trojka cigarettát, egy borostyán karkötőt a mamádnak és egy Beatles-kislemezt neked, egyébként pedig jobbnak látta, hogy csak azt az egyetlen csoportképet mutassa meg, amit a turnusukról a hivatalos fényképész készített.)

A nagy buli

Idővel Alfonz elfásult: utcai ruhában járt be órára és gondterhelt arccal sétálgatott az alapvonalon. Már a hízelgés sem vidította fel, kérdeztétek tőle, melyik jobb, az ABBA vagy a Boney M., végül

„Jövő héten megjön a potméter az Ezermester szaküzletbe, kész lesz az erősítő, 25 Watt, öregem, szétveti a falakat” — mondta egy nyolcadikos; a lányok hajszárító és kagyló alakú tranzisztoros rádiókon hallgatták a slágerkocktél.

Egyszer klubdelutánon is voltál a 405-ösben. Egyetlen nagy körben, a mellette álló kezét fogva táncolt mindenki, s a szendvicses kosárból is mindenki egyaránt vehetett. 1980-ban találkoztál először az amerikai unokanővéreiddel. „A Studio '54 valóban olyan fantasztikus hely?” — kérdezted. „Oda csak a gazdagokat engedik be.

Nálunk most ilyen furcsa nevű zenekarok vannak: The Doors, The Cars, ismered őket?”

annyit mondott, hogy neki személy szerint a Boney M.-es nők jobban tetszenek, de hogy ez sem jelent semmit, és egy *nem-mozdulatlal*, unottan, bedobta közétek a focilabdát. De egyszer, egy ártatlannak tűnő megjegyzés miatt rettenetesen megdühödött, átkozódott, hogy ezt a napot írjátok fel a tábla sarkába (vajon miért!), bosszút esküdött, s külön-külön több száz felülést, fekvőtámaszt és guggolást rótt ki a csoport tagjaira. Voltak, akik nekiálltak, voltak, akik lazáltak (te, persze... nos, ne áruld el), majd az órának vége lett, tornasorba állított benneteket és kikérdezte, ki-kí hogyan bírta, s közben milyen érzései és gondolatai támadtak. (Lehet, hogy mégis csak egy egyszerű szadistával kerültetek szembe?) Aztán idegesen nevetgélt azokon, akik becsülettel lerótták a kötelező penzumokat.

Akkor kezdtél el barátkozni Ingriddel. Persze, nem volt ez igazi barátkozás, inkább csak érezted, hogy Ingrid tudja, mi történik veletek, mindenkivel; sajátos, természetes tudással rendelkezett a dolgok alakulásáról, és ez jól esett. Nem tehattetek ellene semmit, de így is elég jó volt. Egyszer meg elhatároztátok, hogy koncertre mentek. Ekkor tört ki a Píramis-láz, és a koncertet számodra hihetetlen módon meghirdették Sz.-en is, már majdnem megvettétek a jegyeket, de te inkább csak féltél, hogy mi fog ott történni — úgyhogy inkább Szűcs Judit-koncertre mentél P. Andival, Ingridet meg kikérdezted, mi volt a Píramison. Ma már csak valami sálra emlékszel, meg hogy mit csinált a Révész a testével a színpadon — de Ingrid szerint az is fantasztikus volt. Később, a karácsony előtti klubdelutánon, a rajversenyen Ingridnek Píramis-dalcímeket kellett mondania, „*A szerelem ördöge én vagyok*” — vágta rá azonnal, s mindenki röhögött. Ilyenkor, az ünnepek előtt a nagyapád általában rád bízta, hogy milyen ajándékot veszel magadnak. Ezen a télen semmire sem jutott idő, úgyhogy csak az utolsó tanítási nap delutánján indultál el a városba, megnéztél a Centrum műszaki osztályát, a Gyöngyöst, meg a jugoszláv mintára készült Borostyánkő áruházat (ide jártak mozgólépcsőzni a bejárók, de hanglemezekből is itt volt a legszeleesebb választék). Azon a delutánon többször is összetalálkoztál Alfonzzal, elég morgorva volt, biztos valamit keresett, ám végül, amikor visszamentél a Gyöngyösbe, s megint összefutottatok, azt mondta: „*Ha még egyszer találkozunk, fizetsz*” — aztán ő is röhögött.

Az újévet Ingrid már nem nálatok kezdte, a bátyjával együtt elvitették javítóintézetbe. „*L. Móni egy sorral üljön előre*” — mondta a matematika-tanár. „*Egyszerűen arról van szó, hogy a lengyelek nem akarnak dolgozni*” — folytatta a válsághelyzet irányított megbeszélését az osztályfőnöknő. „*Ugyan, tanár, egyszerűen elégük van abból, hogy...*” — de ezt a mondatot még Gy., a bejárók vezére sem merte befejezni. „*Miből van elégük?*” — hüledezett az osztályfőnöknő. „*Sok a hazugság!*” — kiáltotta egy borízú hang. „*Szeretném leszögezni, hogy Ady Endre nem volt szifilisz*” — mondta R.-né, a szakkörös magyartanár, de ő sem tu-

„Sajnálattal üzenjük kedves hallgatóinknak, hogy a kívánságműsorban nem áll módunkban részleteket felolvasni a Mindszenty-emlékiratokból, s azt sem tudjuk, hogy a mű melyik fővárosi könyvesboltban kapható.”

A Pusztaszeri úti kanyar

Apád az Omegát szereti (mert azok villamosmérnökök, mint ő).
1981-ben Keszthelyen láttad a Locomotiv GT-t a szabadtéri színpadon,

dott elszakadni a klubdelutánon történtek öncélú taglalásától. Az órai odafigyelésnél csak a házi feladatok elkészítése tűnt hiábavalóbbnak. Aztán az intézményvezetés stratégiát váltott: új besúgóhálózatot szerveztek, a kétkedőket meg beiratták társadalomismereti szakkörre. Városkörnyéki állami gazdaságokba járatok, hogy közelebb kerüljete a dolgozó néphez, „Termelőszövetkezet, 180 szarvasmarha, plusz a karbantartó műhely, meg a rácskészítő részleg” — ilyeneket irkáltál a jegyzőfüzetbe. F., a nyugdíj előtt álló történelem-tanár, aki a szakkört vezette, aztán csak annyit mondott a műhelyről, immáron hallótávolságon kívül, hogy biztos ott trinkelnek, meg halálra fusizzák magukat munkaidőben, és továbbbindultak valami homályos cél felé a januári ködben.

Néhány héttel később valami miatt a szüleiddel meg az öcséddel együtt mentél a fél tizenegyes misére, pedig általában a nyolcórásra szoktál menni, mindig elől ültél, az oltárhoz közel, és bámultad az átlényegülést. És ahogy éppen szálltál volna ki a kocsitokból, valamelyik autórádióból megszólalt Révész hangja és az Ajándék című dal. Felismerted, mert a lányok az osztályban a szünetekben mindig ezt énekelték. A székesegyház előtti teret finom porhó borította. És eszedbe jutott, hogy mégsem vagy teljesen egyedül, igen, el vagy veszve, de egy vonásnyit most javultak az esélyeid. Aztán később olvastad, hogy Révész Sándor megvilágosodott, otthagya a sikoltózó gyerekeket — a sálját — és az országot, és elment énekelni egy luxus óceánjáróra (a gazdagoknak). De neked ez így is rendkívüli módon tetszett.

Szóval, hogy célszerűen kell a könyvek közül válogatnod; mert remek, vannak egyfelől azok, amelyek hipnotizálnak, külön univerzumot képeznek és felkínálják a vészkijárat lehetőségét, ám ezek az olvasmányok idővel mintha megfogyatkoznának és alacsonyabb hatásfokkal üzemelnének... És aztán, már nem is hiszel benne, egyszer csak sikerül: a kegyelem mindig személyre szabott és evilági formát ölt. Nem várt regényhősök szólítottak meg a *becsületpolcra*, talán valamelyik eltévedt gyerek hozhatta be otthonról az elhasznált krimiket, s ma is úgy érzed, hogy amit az emberi sorsról: hatalomról, pénzről és tornaóráról gondolsz, azt alapvetően az Ed McBain-alkotta Steve Carellának, Meyer Meyernek és Bert Kling nyomozónak köszönheted. Cinizmusnak látszó mély életbölcsségükből (húsz évvel később) megértetted, hogy lényegében mindegy, hogy ott lenn küzdesz vagy elmenekülsz, mert nincs általános szabály, pillanatról-pillanatra változó helyzetek vannak, s nem tudhatod, hogy ennek vagy annak mi lesz a következménye. De a belülről megélt igazságokra érdemes feltenned az életedet, mert ha megtagadod őket, akkor meg *azzal* fogod eltölteni a kiszabott éveket. Simononra és Ellery Queenre a Rakéta Regényújságból nyugodtan hallgathatsz: ha lehet, az utolsó utáni pillanatig próbáld meg elkerülni a becsstelenségeket.

a végére eljött ő is, tetszett neki, „Ezek is villamosmérnökök” — mondta. A nyaralás után két hétig dolgoztál az sz.-i Sylvester János Nyomdában, ezen belül két napig, hogy megvehesd a Loksi című dupla albumot. Reggel 6-tól 12-ig lyukasztottad a sárvári Pepsi-gyár szállítókartonjait, melletted, a másik pályán egy volt iskolatársad háromszög alakú mackósajt-címkéket vágott méretre egy félautomata NSZK-gépen. A gép kapacitása lehetővé tette volna, hogy egész Közép-Európát elárasztások sajtócímkével, de a honi igények kielégítésére napi 2x20 perc is elegendőnek bizonyult. A fiú a tornacipőjével fékeztemegakasztotta a gumiszalagot — a teremben dolgozó nők már előre szóltak: figyelj a hangra! — a mackók ugráltak (erre azért nem voltak felkészülve az NSZK-ban), s mindegyik mackó-kivágot pontatlan lett. Félszemű, ferde — s volt, hogy csak az öltöny látszott. Napi sokezer egyedi műalkotás készült így. S lehetett sejteni, a művésznek milyen napja van. Aztán mentél az éthordóval a diákétterembe.

A rajztermi órák után a rajztábládat mindig az egyik szekrény háta mögé csúsztattad, mígnem valaki ellopta; s azt is meg kellett érned, hogy a rajzsakkörösök az oldalsó falon elkészüljenek a freskóval, amely Dózsa György kivégzését ábrázolta a tinédzserekre jellemző elképesztő naturalizmussal és bárgyúsággal. Úgyhogy amikor megkaptad a személyi igazolványodat, beiratkoztál inkább a felnőtt könyvtárba. Egyszer krimiket keresgélve tévedésből kivetted Simenontól A Bicêtre harangjait — a másnapi osztálykirándulásról is majdnem lemaradtál emiatt, mert vártad a büntényt, s hogy azután mindenre fény derüljön. Reggel mégis kimentél a buszinduláshoz, s végül minden sikerült: Zalakaroson zárva volt a fürdő, a Szépkilátónál esett az eső, Sümegen pedig már majdnem mindenki részeg volt, később meg kijózanodott; s te rádöbbsz arról, hogy a nagy regényírók gyilkosság nélkül is elvégzik a munkájukat. Ráadásul N. Zsolti — a szüleinek szerződéses vendéglője volt — az első pihenőnél, Sárváron, egy *trafikban*, nagy szerencsével, megvette az EDDA első kazettáját, s az egész kirándulás alatt ez szólt a hangszóróból, végtelenítve. Mindez roppant nagyviláginak tűnt, de te még nem ismerted az egész lemezt, s először aggódtál, nehogy valami erőltetett, zavaros dolog legyen, amolyan csalódást keltő unalom. Bár egyszer korábban sietnél a Kőszegi utcán, és a cipőboltból vagy a cukrászdából kihallatszott: „*egek felé kiáltottam / külvárosok előttem-utánam*” (te *fővárosokat* hallottál és így még ígéretesebbnek tűnt). Egy ideig mentél tovább, aztán visszafordultál, de addigra már valaki másnak az égi üzenetét közvetítették. Mégis, rendben volt. Önmaga értelmét hordozta. Felemelő volt, ugyanakkor világosan érzékelhető: ezért vagy azért, de neked sem fog úgy sikerülni, ahogy tervezed, elhasználnak téged is. Ezután mindig hallgattad a Szabad Európán a szombati kívánságműsört, de az igazi beavatottak a szerda déli rövid adást várták, talán 12⁴⁰-től. Azon a nyáron az Óperint utcai diákétteremből hordtad az ebédet magadnak és az öcsédnek, és szerdánként sietnél, hogy időben készen legyetek. A Locomotiv GT-től rendszeresen lejátszották az Egy dal azokért, akik nincsenek itt című felvételt — ez önmagában háttorzongató volt, fújt a szél, hordta a homokot —, s megértetted, hogy nem azért adják le újra és újra, merthogy a nagylemezen ez volt az első szám. Furcsa volt az a néhány év a hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján, mint Veszelszky Béla képein a Pusztaszeri úti kanyar: egyfelől úgy tűnik, hogy lázas tervezgetés zajlik az utcákon, emberek csoportosulnak, vitáznak, majd üzeneteket visznek szerteszét, ezernyi irányba; másfelől minden fagyott, kietlen, az út csúszós, talán jobb is volna nem belekezdeni... Készülődés, és egyszerre, a teljes reménytelenség. De az ember, ha akarta, úgy képzelhette, fontos feladatok állnak előtte, bár megvalósításuk a beláthatatlan végtelenbe tolódik, de addig is, egy egészen kevés erkölcsi többlettel felvértezve nem érezte magát sikerületlen teremtménynek.

Falus Andrással

Falus András immunológus, a SOTE Genetikai, Sejt- és Immunbiológiai Intézet tanszékvezető professzora, akadémikus. Vendégkutatóként dolgozott az Odensei Egyetemen, a Harvard Egyetem Orvosi Karán és az Oszakai Egyetemen. 1997-ben megkapta a Széchenyi professzori ösztöndíjat, 2001-ben az év tudósának választották. Tagja az MTA több szakbizottságának és a Magyar Immunológiai Társaságnak.

Professzor Úr, miért a biológus pályát választotta, és kutatóként hogyan jutott el a klasszikus biológiától a molekuláris biológiához, illetve az immunológiához?

Biológus azért lettem, mert elég korán, 16–17 évesen találkoztam meghatározó hatású emberekkel: édesanyám munkahelyén Szentiványi Mátyás élettanással, illetve a Straub Brúnó által vezetett Orvosi Vegytani Intézetben Venetianer Pállal, Csányi Vilmosossal és még több lelkes, okos, fiatal tudóssal. Ők tanácsolták, hogy amennyiben kutató akarok lenni, inkább az ELTE biológus szakára jelentkezzem. Szentiványitól az élettan, a Straub intézetben az akkor „10. éves” DNS modellen át a molekuláris biológia „imprinting” élményét kaptam. Az immunológiához, megint egy meghatározó hatású tanár, Gergely János előadásai vittek közel, ez már az egyetemen történt velem.

Ön egyike azon tudósoknak, akik közérthetően tudják átadni a tudásukat. Miért tartja ennyire fontosnak a tudományos népszerűsítő műfajt, és véleménye szerint melyek e műfaj legfőbb kritériumai, esetleg veszélyei?

Egyszerűen nincs jogunk másokat elzárni attól a csodálatos, izgalmas ajándéktól, amit tudománynak nevezünk. Többször mondtam már, hogy mindannyian laikusok vagyunk életünk 90–95 százalékában, és talán számunkra megadatik valami, amihez közelebb kerülhettünk, mint mások. De ezt a tudást nem lehet „túszul ejteni”, érthetően, és lehetőség szerint vonzó módon kell beszélni, írni a teremtett világ feltáruló részleteiről. Be kell avatnunk másokat is, meg kell az örömöket osztani mindenkivel. Veszély természetesen a szimplifikálás, illetve az óvatlan túlértékelés. Reális, őszinte módon kell népszerűsíteni a szakmát. Ez nagyon fontos társadalmi tevékenység; a sötétség, a tudományellenesség az egyik legnagyobb rossz, ami mindannyiunkkal történhet.

Tehát nagyon nagy a jelentősége az ismeretterjesztésnek és a nyilvánosságnak. Nincs jogunk semmit elhallgatni, és érthetően kell fogalmaznunk. Úgy kell beszélnünk, hogy amiről szólunk, az másokra is tartozik. Kötelességünk a másik nyelvén beszélni. Nagyon fontos, hogy a közlés a tudományos fórumokon történjen, nem elég az ismeretterjesztés, tudományosan is meg kell állnia a munkának a helyét. Azt hiszem, ez nyilvánvaló: valódinak, érthetőnek és attraktívnak kell lennie. Olyannak, mint például a Mindentudás Egyetemének. És kiemelten fontos az oktatás is, mert

minden az oktatással kezdődik, az általános iskolában. A felnőtteknek szóló ismeretterjesztés már igen nehéz.

Mit tart ma a biológia legizgalmasabb problémáinak? Mely felfedezések lesznek a legnagyobb hatással az emberiség életére?

Egyet kiemelve, ez a genomika. A genomika („genetikai összhangzattan”) új kezdetet jelent a biológiában, orvostudományban, a biológia írásbeliségének kezdetét. Nem jöhetett volna létre ez az új világ a számítástechnika, informatika egy bizonyos fejlettségi szintje előtt, de hiába lennének a számítógépek és az internet, ha nem kezdődött volna el a genom „elolvasása”. A legizgalmasabb irányzatnak a posztgenomikát tartom, amibe többek között a DNS módosítások (epigenetika), a kis molekulatömegű anyagok közegként való kutatása (metabolomika), a személyre szabott orvostudományt, gyógyszertervezést és a predikciós (előrevetítő) genetikai kutatást tartom. A genomika az emberiség legnagyobb intellektuális teljesítményei közé tartozik, valódi jelentőségét csak most kezdjük érteni, érezni.

A genetika/genomika kapcsán például személyiségjogi kérdésekről is beszélhetünk, identitás megállapítására alkalmas génekről. Ugyanis rasszgének is léteznek, és nagyon szomorú, hogy ebben a társadalomban, amelyben élünk, rasszgénekről nem szabad beszélni. Szomorú, mert a rasszgének vizsgálata távolról sem rasszizmus. Hanem annak a valóban létező különbözőségnek a megfogalmazása, aminek nincs és nem is lehet semmiféle emberjogi következménye. A rasszgének vizsgálata az igazság, a létező és felismert különbözőség feltárásának a lehetősége. Például annak megállapítása, hogy a magyar és a roma génpopuláció nagyon sok génben eltér, távolról sem diszkrimináció. Lehet ugyan diszkriminációra is használni, de mit nem lehet? Nem a tudomány felelős azért, hogy ezeket megvizsgálja (másrészt e tények figyelmen kívül hagyása még nem jelent rasszizmus elleni hatásos fellépést). Tudomásom szerint, mi emberek 99 százalékban vagyunk egyformák a legmagasabb főemlősökhöz viszonyítva, és nemcsak a csimpánzokról van itt szó, hanem a gorillákról: mindössze 1 százalék az emberi genomnak az eltérése.

Sokak szerint napjainkban az immunológia a biológia egyik legdinamikusabban fejlődő ága. Összefoglalná röviden az immunológia lényegét, legfőbb kérdéseit?

Az immunválasz egy hallatlanul izgalmas élettani folyamat. Jellemző rá az, hogy szinte minden részletében nagymértékben szabályozott, genetikai és környezeti tényezők által. Fantasztikus küzdelem folyik a szervezet védelmében a veszélyes élősködők, a fertőző organizmusok, valamint a folyamatosan keletkező és támadó ráksejtek ellen. Ez az „immun háború” nagyon bonyolult, rengetegféle sejtből, molekulából álló kommunikációs folyamat. Az ebben rejlő bonyolultságnak ára van, az immunválasz könnyen kisiklik, és kóros „túlások” (autoimmun betegségek, allergia) fordulhatnak elő. A genomika az immunológiában is tért nyert, éppen mi rendezzük idén októberben az első Immungenomikai Világkongresszust, itt Budapesten.

A már ismert betegségek gyógyítása mellett szerepet játszhat-e az immunológia fejlődése a jövőben más, ma még gyógyíthatatlan betegségek gyógyításában is?

Mi a véleménye az őssejtek kutatásáról, a genetikai kísérletekben, a génmanipulációban és a napjainkban sokat emlegetett klónozásban rejlő veszélyekről? Szabhatunk-e, kell-e határt szabnunk Ön szerint a tudományos kutatásnak, a fejlődésnek?

A tudományos kutatások, a már-már hihetetlen méreteket öltő technikai fejlődés egyben beavatkozást is jelent környezetünkbe, az ökoszisztémába. Vajon fel tudjuk-e mérni e beavatkozás valódi mértékét és következményeit?

Igen, egyértelműen optimista vagyok, és újra csak a genomikára hivatkozva a daganatok elleni küzdelem, az allergia, sőt még a szív- és érrendszeri kórképek esetén is nagy remények támadtak a helyi immunfolyamatok megértésén keresztül. Ugyanakkor legyünk realisták is, egyre többet látunk az életfolyamatok bonyolultságából, tehát a betegségek összetettségét is kezdjük jobban érteni. Ez a gyógyító beavatkozás gyors sikere szempontjából is óvatosságra int.

Az őssejt-kutatás csodálatos fejlemény, gyorsulva növekszik tudásunk a testünkben található sokféle és nagymértékű fejlődésre képes embrionális és érett szövetekben is felismerhető sejtekről. Ez a gyógyítás vadonatúj alternatíváját jelenti. A génmódosítások, „gényógyítások”, bár kétségtelenül nagyon ígéretesek, úgy tűnik, még messzebb vannak a megvalósulástól. Nagy jelentőségű az a magyar kutatás, amely Hadlaczkzy Gyula szegedi kutató vezetésével a mesterséges óriás kromoszómák irányában történik.

Az ismert Dolly-történet például nem genetika, hanem sejt-mag-átültetési technika. Az emberi felelőtlenség, az emberi nagyképűség, az abszolút tudás abszurdításának példája. Egyébként magának a klónozásnak a technikája: Dolly anyja megszülte saját ikertestvérét Dollyban. Vagyis arról van szó, hogy a petesejt, a mag nélküli petesejt és egy testi sejt egyesüléséből lehetne egy új élőlényt csinálni, ikreket lehetne gyártani – de minek?! A reproduktív célú klónozás technikailag ma már többé-kevésbé realitás (őssejt-kutatásban például jelentős és hasznosítható eredményeket hozhat), de az „emberklónozás” horrorisztikus, etikailag megengedhetetlen irányzat, minden civilizált jogrend elutasítja és tiltja. E téren is van olyan kutatócsoport hazánkban, amely világhírű: Dinnyés András Gödöllőn rendkívül elismert kutatást irányít.

Egyetértek, itt reális a veszély, mégis el kell mondanom, hogy minőségi értelemben ebben semmi új nincs, mióta az ember saját (vélt vagy valós) hasznára beavatkozik a természetbe, ez történt. El kell ismerni, a genetikai módosítások hatékonysága mennyiségi értelemben sokkal jelentősebb lehet, mint a hagyományos eljárások. A genetikai állományában módosított növények egyrészt jelentős segítséget adhatnak a kétharmadában éhező emberiség táplálékkal ellátásában, de a bioszféra esetleges káros módosítása reális veszélyeket is hordoz. Úgy gondolom, hogy a nyilvánosság kontrolljával korrekt és a lehető legjobb színvonalú kutatást és ellenőrzést kell végrehajtani a potenciális veszélyek megelőzésére. Ugyanez természetesen a gyógyszeriparra, illetve a mezőgazdaság kémiai (például permetezés stb.) befolyásolására is vonatkozik. Azt hiszem ebbe a kérdésbe is bevonult a gátlástalanság üzleti és politikai vonatkozásaiban egyaránt.

Veszélynek érzem a probléma bagatellizálását, de annak elhiszterizálását is. Nem kell feleslegesen senkit riogatni, de tisztességesen, a tudomány mindenkori állásának megfelelően kell végezni a munkát, illetve a közvélemény hiteles tájékoztatását.

Tehát a kutatások ökológiai vonatkozásait tekintve nagyon nagy a felelősségünk. Ránk van bízva a természet, a bioszféra, amit ajándékként kaptuk. És mi a dolgunk a kutatásban? Először is a tisztességes szakmai munka. Ez alapvető kérdés, nem lehet szembeállítani etikai kísérletekkel. A tudományos munkának tudományosan kell tisztességesnek lennie. Tisztességes, reprodukálható technikákkal és becsületes nemzetköziséggel. Mert a tudományban csak nemzetközi színvonal létezik! Nincsen magyar színvonal, ahogy nincs délszláv vagy portugál színvonal se. Nyilvánvalóan vannak jellegzetesen magyar kutatások, de egyetlen színvonal van: a mindenkori nemzetközi színvonal. Semmilyen kompromisszumot nem lehet e téren kötni. Nagyon fontos a szintézis, legalábbis az arra irányuló törekvés. Hogy próbáljunk a köldöknézésen túl konzekvenciákat levonni. Elengedhetetlenül fontos a szakbarbárság elkerülése, a bioszféra folyamatos és állandó vizsgálata, mert felelősek vagyunk, nemcsak a mai levegőnkért, hanem a dédunokáinkért is.

Nemrégiben ezt írta: „Életem egyik legnagyobb változása, amin átmentem, hogy már nem akarok mindent tudni.” Kifejtené ezt bővebben?

Úgy gondolom, megajándékozott ember vagyok: megadatott, hogy immunológia, genomika tudományokkal foglalkozhassam. Azonban azt hiszem, vannak a tudománynak határai, és én, a magam képességeivel, lehetőségeivel nem szeretném túllépni azokat. A tudomány csodálatos ajándék, de nem mindenható, hanem eszköz, elméletileg egyre sikeresebb eszköz a földi élet megismeréséhez és megjavításához.

Az említett írásában olvashatjuk: „Hiszem, valloam és tudom, hogy világnézetünk, állandó és örök alapelvekhez való viszonyunk a legfontosabb irányító erő életünkben.” Igaz ez a tudományos munkájára is, tehát az Ön számára a kutatómunka etikai megalapozottságú, amiben a hit is szerepet játszik?

Véleményem szerint magának a tudománynak nincs ideológiája, „csak” a tudósnak, a tudománnyal foglalkozónak. Ugyanakkor én meg vagyok győződve arról, hogy a világnézetem és a tudományos tevékenységem nem választható el egymástól, ám megkülönböztetendő módon kezelendő. Elválaszthatatlan minden más kérdéstől. Én hiszem, hogy a hit és a tudomány között nincs vita. Vita a tudomány és az áltudomány, a hit és a hitetlenség között van. És úgy érzem, mind a két oldalon vannak határsértések, az ideologizáló tudományok és a tudományoskodó ideológiák. Ha szabad ezt mondani, akkor van „vulgáris materializmus” és van „vulgáris teológia”. Ezeknek a vitája rendkívül fontos, beszélgetésekben kell tisztázni.

És folytatnám az előző kérdésre adott választ: a hit, az Istenhez való tartozás, a fentről kapott ajándékok felismerése, elfogadása az az éltető erő, ami egyedül vezethet a ránk bízott feladatok teljesítésében.

CSANÁDI SZILVIA

Tekintetek

A szerző 1978-ban született Szegeden, 2003-ban szerzett tanári diplomát az ELTE magyar nyelv és irodalom szakán, jelenleg művészettörténet és esztétika szakos hallgató.

Vannak képek, amelyek előtt nem tudunk úgy megállni, hogy ne keresgéljünk szavakat részleteik megnevezésére. Ebbéli igyekeztünk közel áll a másoláshoz, végső soron, eszközök hiányában helyettesíti azt. Az az érzéki közvetlenség, amelyet a másolás nyújt a kép síkján átfutó tekintettel szemben, szertartás a kép felett, amelyben a tevékenység előbbre való, mint a másoló maga, az elsődleges azonban a kép marad. Ehhez hasonlóan a szavak keresése is a megismerő tekintet aláztatás rituáléja, amelyben önmagát alárendelve, de mégis aktívan követi részletről részletre megismerésének tárgyát.

A Magyar Nemzeti Galéria egyik ismeretlen helyről, ismeretlen mestertől származó képén arany háttér előtt jelenik meg a Szentháromság. Az Atyaisten redőzött bíborszín köntösben, őszes hajjal, csigákba rendezett szakállal. Kezei között tartja sebektől borított, halott fiát. A Fiúisten meggyötört teste élettelenül támaszkodik Atyja karjára. Feje oldalra csuklik, szemei nyitva vannak, de halott tekintete a semmibe vezet. Orra finom metszésű, hosszú, hullámos, barna haja bal oldalt előre csúszik. Homloka, nyaka véres. Mellkasán, kezein vöröslenek a szegek nyomai, a dárda ütötte seb. Karjai párhuzamos ívet rajzolva hullnak alá, szinte táncos, graciózus beállítást eredményezve. Kulcsontja, válla a képre jellemző finom kidolgozottság mellett is zavarba ejtő precizitással megfestett. Ágyékkötője áttetsző, arany szegélyes, redőzött drapéria. Atya és Fiú félalakos ábrázolása felett kiterjesztett szárnyakkal lebeg a Lélek fehér galamb képében. Mindhármuk fejét a táblába apró ütésekkel vésett nimbusz veszi körül.

A leírások tárgyilagos, szenvtelennek tűnő, ám mégis a kép lényegéhez tartozó eleme a mű állapotának rögzítése. Krisztus arcának és a dárda okozta sebek festékrétegén égési nyomok találhatók, talán a kép előtt meggyújtott gyertyák lángjainak nyomai. A megkínzott testet a képen tovább roncsolta az idő. Jobb tenyerén, bal kézfejen, jobb lábán és bal kulcsontja alatt a festékréteg több helyen lepattogzott, mellkasán és jobb karján a felület kopott. A tábla textilborítása mállott, a kereten és a képhez közeli belső részeken aranyozás nyomai láthatók. A keret alsó sarkait a restaurálás során rovarfertőzés miatt egészítették ki fapótlással. Hátoldalán balról fent és lent egy-egy zsanér okozta mélyedés található, jelezvén, hogy a tábla nem magában állt, egy nagyobb alkotás része volt. Tudjuk, hogy a teremben a

¹Török Gyöngyi:
*Táblaképfestészetünk
korai szakasza és euró-
pai kapcsolatai.* Ars
Hungarica VI., 1978/I.,
25., 60. jegyz.

²ikonográfiai és
kultusztörténeti
feldolgozás ehhez:
„Oh, Boldogságos
Háromság”. *Tanulmányok a Szentháromság
tiszteletéről.* (Szerk.
Barna Gábor.)
Szeged, 2003.

³Loyolai Szent Ignác:
Lelkigyakorlatok. (Kiad.
Szabó Ferenc S. J.)
Budapest, é.n., 82–83.

a Szentháromság-tábla mellett felfüggesztett kép, amely Szent Pétert és Pált ábrázolja, valaha az előbbi hátoldala volt, a Szépművészeti Múzeumba kerülése után fűrészelték ketté, hogy elő- és hátoldalát egyaránt megmutathatóvá tegyék.¹ Így vált múzeumi tárggyá az egykor a kultusz szolgálatában álló kép, így lett a látogatók tekintetének és a műtörténész elemzésének kiszolgáltatottja. Sérüléseivel és restaurált részeivel együtt, a többi kiállított középkori táblakép társaságában önmaga immár, jelen van a futó, az elmerülő, a leíró és a vallásos pillantás számára egyaránt.

A Szentháromság képi megjelenítése gyarló próbálkozás, ahogyan hittitokként is felfoghatatlan. A képi bemutatások sokféleképpen próbálják mégis áttörni az ábrázolhatatlanság evidenciáját, sokszor a hittételek tévesztésének veszélyét kerülgetve. A bibliai történetekhez, teológiai fejtegetésekhez kapcsolódó vagy a szimbolikus, allegorikus hagyományban rögzített képek mégis az istenmegismerés vágyának jelei.² A Nemzeti Galéria táblaképe ahhoz az ikonográfiai tradícióhoz tartozik, amelyet a tudomány a *Kegyelem trónja* névvel jelöl, s amely képtípus a 13. századtól terjedt el és variálódott. A kezében a kereszten függő vagy a keresztről levett Krisztus testét tartó Atya alakjának eleven hatását a nagypénteki liturgia kereszthódolata is őrizhette, amelyben a pap vagy a ministránsok által felemelt kereszt előtt hajtanak térdet a hívek.

Az érzéki megismerés vágyát, az érzéki bemutatás lehetőségét a kereszténység képvitái sokféle teológiai magyarázattal próbálták indokolni, melyek között a fő érv a megtestesülés, a Krisztusban láthatóvá lett Isten. A kegyképek, mint képünk is — az ikonokkal szemben, amelyek magát az ábrázoltat képviselik — jelölnek. Ahogyan a nyugati képhagyomány alapvető tulajdonsága az emlékeztetés, itt is erről van szó, de nem pusztán a teológiai tételekre vagy a hitigazságra való emlékezésről, hanem egyfajta érzelmi emlékezetéről. Loyolai Szent Ignác a *Lelkigyakorlatokban* az emlékezetet az imádsághoz segítő lelki képességek között említi, amely az akarattal együttműködve az érzelmeket mozdítja meg.³ Az alakok maguk is csupán jelölnek, érzéki közvetlenségük éppen ezért nem anyagi mivoltukban van, hanem azokban az érzelmi mozzanatokban, amelyeket felkeltenek. A kép mint kegykép ilyen értelemben nem akar jelen lenni. Lényege az utalásokban van, a le nem festhetőben, a gesztusok, a mozdulatok, a tekintetek játékában.

Az Atya mozdulatában, ahogyan magához szorítja a halott testet, abban az intimitásban, ahogyan a hóna alá nyúlva tartja Fiát. Szája sóhajra nyílik, mint a halott Fiú ernyedte ajkai. A képtípus más példáin a Lélek szinte az Atya szájából röpül ki. A Nemzeti Galéria táblaképén a nyitott ajkak, az összelélegzés jelzi az intenzív közösséget, helyesebben az összelélegzés hiánya utal a fájdalmas együttlétre, hiszen a halott Fiút nem járja át már/még az éltető Lélek. Az Atya összehúzott szemöldöke, finom ráncai,

szomorú tekintete megfestett és megfesthetetlen, mert fizikai jeleken túli, a tekintetek találkozásának képtelensége, a felettük tehetetlenül vergődő galamb ugyancsak utalás csupán. Van ebben a képtípusban valami az eretnesség veszélyéből, mintha a határozat előtti pillanat lenne, a feltámasztás előtti kétségbeesett gyász, ami persze mind az isteni terv, mind az Isten előtt belátható, egyszerre jelen levő idő felől nézve képtelenség. Az Atya megrendült szeretetének gesztusai jelennek meg ezen a festményen.

Szent Ignác Szentháromságról való elmélkedésben a következő instrukciót adja az imádkozónak: „*Lássam a három isteni Személyt királyi székekben, isteni fönségük trónján. Figyeljem meg, hogyan nézik az egész földkerekséget és mind a népeket vakságukban, és látják, hogyan halnak meg és mennek a pokolba. [...] [Hallgassam], amit az isteni személyek mondanak: »Váltsuk meg az emberiséget!«*”⁴

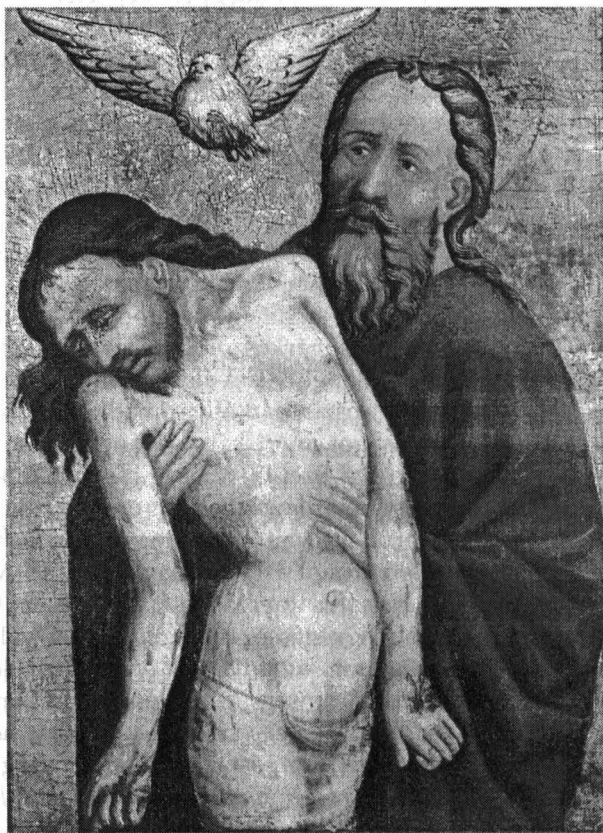
A szöveg egy győzedelmes Szentháromság képének felkeltésére szólít fel, voltaképpen képzeleti ábrázolásra. Ilyen módon ez a textus a kegyképhez hasonlóan utal, de még kevésbé akar látszani. Előhívni, láttatni, emlékeztetni (*Lássam! Halljam!*) akar. Ilyen mementó a dicsőséges Szentháromság-ábrázolások Magyarországon egyik legelterjedtebb formája, a Szentháromság-oszlop is. Amellett, hogy a városra letekintő isteni Személyek őrizői is a városnak, nézik a földkerekséget. Azzal a tekintettel, amellyel az Atya néz a halott Fiúra, megrendült szeretettel a szemében.

Szent Ignác síroltára, amelyet a jezsuita Andrea Pozzo tervezett a római Il Gesù pazar terébe, szintén ezt ábrázolja (1695). Az oltár-architektúra oromzatában a dicsőséges Szentháromság trónol, sugárkoszorúban lebeg a Lélek, alatta a Fiú ül jobbáiban a kereszttel; kezét áldásra emeli a földre letekintő Atya. Ignác az oltár apszisában állva imádkozik. Szemével nem látja a Szentháromságot, mert háttal áll nekik, de tekintetét az égre emeli. Egy angyal a Szentháromság-csoport előtt olyan nagyon nézi Ignácot, hogy félő, lepottyan az oromzatról, de legalábbis lebegni kényszerül. Itt van eltemetve a *Lelkigyakorlatok* szerzője. Halott teste felett trónol a Háromság, hogy az Atya tekintetében nyugodjék.

Krisztus megkínzott, végletesen kiszolgáltatottá lett teste, az emberi végességgel szolidaritást vállaló test, amely — ahogyan Balthasar mondja — önmagáról lemondva adja át magát a Szentháromság szeretetének.⁵ A bűneiben és halálában egyedül maradó ember számára az a tény, hogy Krisztus vállalta a megtöretettség tapasztalatát, reménység. „*A remény pedig nem csal meg, mert a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkbe az Isten szeretete. Amikor még erőtlenség voltunk, Krisztus az erre alkalmas időben meghalt a bűnösökért, noha az igazért is alig hal meg valaki, legföljebb jó emberért vállalják a halált. Isten azonban azzal tesz tanulságot irántunk való szeretetéről, hogy Krisztus meghalt értünk, amikor még bűnösök voltunk.*” (Róm 5, 5–8.)

⁴Hans Urs von Balthasar: *A három nap teológiája*. (Ford. Göröly Tibor.) Osiris, Budapest, 2000, 128.

Az Atya tekintetében a Fiú iránt érzett végtelen fájdalom, az emberiség és az egyes ember iránt érzett végtelen, szerető fájdalom rejlik. Így nyer értelmet minden testi szenvedésünk, a Fiú meggyötört, megtört testéhez való hasonlóságában, az Atya tekintete által. A művet pedig a Lélek kiárasztása teszi teljessé, hogy cselekvő ereje, amellyel feltámasztja a halálból Krisztust, életre kelti a halott testet, helyreállítja Isten és ember szeretetközösségét, az Atya gyermekévé tegyen bennünket. Tapintatosan vezeti az egyházi ünnepkör a Szentháromság-vasárnaphoz híveit. A nagypénteki szenvedést, a húsvét misztériumát, a Lélek kiárasztásának ünnepét végigjárva jutunk el a Háromság ünnepéhez, amely maga is, mint a kegykép, keretet ad a vallásos pillantás számára, nem látványosságot. Keretet a megismerésre vágyó szem számára, amely a titkos tekintetet keresi.

Ismeretlen mester: Szentháromság, 1430–1450 k.
(Magyar Nemzeti Galéria)

HÚSZ ÉV SZOLGÁLATBAN

Húsz esztendeje áll a Vigilia élén Lukács László. Elődei közül — akik között a keresztény közélet olyan jelentős személyiségeit találjuk, mint az alapító Possonyi László, Sík Sándor, Mihelics Vid, Rónay György és Doromby Károly — senki sem töltötte be ennyi ideig ezt a tisztséget. Természetesen mindannyian más és más történelmi helyzetben, de valamennyien az ügy iránt tanúsított hűséggel, vállalva a nehézségeket, sosem karrierjük építésének szándékával. Abban a szellemben, amelyről Schütz Antal szólt a Vigilia legelső számában, azzal a nyitottsággal és figyelemmel, amelyet Sík Sándor mondott a lap vezérelvének 1946-ban történt újra indulásakor, s azzal az érzékenységgel, kultúráltsággal, amely Rónay György idejében jellemezte a Vigiliát.

Semmiképpen sem mondható könnyű feladatnak a most éppen hetvenedik évét élő folyóirat kormányrúdjánál állni. Kivált nem az, ha meggondoljuk, milyen döntő változásokat hozott az elmúlt húsz esztendő hazánk és egyházunk életében. Ha ezt a forrongó, alakuló képet kiegészítjük az információ-robbanással, az olvasási szokások megváltozásával, akkor sejtethetővé válik, milyen nehéz egy folyóirat fenntartása, működtetése.

Lukács László a szerkesztés egyik legnehezebb tényével találta szembe magát: írókat, olvasókat kellett nevelnie. Az alapítók nemzedékének tagjai már a mennybéli Vigilia-asztal körül ülnek, jórészt azok is eltávoztak, akik átvészelték és a Vigiliával is átvészeltették a diktatúra, a cenzúra komor éveit, s életük delelőjén túl vannak azok is, akik Lukács Lászlóval együtt vállalkoztak a lap életének színvonalas folytatására. Közben változott az olvasói érdeklődés is a sokáig kényszerűségből homályban maradt teológiai, bölcseleti, hittudományi igazságokat s fejlődést szinte egyszerre kellett megismertetni és értékelni, s fel kellett tárni a magyar keresztény hagyománynak azokat a gyökereit és hajtásait, amelyek felidézéseére ugyancsak nem adatott mód. E feladatokat csak a tényeket alaposan ismerő, a nehéz időkben is tájékozódó tudósok és szakemberek végezhették el, s ha végigtekintjük a lap elmúlt húsz évének példányait, láthatjuk, hogy az egyetemes magyar tudomány legjobbjait sikerült a főszerkesztőnek megnyernie, s jóvoltukból századról-századra tisztábban láthatjuk a vallásos érzéstől áthatott tényeket és az Ómega-pont felé

tartó folytonos fejlődést, amely még megtorpanásaival is tanulságokat kínál.

A húsz éve tevékenykedő főszerkesztő az egyházhoz való hűség garanciája. A Vatikánban betöltött tisztségén és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola főigazgatói megbízatásán túl a Vigilia is bizonyítéka ennek. A lap mindenkor a vallásos érzület elmélyítését szolgálja tanulmányaival, azt a nyomvonalat követve, amelyet a katolikus egyház katekizmusa jelölt ki, tartózkodva minden szélsőségtől és indulattól. Szilárdan és következetesen képviseli és képviselteti a lapban a katolikus egyház álláspontját, de a szeretet és a nyitottság jegyében, azaz krisztusi szellemben. Ezt az eszményt és magatartást sugározzák a Vigiliának azok az írásai is, amelyek szerzői mértékadó külföldi teológusok és gondolkodók. Őket részben személyesen sikerült megnyernie. Ez is már említett tekintélyének bizonyítéka.

Minden lap megújuló törekvése, hogy igyekszik felkelteni a fiatalabb olvasók érdeklődését is. Ez a törekvés kezdettől jellemzi Lukács László szerkesztői tevékenységét. Új generációk nőnek föl, ízlésük, érdeklődésük is más, mint a megelőzőké. A felnövő tehetségek közlésével megvalósította ezt a nemzedéki „nyitást”, amely egyike a legnehezebben teljesíthető vállalkozásoknak. Ugyanakkor megőrizte a Vigiliára mindig is jellemző sokszínűséget. A hagyományok őrzését és feltámasztását ugyancsak kötelességének érzi. E törekvésének bizonyítéka, hogy ismételten visszaidézteti a múlt század katolikus gondolkodóinak legjavát Sík Sándortól Rónay Györgyön és Toldalagi Pálont át Pilinszky Jánosig. Teszi ezt azért, mert az említettek és a Vigiliát tekintélylyé tévő társaik magatartása elkötelezettsége és egyházhűsége máig eleven példa.

A Vigilia, mint minden más magyar folyóirat, olykor anyagi nehézségekkel küzd. Az a tény, hogy a lap máig él és megjelenik, elsősorban főszerkesztője érdeme, hiszen egyszemélyben a lap szellemi irányítója és menedzsere. Ez utóbbi kötelme legalább olyan súlyos terheket ró rá, mint a Vigilia irányvonalának kijelölése. Természetesen e folyóirat sem nélkülözheti azt a támogatást, amelyet évről évre adnak meg az erre illetékes grémiumok. De hogy a Vigilia is megkapja, az irányultságának, nyitottságának méltánylása és a főszerkesztő munkájának is elismerése.

Hogy egy folyóirat irányítása emberpróbáló, azt a Vigilia múltja is bizonyítja. Sík Sándor,

Mihelics Vid és Rónay György halálában is szerepet játszott az a küzdelem, amelyet a lapért kellett vívniuk. Igaz, az övék másfajta harc volt, hiszen ellenséges légkörben, állandó számonkérésektől szorongatva állították össze a lap valamennyi számát. Napjainkban a „megmaradásért” kell munkálkodni, de ez sem kis gond, bár mindenkor számítani lehet a hűséges olvasók megértésére és támogatására. A Vigilia minden

munkatársa és támogatója abban reménykedik, azért imádkozik, hogy Lukács László töretlen erővel és jó egészségben folytathassa tevékenységét a lap élén ebben az évezredben is. Ehhez kérjük továbbra is a Jóisten segítségét és áldását közreműködését: „Ad multos annos vigilans.”

A VIGILIA MUNKATÁRSAI

A Vigilia alapítói mindjárt kezdetben megjelölték hármias célkitűzésüket: katolikus — magyar — irodalmi lapot indítottak. Programjuk minden külső változás közepette is szerves fejlődésben bontakozott tovább, lett egyre tágasabb és konkrétabb — s ma már élő hagyományként vallhatjuk a magunkénak.

1. Az egyetemesség jegyében tágitották és mélyítették a katolikus gondolkodást. Tágitották: az irodalom, sőt az emberi kultúra minden igaz értékét igyekeztek felkutatni és felmutatni. És elmélyítették: az Istent keresők és az Istenből élők számára egyaránt a misztika útjait tárták fel. A szentek példáján tájékozódva keresték meg hétköznapi kereszténységünk lehetőségeit.

Az egyetemességnek ez az igénye minden törés nélkül belenőhetett a zsinattal jelentkező ökumenikus törekvésekbe, a keresztény egyházak között és az egész emberiség szintjén egyaránt. Lapunk így válhatott a hetvenes években az egyre tágasabb és tudatosabb párbeszéd fórumává. Ma kezdjük csak látni, mennyit kell még tennünk ahhoz, hogy a különböző nézetek a közös ügyért vállalt felelősséggel szembesüljenek egymással a katolikus egyházon és a keresztény egyházakon belül, s aztán e hazában minden jót akaró ember és világnézet között. Zsinati program lett a keresztény élet megújítása is. Mindmáig fontos feladatunk maradt annak kutatása, hogyan lehet hitelesen megélni az Evangélium szellemét. Eredményekre itt aligha juthatunk olvasóink, a keresztény életben társaink segítése, próbálkozásai, kritikái, tehát közös erőfeszítések nélkül.

2. A Vigilia megindulásával új hang csendült fel a magyar irodalom kórusában. Sok hang szólt már akkor: egyenként gyönyörű értékek, együtt gazdag harmónia. Az évek során az élő magyar irodalom legkiválóbbjai jelentkeztek itt írásukkal. Mégis sajátosan újat hozott: a művészetnek, ezen belül az irodalomnak keresztény indíttatású, spirituális ihletésű szemléletét, amely az irodalomnak (és az életnek) transzcendentális, Istenre nyíló mélyeit próbálja feltárni. Mindezt nem azért, mintha önzően vagy hatalmaskodón megpróbálná kisajdítani az emberi világ értékeit. Az irodalom gazdagabb, az ember emberebb, ha ezek a mélységek művészi formában megszólalnak benne.

3. A lap indulásakor francia példákön tájékozódott, egyetemes művészi és keresztény értékek szolgálatára szegődött. De magyar földön, magyarul, a magyar kereszténység és irodalom közegében jött létre. Az egész keresztény magyar múlt örököseinek vallja magát ma is, s e múlttal is a jelent kívánja szolgálni, a magyarság őrzőinek legnemesebb hagyománya szerint. Magáénak érzi az egész magyarság ügyét, mindazokét, akik múltunkhoz és földünkhöz tartozónak, jelenünkért és jövőnkért felelősnek érzik magukat.

Lukács László: Virrasztók (Vigilia, 1985. 2., részlet)

KERTÉSZ IMRE: FELSZÁMOLÁS

Színjátész, az olvasóval bűjőcskázó regény a *Felszámolás*. Nem jellemző rá az a zárt, egységes és következetes epikus formaalakítás, mely a *Sorstalanság* vagy a *Kaddis* sajátja, az olvasó úgy érzi, szöveglabirintusba került. Olvasható a mű, amint azt a fülszöveg is ajánlja, egy tetralógia negyedik darabjaként is, számos szereplő, motívum és szituáció ismételt megjelenése okán; megáll azonban a maga lábán is, a háttérszövegek ismerete nélkül.

A szereplők egy része a *Kaddis*ból ismerős: dr. Obláth, a filozófus, beszélgetőtársa, B., és felesége, Judit. A főhős, a beszédes nevű Keserű kiadói lektor, aki az 1990-ben öngyilkos lett B. hagyatékát gondozza és nyomozni kezd a hagyatékban, szerinte hiányzó regény, a Nagy Mű után, mely személyes, egzisztenciális kérdéssé vált számára: belőle remél útmutatást és választ irreálisnak érzett életének kérdéseire. Először arra gyanakszik, hogy Sára, Kürti felesége vette magához a regényt, hiszen B. úgy „rendezte meg” öngyilkosságát, hogy elsőként Sára, a szeretőt találjon rá a holttestre. A B. halálának körülményeit vizsgáló rendőrségi nyomozás során, a jegyzőkönyv felvételekor szembesül először Keserű B. történetének elmondhatatlanságával. Szerinte a szereplők közül egyedül B.-nek van Története, a többiek „történet nélküli” emberek. B. Auschwitzban született, s valahogyan, ritka kivételként életben maradt, innen a rendőrség számára érthetetlen és értelmezhetetlen tetovált szám a bal combján.

B. személye, szuverén, karizmatikus személyisége a diktatúra éveiben is megőrzött kívülállása mindegyik szereplőt valamilyen módon hatása alá vonja, történeteiket meghatározó módon átformálja, determinálja. Keserű, a könyvkiadói szerkesztő B. írásainak hatására „radikalizálódik”, szembekerül a puha diktatúra cinikus és hazug könyvkiadási mechanizmusával, s kis híján börtönbe kerül. Meghurcolása következtében házassága felbomlik, a kiadóból elbocsátják, élete mélypontra kerül, s csak B. és annak titokzatos ellenzéki ismerősei segítségével sikerül ismét munkát és megélhetést találnia.

Judit, B. volt felesége is zsidó családból származik, de ő az élet folytatása mellett dönt, elhagyja B.-t és férjhez megy a nem zsidó Ádámhoz, akitől két gyermeke születik. B.-vel azonban továbbra is kapcsolatban marad: orvos lévén, ő teszi lehetővé számára, hogy hozzájus-

son ahhoz a morfiomadaghoz, amely elviselhetővé teszi számára az életet, majd pedig az életből való kíméletes kilépést. B. saját maga által inszenírozott halálában és műveinek utóéletében Judit az első számú segítő szerepe: nemcsak B. halálának közvetett okozója, hanem a Regény elégetése, megsemmisítésének feladata is rá hárul. Az élet folytatása mellett érvelő, foglalkozásával is az életet szolgáló asszonynak B. történetében a halál anygala szerepét kell eljátszania.

Kürti és Sára történetei nem öltönek önálló formát. Sára alakja csak B.-vel való viharos, érzelmi kapcsolatában van jelen. Kürti, a börtönt is megjárta 56-os és elkötelezett ellenzéki a rendszerváltás után kiábrándul, csalódik, nem találja a helyét. „A falak leomlottak — s ők ott maradtak a légüres térben, amelyről azt hitték, eleinte, hogy a szabadság.”

A fentebb csak igen vázlatosan ismertetett eseménysor egy rendkívül rafinált, bonyolultan rétegzett elbeszélői konstrukciónak csupán a felszíni rétege, az olvasás elsődleges, spontán szintjén kibontakozó epikus történet. Ez a történet — a szereplők egymásba fonódó, egymásra felelő, egymással feleselő történetei — természetesen önmagában sem érdektelen. A cím, a felszámolás, maga is sokértelmű: vonatkozik egyrészt a kiadó felszámolására, mely ebben az esetben a politikai rendszer felszámolásával esik egybe, s ennek metaforájaként is értelmezhető. B. is felszámol: felszámolja saját életét és életművét, a gyakorlati végrehajtását szerelmeire és barátaira hagyva. A hagyatékban talált színmű címe is *Felszámolás*, ezt olvasgatja, kéziratban vagy számítógépen Keserű, s a fentebb vázolt epikus történet ebből a bomlik ki. Lehetne akár a rendszerváltás regénye is, hiszen a szereplők történetei ebben a történelmi pillanatban mutatkoznak meg a legélesebben: a dramatikus forma jelenidejének, itt és most-jának reflektorfényében. Különböző életstratégiák, vagy ahogyan Keserű mondja: „megoldások” példatáraként is.

A történetek azonban korántsem korlátozódnak a rendszerváltás időszakára: ez az időpillanatnak a fókuszában a múlt évtizedei és a jövő egy évtizede sűrűsödik. A regény tehát felteszi a szerző korábbi írásainak kérdéseit is, a *Sorstalanság*, a *Kaddis* és a *Gályanapló* gondolati, filozófiai szárait szöve tovább. Lehetséges-e megőrizni az individuum szuverenitását a diktatúra viszonyai között? A *Gályanapló* elvont fejtegetései

itt konkrét társadalmi-szociális helyzetekben, a személyesség szintjén, elsősorban értelmiségi életformákban realizálódnak. Folytatható-e egyáltalán az élet Auschwitz megtörténeése után? Az egyik válasz B. kikezdehetetlen integritása a diktatúrában, majd öngyilkossága a diktatúra felszámolásakor. A másik: Keserű kezdeti cinikus alkalmazkodása majd radikalizálódása, s a változások után való teljes talajvesztése, integritásának elvesztése — amennyiben kérdéseire B.-tól, azaz írásaitól vár választ kérdéseire. Judit figurája elsősorban a magánélet, a család, a szerelem és a biológiai folytonosság érveivel apelál az élet folytatása mellett, szemben B.-vel, aki számára az egyetlen valóság: Auschwitz, s aki szerint valamennyien túlélők vagyunk.

Ezeknek a regény szereplői által is feltett kérdéseknek a megválaszolásához az olvasó hiába keres tájékozási pontokat a regény fentebb vázolt tematikus szintjén. Az epikus struktúra bonyolult szövedékének felfejtésével talán többet tudhatunk meg magáról a regényről, mely épp e mögé a struktúra mögé (benne) rejtőzködik, s fikció és valóság, irodalom és élet, elbeszél és leírt történet szívárványos egymásbajátszásával kápráztatja el olvasója szemét. Az olvasóét, akinek Keserűhöz hasonlóan, nyomoznia kell az elveszett (elveszett?) regény után. Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy a szerző nem könnyíti meg ezt a detektív-munkát; az elbeszélő ugyan hagy némi nyomot maga után, ezek azonban olykor szinte észrevehetetlenek.

Ilyen, nehezen észrevehető nyom — többek között — az az idézőjel, mely a 25. oldalon nyílik, és a 130. oldalon zárul be, s mely alapvetően meghatározza az egyes szövegrészek státuszát. Ez az idézőjel fogja közre a Keserű által olvasgatott hagyatékot, pontosabban a *Felszámolás* című komédiát, melynek (dramatikus) szövegébe viszont számos egyéb műfajú szövegrész is ékelődik.

A szerző felhasználja ugyan a „talált kézirat” és az ismeretlen remekmű régi irodalmi toposzait (mint ahogyan a keretes elbeszélés formamegoldását is), ám ezek nem válnak valóságos formameghatározó tényezővé, megmaradnak az ironikus allúzió szintjén. Az ezredfodulón játszódó nyitó- és zárójelenet, melyekben Keserű a hajléktalanokat figyeli az ablakból, nemcsak mint beckett-i életkép, mint Keserű belső állapotának kivetülése (akár metaforája) válik hangsúlyossá, hanem kijelöli a visszaemlékezés, az epikus történetmondás temporális kereteit is: Keserű ebből a perspektívából emlékezik vissza, épp a *Felszámolás* című, három felvonásos komédia kéziratának olvasgatása nyomán, a tíz

évvél korábban lezajlott eseményekre. Furcsamód, ezek az események (párbeszéddek stb.) szinte szóról szóra ugyanúgy élnek Keserű emlékezetében, mint ahogyan B. rögzítette őket a színdarabban, noha az eseménysor éppen az ő halálával, öngyilkosságával vette kezdetét.

A két zárójel közti szövegegyüttes rendkívül heterogén, műfaji és narrációs szempontból is. A dramatikus szövegek mellett a színműhöz készült előzetes jegyzetek, vázlatok is helyet kapnak, valamint Keserű és Judit egyes szám első személyű magánbeszédei, monológjai, elbeszélései (utóbbiak mintha már túlságosan szétfeszítenék az epikus konstrukció szabta kereteket); s végül néhány szabadvers-szerű szöveg, melyek szintén mint a színmű „ősképei” szerepelnek.

A hagyatékban talált szövegek olvasgatása, idézése azonban nem csak a két idézőjel között, hanem előtte és utána is folyik, múlt idejű szerzői elbeszélés formájában. Fontos, az értelmezés szempontjából iránymutató jelzést helyez el a szerző ennek a szövegegységnek a végén, mielőtt a hagyaték végképp átvinné a szöveg feletti uralmat: „Valamennyi jelenethez karaktervázlatok készültek, kiegészítő feljegyzések, emlékeztetők, jegyzetek, leírások, bár a jegyzetektől létrejött végleges dialógusok azután alig különböztek maguktól a jegyzetektől, ez utóbbiak pedig a valóságtól (mármint az úgynevezett valóságtól), azaz a Keserű memóriájában tárolt képek, szavak és események kétes és zavaros halmozatától.”

Ugyanazon epikus térbe kerül tehát leírt és megélt valóság, sőt, egylényegűvé, megkülönböztethetetlené válnak, egészen sajátos, szinte abszurd időviszonyokat hozva létre. A hagyatékban leírt események a jövő eseményei, melyeket B. mintegy előre lát, megsejt; mindez egy visszaemlékező jellegű, múlt idejű elbeszélés formális keretei közé ékelődik. A színdarab, a *Felszámolás* műfajánál fogva jelen időben történik meg, a hozzá készült jegyzetek lényegében jövő idejűek, hiszen egy elkészülendő, még nem létező, születőfélben lévő műre vonatkoznak. Egyedülálló elbeszélői megoldást alkalmaz itt a szerző, amikor ugyanazon elbeszélői síkon jelenik meg a születő és a megszületett mű, a mű pre-textje, előképe és a szöveg; s mindez egyúttal előképe annak a regénynek, amely után Keserű (és az olvasó) nyomoz. De mivel a hagyaték sorsának, a regény elégetésének a története csakis a hagyaték szövegeiből rekonstruálható, felvetődik a kérdés, hogy létezett-e létezhet-e egyáltalán, mármint a regény fiktív realitásának szintjén, vagy B. írói fantáziájának egy elképzelt műre vonatkozó produktuma?

Keserű figyelmezteti az olvasót, hogy az irodalom fontosabb, mint az élet, a mű, mint a valóság. Pontosabban: reálisabb és valóságosabb. Hiszen a környező világ, (az „úgynevezett valóság”) egyre inkább kísértetszerűvé válik Keserű számára. A világnak — s benne magának az individuumnak — ez a észlelése és megfogalmazása tűnik fel Kertész kilencvenes éveiben született publicisztikaiban is: „Az ember például egyszerre kísértetszerűnek érzi a környező világot, holott ő maga válik valótlanná, kísértetszerűvé. Vagy megfordítva: egyszerre idegen lényként érzékeli önmagát, holott csupán az elidegenítő külvilággal azonosult.” — írja Kertész *Az önmeghatározás szabadsága* című előadásában (2001). Ez a világérzékelés nyilvánvalóan szorosan összefügg a zsidó identitásnak a *Felszámolás* gondolatrendszerét is alapvetően meghatározó kérdésével.

A létezés egyetlen lehetséges formája az írás — a történetek elmondása, holott a történetek elmondhatatlanok, és maga az írás is lehetetlen. Ez a paradoxon Kertész szinte mindegyik írásának mintegy kiindulópontja, premisszája, a mű, az írás (mely egyelőnyegű magával az élettel) ennek az önellentmondásnak az erőterében, feszültségében születik, önmaga cáfolataként. Ez a feszítő ellentmondás a *Felszámolás* szöveg-együttesében is meghatározó formaalakító tényezőként működik. A korábbi művek tragikus hangoltsága és melankólikus pátosza azonban enyhülni látszik, s az olvasót elsősorban a szövegvilág játékos villódzása, az olykor posztmodernnek ható poétikai megoldások, elbeszélői struktúrák ragadják meg. A történet maga is az írást és az irodalom mibenlétét helyezi középpontba, az irodalmár szereplők, az irodalmi közeg és magának a mű létezésének vagy nemlétezésének a tematizálásával.

A Keserű és B. kapcsolatát, kettejük viszonyát rekonstruáló olvasó lényegében ugyanezzel a paradoxonnal találja magát szemben. B., az író csupán írásaival, a hagyatékával van jelen a történetben, melynek hőse Keserű — legalábbis a kerettörténet elbeszélőjének instrukciója szerint, hiszen a mű kezdő mondata: „Hívjuk emberünket, e történet hőseit Keserűnek”. Ez az elbeszélői sík — megintcsak az elbeszélő iránymutatása nyomán — a fikatív valóság: „...A mi emberünket, e történet hőseit a valóságban is Keserűnek hívták.” Keserű már foglalkozása szerint is másodlagos szerepet tölt be B. mellett, hiszen mint kiadói szerkesztő, kéziratokat gondoz, a születő mű mellett a bába szerepét tölti

be. „De hát ilyenek vagyunk mi, egy kicsit másodlagos emberek, a nálunk erősebbek életéből táplálkozunk, mintha ebből az életből egy falat nekünk is kijárna.” Keserű, miközben áhítatos tisztelettel övezi B.-t, nemcsak a szavain élőszködik, szelleméből, személyiségéből táplálkozik, hanem elhódítja feleségét, Juditot is, s kis híján Sárát, B. szeretőjét is. Ezzel szemben a Keserű által szintén bekebelezett, s szinte állandó (szellemi) táplálékként szolgáló hagyaték a regény szövegét falja fel, hiszen beszívárogo a kezdetét és végét jelző idézőjeleken túlra, alig hagyva teret a „történet hősenek”, hogy saját jogán beszélje el (közös) történetüket.

Az utolsó szó mégis Keserűé, aki a zárójelenetben ismét a hajléktalanokat nézi ablakából. Míg azonban „intellektuális gögijében valaha régen Keserű jogot formált arra, hogy sajnálja ezeket az embereket; a részvét vastag, ragacos falát vonta a hajléktalanok és önmaga közé”, most, megszabadulva komplexusaitól, „fesztelemből, mondhatni emberségesebben gondolkodott a hajléktalanokról”. Keserű azért látja más módon ezeket az embereket, mert fölismeri, hogy nincs lényegi különbség közte és azok között, ők is „történet nélküli emberek”, túlélők, életük az abszolút jelenidő állapotában telik. A külvilág, mely a nyitó jelenetben még félelmet, szorongást és undort váltott ki belőle, természetes létállapotként, mintegy ismerős közegként jelenik meg, a szorongást közöny váltja fel. A számítógéppel való párbeszéde — a „következő lépés” vagy a „mégse” alternatívája — nyitva marad. Nyitva marad a regény is, s nem zárható le megnyugtató bizonyossággal az olvasó számára sem a kézirat utáni nyomozás. Még akkor sem, ha elfogadjuk, hogy a könyv, amelyet kezében tart, maga a Regény, a lényeg és az élet esszenciáját tartalmazó mű, a maga homályosságában, talányosságában és töredékességében. B. „gyakorlati intelme”, melyet Keserű az utolsó lapokon idéz, ezt a hiedelmet látszik erősíteni: „A színdarab létalapja — így szólt az írás — egy regény. A mű valósága tehát egy másik mű. Ráadásul e másik művet — a regényt — teljes egészében nem is ismerjük. Ugyannyira nem, ahogy a Teremtést sem, ugyanannyira homályos tehát, mint amennyire homályos a számunkra adott világ, amelyet más néven valóságnak nevezünk. Ugyanannyira töredékes, ám ugyanannyira követhető is, mert hiszen a számunkra adott világ törvényei szerint élünk.” (*Magvető*, Budapest, 2003)

ERDŐDY EDIT

IOANNES SARESBERIENSIS: METALOGICON

Van a Szent István Társulatnak egy érdeme szerint aligha méltányolható sorozat, a „Középkori keresztény írók”. Mindegyik új kötete arra készít: szerezzünk alaposabb ismereteket a múltból, annak jó néhány tanulsága ugyanis napjainkban sem érdektelenek. Salisburgi János műveit olvasva inkább azt mondhatjuk: sőt!

A latinul író, angol származású, sokoldalú Salisburgi János a 12. század második évtizedében született Dél-Angliában. Felsőfokú tanulmányait Franciaországban végezte a korszak kiemelkedő tudósai, például Pierre Abélard irányításával. A pápai udvarba került, diplomáciai megbízatásokat teljesítő Theobald canterbury-i érsek titkáráként hazája érdekeit képviselte, s közben szorgalmasan dolgozott. Az érsek halála után Thomas Becket mellett működött, sikerült maga ellen hangolnia II. Henriket, aki úgy hitte, hogy az új érsek megváltozásában, szigorú egyházhűségében nagy szerepe volt Salisburgi János művei sugallatának, kivált *Policriticus*nak, amelyben az udvari életről írt bíráló szavakat. Nem véletlenül kellett száműzésbe mennie (ahová az érsek is követte). 1170-ben tértek vissza mindketten Angliába (ahol a székesegyházban megölték Becket Tamást). János 1176-tól Chartres püspöke lett. 1180-ban hunyt el.

Most magyarul is megjelent *Metalogicon*-ját 1159-ben fejezte be; az ő intenciója szerint ez olyasmit jelent: a logika védelmében, bár mint elmondja, magát is védelmeznie kellett ellenfelei vádaskodásai ellenében. Ezek közül a követőkre is talált Cornificius lehetett a legveszedelmesebb, aki Senecára hivatkozva csempülte a szónoklattant, a grammatikát, s fölöslegesnek mondta a költők és történetírók tanulmányozását is.

Ami igazán időszerűvé teszi művét, az nem szerzőjének a logikát és a grammatikát óvó buzgalma, hanem az a mód, ahogy a beszélő és a hallgató viszonyát vizsgálja. Fejtegetései R. Jakobson kommunikációs modelljét előlegezik. A kiváló bevezetés (Adamik Tamás, a kötet tolmácsolója írta) szerint: „...a beszélő szándéka, a szöveg jelentése viszonyfogalom: a kommunikációs folyamat összetevőinek egymáshoz való viszonyából adódik”. Egyik legfontosabb feladatának azt érezte, hogy a szövegek jelentését és a szerző szándékát megvilágítsa. Adamik Tamás arra figyelmeztet, hogy ilyen irányú fejte-

getései messze megelőzik korunk tudományoságának rokon törekvéseit.

Műve előszavában olvassuk: „Úgy vélem, az emberi dolgokban semmit sem lehet olyan finoman kimunkálni, hogy valamely részében ne nyíltnék lehetőség a gáncsoskodásra, különösen, amikor a rosszat méltán, a jót pedig irigységből ócsárolják.” Persiustól idézi: „Ó, hogy senki se mer belenézni szívébe, de senki —, és az előtte menő batyuját szemléli örökké.” (Muraközy Gyula fordítása). Nem merném azt állítani, hogy a tudományos életben ez a magatartás sokat változott volna... Mint ahogy a bonyolultságra való törekvés visszaszorulását sem tapasztalhatjuk, bár a *Metalogicon* szerzője egyvégtében a világos és egyértelmű fontosságát hangsúlyozta. Teszi ezt bámulatos felkészültséggel, az antik szerzők fejtegetéseinek ismeretében, ami abban a korszakban nem volt általánosan jellemző. S azt sem ártana szemünk előtt tartanunk, amit Arisztotelészre hivatkozva a dialektikus eszmecseréről ír: nem azt kell „alattomosan” figyelmi, hogy kapaszkodhatunk vitapartnerünk vélt tévedésébe, netán személyét miképp ócsárolhatjuk, hanem a közös feladat megoldásán kell munkálkodnunk.

Adamik Tamás — mellesleg a legteljesebb római irodalomtörténet szerzője — kiválóan tolmácsolta a könnyűnek nem nevezhető szöveget, és ismét jelentékenyen gazdagította a régi korokról való ismereteinket. (*Szent István Társulat*, Budapest, 2003)

RÓNAY LÁSZLÓ

BODOR ÁDÁM: VISSZA A FÜLESBAGOLYHOZ

Szembetűnő, hogy a Bodor-irodalom egymással erőteljesen vagy kevésbé erőteljesen oppozícióban álló fogalmakkal operálva próbálja jellemezni, olvasó közelbe hozni ezt a mindenekelőtt novellisztikus jellegű/természetű, terjedelmében szerény, de fölöttébb jelentős életművet. Margócsy István „csodákat és titkokat”, a monográfus Pozsvai Györgyi „valószerűt és valószerűtlent” említ, mások a fikció és realitás kettőségét hangsúlyozzák, Balassa Péter Bodor elbeszélőmódját „reálisan irracionális”-nak, ember-rezervátumát Bán Zoltán András „abszurd realistának” nevezi. Egyik ellentétpár sem zárja ki a másikat, mind elfogadható, pontos, mert a bodori prózát mind sajátos élményvilága, mind pedig egyedi szövésszerű írói diskurzusa tekintetében jellemzi.

De a fenti kritikusi/recepciók gyakorlat alapján megalkotható az az oppozíciós viszonyban álló ellentétpár is, amely Bodor Ádám novelisztikáját a regionalizmus és univerzalitás „párhuzamos, ámde ellentétes” (Pozsvai) szférájába helyezve írja le. Tudom, két rémes szó, de találobb, mint a táj vagy a vidék, amely szűkebbre fog, illetve a nemzetköziséget kevésbé jelentő egyetemesség, s amelyek szótári értelemben természetesen megfelelőek lennének, de mintha tartalmilag kevésbé fejeznék ki a bodori próza lényegét, amelyet a szerző szerint „a kelet-európai peremvidék kommunikatív viszonyai” determinálnak. Ha jól értem, ezért (is) tiltakozik Bodor Ádám a vele készült könyvnyi interjúban (*A börtön szaga*, 2001), amikor prózájával kapcsolatban Kafkát említik. Bár a bodori világ káfkai kiszolgáltatottságot/bizonytalanságot példáz, de nem polgári, hanem ennél primitívebb viszonyok, mondhatni feudális/kommunista hatalmi terror keretei között. Hasonlóképpen a márquezi párhuzamot sem vállalja, bár kétségtelen, hogy ehhez inkább közelebbinek érzi írói attitűdjét. Két okból is. Mert a dél-amerikai és a kelet-európai viszonyok társadalmi/politikai szintje közel áll egymáshoz, s mert mindkét opust az írás elején említett oppozíciós viszonyban álló fogalmak jellemzik. Amint Bordtól (is) tudjuk, aki szerint ez az őt íróként inspiráló világ „Amennyire taszít indulatos nyers, olykor durva, egyszersmind képtelen belső viszonyaival, morális szennyezettségével, annyira fogva is tart épp ezek által (...) Ambivalens állapot ez, feloldozása csak a képzeletben, látomások lebegésében történhet meg.” Következésképp, ha az író „félíg-meddig kívülállóként” kíván beszélni „erről a világról, ennek elcsúsztatásán, anakronisztikus feszültségeit csak mesebeli elemekkel kiszínezve képes előadni”.

Ennek a felismerésnek/szándéknak jegyében íródtak Bodor novellái, melyekből készült válogatásnak immár harmadik kiadása jelent meg. Egy-egy gyűjteményes kötet új kiadásával kapcsolatban óhatatlanul felmerül az előbbi(ek)hez való változ(tat)ás kérdése. Ez a *Vissza a fülesbagolyhoz* esetében nem számottevő. Sem számbelileg, sem szemléletileg. Az előbbi kiadáshoz (1997) képest a mostani egyetlen új szöveggel bővült, s ha ehhez hozzáadjuk, hogy a másodikban is csak két novellával van több, mint az elsőben (1992), magától adódik, hogy az opuson belül az írói dikció tekintetében jelentősebb elmozdulás nem történt(hetett). A harmadik válogatás új novellája (*Melissa Bogdanovitz lábnyma*) is az ismert bodori technikával készült: a realista helyleírás egy pontján váratlan s megmagyarázhatatlan esemény történik

— miközben a haldokló, eldugott településre érkező elbeszélő/vállalkozó fejlesztési tervét adja elő a címben nevezett alprefekusnőnek, előbuggyan „egy kristálytisztá vízér”, amelyet többé nem lehet elállítani —, majd a történet és ennek előadása visszatér a csodás pillanat előtti medrébe: szinte jegyzőkönyvi szikársággal informálja a szerző olvasóit, hogy Visna Jablonicát elárasztotta a víz. Ezzel azonban nem fejeződik be a novella. Évek múltán, amikor a szomorú esemény emléke felötlik, kiderül, a térképen nincsen „semmiféle Visna Jablonica (...)”, mintha soha nem is létezett volna”. Majd még egy „csavar” következik: viszont az ágy fölött ott függ, „fényezetlen, nyers fakeretben” Melissa Bogdanovitz lábnyma azon a vászonkendőn, amelyet az elbeszélő az alprefekusnő lába alá terített, hogy szandálvásárláshoz méretet vegyen a megkívánt hölgytől.

Volt-e Visna Jablonica, vagy a képzelet szüleménye? Ha volt, s eltűnt, csak egy parányi nő lábnyma maradt belőle, ezt úgy kell érteni, hogy ezzel a közeget változtató, áttelepült novellaíró lezárta azt a témakört, amely csodálatos novelláinak írására ösztönözte? Ha igen, akkor viszont: merre tovább? Erre várjuk érdeklődéssel a választ. (*Magvető*, Budapest, 2003)

GEROLD LÁSZLÓ

TAR SÁNDOR: A TÉRKÉP SZÉLÉN

Tar Sándor novelláskötetének szereplői nem-hogy a térkép szélén élnek, talán rajta sincsenek a térképen. Olyan nincstelen világgal találkozunk, amely csak a naturalista regényekben és a valóságban lehet. Munkanélküli munkások, lecsúszottak, szerencsétlenek és kiszolgáltatottak próbálnak túlélni ezekben az elbeszélésekben. „Valahogy úgy van az élet megszerkesztve, hogy aki szegénynek születik, az általában az is marad, sőt még a gyerekei is, néhány ritka kivételtől eltekintve” — mondta Tar Sándor egy interjúban. Erről szól a szociográfiai alapossággal megírt novelláskötet. Emberekről és viszonyokról.

Szinte mindegy, hogy mi a cselekmény, mindegy, hogy kik a szereplők, a történetek ugyanazt a néhány témát járják körül. Visszatérő motívumok a munkanélküliség, az éhezés, az alkoholizmus, a kemény fizikai munka, az egzisztenciális nyomor. És miközben az olvasó a pokol legmélyebb bugyrait járja, az élet alapszükségleteivel megelégedő szereplők mintegy „félvállról” veszik önmagukat, számukra a pokol nem is olyan elviselhetetlen. Vannak módszereik a túlélésre. A kiút a közöny — és a közöny mögött megbúvó emberség. A nyomorban akad

egy szövetséges, aki nem hagyja kiveszni az emberi tartás utolsó csírait a megtiportból. Még akkor is, ha az egymásra találás többnyire valamiféle érdektől sem mentes kompromisszum eredménye. Vagy a családi viszonyok, a házastársi összeszokottság tartanak életben (*Mindenki tudja; Humán szolgálat; Télre nyár*), vagy a munkatárssal, a szomszédal kialakított kommunikációs rutin (*A rosszlábú Váradai kertje*). A magány és egymásrautaltság szerelmi viszonyokat eredményez: a hajléktalanok érdekszövetségre lépnek egy bundáért (*Asszonyok feketében*), a világtól elzárt vénlány és a postás pillanatok alatt tisztázzák, mit akarnak egymástól (*Varga őrnagy*), a munkanélküli szülők elhagyatott zseni-gyereke számára az alkoholista Szilvia jelenti az élet értelmét (*Szilvia*). És egyikük sem veszíti el a lelkét a mindennapos küzdelemben. A megalkuvás mellett megmarad az idealizmus.

A valóság mindig rosszabb, mint a vágy — a vágy éltet, a realitás a gondolat halála: a börtönviselt tenorista és a lángossütő asszony idillje csak addig tart, amíg a tettek mezejére nem kellene lépni (*Voláré*). A valóság fakó, az álmodozás viszont örök jussa marad annak is, aki már a halálhoz vezető utat járja — mint ezek a társadalom szűrőjén mind kipotyogott emberek, akik önmaguk életét is kívülről nézik. Soha nem sajnálkoznak, legfeljebb keserveseket nevetnek. Az irónia és az alkohol átsegít mindenben: az öreg műszerész megalapítja az alkoholisták Függő Pártját, hiszen „manapság már annyi a független szervezet (...), hogy kell egy olyan is, amely nyíltan vállalja a függőségét. Nem vagyunk bejegyezve, folytatja, ha firtatják, de azért iszunk. A hazának, rendületlenül.” (*Nellike*)

A történet szála majdnem mindig az emlékezésen alapul, az emlékezés az, ami fenntartja az élet illúzióját: „végigfutnak az emberben az emlékek, mint a haldoklónál, legalábbis azt mondják, én még nem haldokoltam, úgyhogy nem vagyok benne biztos.” (*Frédi, a fotográfus*)

Hiteles figurák népesítik be ezt a sok kis majdhogynem abszurd mikrokozmoszt. Valaha hétköznapi életet élt alakokat valamilyen szerencsétlen sorsfordulat kényszerített ezekbe a furcsa helyzetekbe. A börtönjárt fiatalember a libafarm helyett egy gyakorlatilag rabszolgatartó közösségbe csöppen (*Ház a térkép szélén*), a munkanélküli hegesztő kutyaviadalra indul, míg végül ott találja magát a porondon (*Előtte a küzdés*), a szobaúr kénytelen eltenni láb alól a haldokló házigazdát, hogy jusson hely mindenkinek a lakásban (*Hidegfront*). A megrázó életekkel szinte groteszk módon szembesít az író. Távolságot tart a szövegtől, és bár sokszor lírai hangot üt meg, soha nem csúszik bele az érzékenységbe.

A sors üldözöttjei mindenek ellenére igyekeznek emberek maradni a káoszban, akár egy álmokból kovácsolt élet, egy testre szabott valóság illúziója árán is, hiszen, mint az elmeegógyintézet professzora megfogalmazza: „Odakint nagyon bolond a világ.” (*Magvető*, Budapest, 2003)

PAP VERA-ÁGNES

JÓZSEF CSÁSZÁR Madách Imre utolsó drámája?

Az 1864. március 31-én tartott akadémiai ülésen a Karácsonyi díjra beérkezett drámai pályázatnak nem volt első díjasa, „abban azonban mind az öt bíráló — Jókai Mór, Bérczy Károly, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál és Pompéry János — megegyezett, hogy a 'József császár' című darab, mint sok tekintetben jeles munka, dicsérrel említessék...” A nem díjazott darab szerzősége senki sem vállalta, a kortársi lapok is csak találgatták: Madách Imre vagy Szász Károly írhatta a művet.

Majdnem másfél évszázad múltán a *József császár* című tragédia, kéziratban maradt — idegen kéz által másoltatott formája a pályázat kiírásának szabályzatának értelmében —, pályamű-változata olvashatóvá vált Bene Kálmán irodalomtörténész és filológus újrafelfedezésének valamint szöveggondozásának köszönhetően. Véleménye szerint a pályamű *József császára* egy eddig ismeretlenül és kiadatlanul maradt remekmű, mely „ott van valahol közvetlenül a Bánk bán mögött, Madách Mózesének és Teleki Kegeyencének társaságában”. A drámában József császár és a haza leánya, Szécsy Ilona romantikus és egyben tragikus szerelmi történetét a reformátor császár küzdelme és kudarca keretezi. József tragikuma többszörös: a felvilágosodás eszméitől áthatott népboldogító törekvéseiben sorra elbukik, sőt — a Hóra-felkeléssel szembeni passzivitása miatt — saját magát érezheti eltasztott szerelme, Ilona gyilkosának is.

A *József császár* (*Madách Imre utolsó drámája?*) könyv második felében Bene Kálmán egy igen izgalmas irodalomtörténeti titok megfjtését kísérli meg: ki írta a pályázatra beérkezett *József császárt*? Madách Imre vagy Szász Károly? Érvek, ellenérvek, irodalomtörténeti és filológiai tények valamint hipotézisek, rendkívül alapos szöveg-összehasonlítások és -elemzések, pro és kontra állítások és következtetések sorozata teszi izgalmassá és igen tanulságossá gondolatmenetét.

Milyen titkok lebegnek Szász Károly egyértelmű szerzősége körül a könyv írója szerint? Egyrészt hol a pályamű-tragédia eredeti, Szász Károly által írt kézírata? Szász Károlyra nem

jellemző az, mint Madáchra, hogy művének vázlatait, korábbi szövegváltozatait megsemmisítette volna, mégis ennek a tragédiának semmiféle előzetes nyoma nincs a hagyatékban, csupán a pályamű átirrt, felhígtott, Szász-kézírásával kibővített változata maradt fenn. „Miért nem adta ki éppen ezt a drámát Szász, noha ez a mű összes megjelent és kézíratos drámája közül kiemelkedik, azoknál jelentősen színvonalasabb, értékesebb és érdekesebb alkotás? Lehet, hogy nem ő írta, csak örökbe akarta fogadni a drámát, azután pedig meggondolta magát valamiért? Hogy 1866-ban elvállalta a szerzőséget, hogy színre lépett néhány jelenet felolvasásával — de deklarált szándékát megmásítva mégsem adatta ki, sem elő — ennek oka előttünk még rejtély.” Ezt a visszavonulást kétféleképpen lehet értelmezni: ha valóban Szász volt a szerző, akkor lehetséges, hogy nem akart Madách-epigonná válni, hiszen a darab mind nyelvében, mind jellemeiben, eszmeiségében feltűnően hasonlít Madách-műveire. Vagy ha nem ő volt a szerző, hanem Madách halála után két évvel csupán egy „örökbefogadó” — ahogy ezt más anonim darabban is megtörténtette —, akkor mégis a lelkiismerete diadalmaskodhatott?

Vagy Madách Imre lenne a szerző — kérdezi Bene Kálmán? E kérdés megválaszolásához a filológiai tények felelevenítése, az igen alapos és átgondolt szöveg-összehasonlításokból leszűrűt következtetései vezetnek. Egyrészt a pályázatra beérkezett *József császárt* összehasonlítja a második, a Szász Károly által átirrt szövegváltozattal és egyetérthetünk megállapításával: az eredeti kézirat esztétikai szempontból, kompozíciójában és nyelvében egységesebb és színvonalasabb alkotás, és mi magunk is meggyőződhetünk arról, hogy az eredeti pályamű és az átirrt változat két szerzőt rejt. Másrészt a Karácsonyi-pályázatra beérkezett *József császár* szókincsét, motívumait, stílusjellegzetességeit, grammatikai sajátosságait, helyesírását, drámai helyzeteit és jeleneteit, jellemformálásait, valamint eszméit egy alapos és rendszerezett összehasonlításnak veti alá Madách Imre *Az ember tragédiájával* és *Mózes* című tragédiájával, valamint Szász Károly *Heródesével*.

Olyan filológiai és irodalomtörténeti talány megoldására tesz kísérletet Bene Kálmán, melynek problémafelvetését — ki írta a *József császárt*? — e könyv megjelenése után már nem kerülheti ki a hazai irodalomtudomány, hasonlóképpen — Madách Imre szerzőségét feltételező — megalapozott következtetését sem. (*Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2003*)

MÁTÉ ZSUZSANNA

ESZTERGOMI ÉRSEKEK 1001–2003

A magyar egyház történetével foglalkozó kutatók, valamint a téma iránt érdeklődők újabb értékes kötettel gazdagíthatják könyvtárukat, hiszen a közelmúltban látott napvilágot Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek ajánlásával, az *Esztergomi érsekek 1001–2003* címet viselő életrajzi összeállítás. Az Esztergom-Budapesti Érsekség Egyháztörténeti Bizottsága Beke Margit irányításával, többévszi kutatómunkával dolgozta fel a múlt emlékeit, melynek eredményeként megjelenhetett ez a tartalmában gazdag és kivitelezésében is egyaránt igényes könyv.

A kötet bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy az esztergomi érsekség alapításának jóváhagyására a Ravennai szinaton került sor 1001. április 4-én. Mindenkorai főpásztort — aki hosszú ideig különböző világi és egyházi tisztségeket egyaránt viselt — a magyar egyház fejeként, idővel a *prímási* méltóság is megillette. Mivel az egyházmegye többször is területi változásokon ment keresztül — legutóbb 1993-ban —, érsekei egyrészt igen változatos körülmények között, másrészt különböző székhelyekről (Esztergom, Nagyszombat, Pozsony) irányíthatták azt. Az esztergomi érsekek életéről eddig megjelent monográfiák felsorolásán, valamint az ezekhez fűzött kritikai megjegyzéseken túl, meglepődve olvashatjuk a következőket: az eddig megszokott Radla/Sebestyén nevű érsekről kiderült, hogy két külön személy; I. István (1093–1094) egy helytelen latin feloldás következtében került be az esztergomi érsekek közé; továbbá a sokáig esztergomi érsekként jegyzett Dezső valójában a kalocsai érsekség főpásztora volt.

A könyv központi részét, mintegy négyszáz oldalt, az egyes érsekek életrajza alkotja. A szerzők alapos és teljességre irányuló kutatását támasztja alá, hogy minden főpásztor életútja nyomon követhető Domonkostól kezdve a legutóbb kinevezett érsek-bíboros, Erdő Péterig bezárólag. Vele együtt nyolcvanhárom hivatalban lévő esztergomi érseket tart számon a történetírás, akik közül ketten (Sebestyén és Kán nem-beli II. Miklós) kétszer is betöltötték e tisztséget. Huszonhárom főpásztor idővel a bíborosi méltóságig is eljutott, és a bíborosi testület tagjaként egyrészt pápaválasztó joggal rendelkeztek, másrészt pápává választhatók voltak. Közülük az első Bánca István, akit IV. Ince pápa 1252-ben praenestei püspökké és a római anyaszentegyház bíborosává nevezett ki. A következő ilyen eseményre 126 évet kellett várni, hiszen Demeter érsek (1378–1387) bíborossá kreálására csak 1378-ban került sor, I. (Nagy) Lajos király

közbenjárásának köszönhetően. A sok ismert és kevésbé ismert, ám bíborossá kinevezett esztergomi főpásztorok közül kiemelném Bakócz Tamás, Keresztély Ágost és Rudnay Sándor nevét. Bakóczról köztudott, hogy II. Gyula pápa váratlan halálát követően 1513-ban komoly eséllyel indult a pápaválasztáson, ahol azonban Giovanni dei Medicivel szemben végül alulmaradt. A szász fejedelmi családból származó Keresztély Ágost érseket és utódait az uralkodó német-római birodalmi hercegi ranggal tüntette ki, melyet az éppen ülésező pozsonyi országgyűlés törvénybe is foglalt. Ettől kezdve Mindszenty Józsefig bezárólag viselték az esztergomi érsekek a *hercegprímási* címet (1951-ben XII. Piusz pápa eltörölte a világi rangok használatát). Rudnay Sándor főpásztorsága alatt (1819–1831) kezdett kialakulni Esztergom máig jellegzetes arculata. Kinevezését követően az egykor a török elől Nagyszombat városába menekült esztergomi érsekséget visszahelyezte eredeti székvárosába, majd 1822-ben ünnepélyes alapkövetéssel vette kezdetét a mai bazilika felépítése.

Az életrajzok lábjegyzettel ellátottak a további kutatások megkönnyítése céljából, és rövid, tájékoztató jellegű irodalom is olvasható az egyes biográfiák végén. Az életrajzok ismertetését követően kronologikus felsorolást találunk az esztergomi érsekekről a kezdetektől, valamint az apostoli adminisztrátorokról az újkortól egészen napjainkig. Az *Ábrázolások* címet viselő fejezetben az egyházmegye főpásztorainak egy-egy képmása közt tallózhatunk, majd megnézhetjük aláírásaikat, illetve pecsétjeiket és címeiket is, többnyire színesben. A 455. oldalon egy érseki zászló rajzolata is fellelhető az 1526-os évből. A kötetet az ábrázolások és a rövidítések jegyzéke zárja. (Szerk.: Beke Margit; *Szent István Társulat*, Budapest, 2003)

PETRÁS PÉTER

MEDGYESSY L. EMMÁNUEL: KEGYELEM ÉS AKARAT A SZEMÉLYES IMÁDSÁGBAN

Az 1992 óta létező, a Pannonhalmi Főapátság égisze alatt működő Bencés Kiadó a bencés szellemiséget tükröző, színvonalas és kifejezetten igényes kiadványokkal látja el egyre szélesebb olvasóközönségét. Joggal állíthatjuk, hogy napjainkban az egyik legjelentősebb katolikus magyar kiadó, amely a bencés, illetve a katolikus/keresztény hagyományra alapozva, annak (meg)őrzésével igyekszik szembenézni korunk kihívásaival, figyelni az „idők jeleire”. A kiadónál megjelenő hazai és külföldi, egy-

házi és világi szerzők művei a szakteológiai kérdések mellett főként lelkiségi kérdéseket tárgyalnak. Nem véletlen, hogy a kiadó egyik legismertebb és legnépszerűbb könyvsorozata a lassan ötvenedik darabjához érkező „Bencés Lelkiségi Füzetek”, amelynek könyvei Szent Benedek Regulájából kiindulva szólnak hitünk mai kérdéseiről.

A Bencés Kiadónál megrendelhető kiadványok közül a megérdemelttől talán kevesebb figyelem irányul a „Pannonhalmi Füzetek” című sorozatra. E sorozat egyik legújabb darabja Medgyessy L. Emmánuel könyve a kegyelem és akarat szerepéről a személyes imádságban. A bencés szerzetes választott témáját több szempontból, alapos teológiai ismereteire támaszkodva vizsgálja. Munkája első fejezetében az „imádság”, a „kegyelem” és az „akarat” fogalmakat értelmezi dogmatikai és etikai szempontból, majd az etimológia segítségével azt kutatja, hogy az „imádság” szó különböző nyelvek esetében milyen mélyebb jelentéstartalmaikat hordoz, hogyan érzékelteti az imádkozó ember (testi és) lelki magatartását. Mindezek alapján az imát antropológiai szempontból is elemzi, s hangsúlyozza, hogy a transzcendencia, az „önmagunkon-túl-lévő” lét utáni vágyunk elsősorban az imádságban fejeződik ki; majd az imádságot vallásfenomenológiai keretben, az emberhez tartozó magatartásként, a vallásosság és a vallás részeként is körüljárja. A második fejezetben rövid, de alapos áttekintést nyújt arról, hogyan alakult a keresztény lelkiiség és kultusz Nyugaton és Keleten, hogyan formálódott a személyes imádság gyakorlata az ókeresztény kortól egészen napjainkig. A harmadik fejezet az imádság érényére vonatkozó erkölcteológiai megállapításokat ismerteti, végül a negyedik fejezet az imádság és az imádkozás lelki gyakorlatát helyezi középpontba, s annak lélektani vonatkozásait vizsgálja valláslélektani keretben, illetve kitér a személyiségfejlődés, a valláspedagógia és a lelkipásztori pszichológia gyakorlati kérdéseire is.

„Isten senkit nem vonz erővel és erőszakkal magához” — írja Aranyászú Szent János. Emmánuel testvér is hangsúlyozza, hogy imádságunk Isten hívására, ingyenes kegyelmére adott, szabad akaratunkból fakadó válasz. Könyve ezért is lehet értékes olvasmány mindazok számára, akik valóban fontosnak tartják a személyes imádságot, és hittel vallják, hogy mindannyian Isten jelenlétében élünk és imádkozunk (RB 19). (*Bencés Kiadó*, Pannonhalma – Tihany, 2003)

BENDE JÓZSEF

SOMMAIRE

- LOUISE GNÄDINGER: La plénitude dans les écrits de Johannes Tauler
 ISTVÁN PÁKOZDI: Saints dans l'Eglise
 ZOLTÁN SZÉNÁSI: L'évêque Ottokár Prohászka et le subconscient
 GERGELY EGEDY: Le conservatisme du „bon sens”: G. K. Chesterton
 ATTILA SÁFRÁNY: La mémoire de Sándor Giesswein
 ■ Poèmes de György Rába et Béla Szegedi Szabó
 ■ Essais de Zoltán Halasi, Dezső Tandori et Péter Vasadi
 ■ Entretien avec András Falus

INHALT

- LOUISE GNÄDINGER: Die Ganzheit bei Johannes Tauler
 ISTVÁN PÁKOZDI: Heiligen in der Kirche
 ZOLTÁN SZÉNÁSI: Bischof Ottokár Prohászka und das Unbewusste
 GERGELY EGEDY: Der Konservatismus des „gesunden Menschenverstandes”: G. K. Chesterton
 ATTILA SÁFRÁNY: Sándor Giessweins Gedächtnis
 ■ Gedichte von György Rába und Béla Szegedi Szabó
 ■ Essays von Zoltán Halasi, Dezső Tandori und Péter Vasadi
 ■ Gespräch mit András Falus

CONTENTS

- LOUISE GNÄDINGER: Fullness in the Works of Johannes Tauler
 ISTVÁN PÁKOZDI: Saints in the Church
 ZOLTÁN SZÉNÁSI: Bishop Ottokár Prohászka and the Subconscious
 GERGELY EGEDY: The Conservatism of „Healthy Reason”: G. K. Chesterton
 ATTILA SÁFRÁNY: The Memory of Sándor Giesswein
 ■ Poems by György Rába and Béla Szegedi Szabó
 ■ Essays by Zoltán Halasi, Dezső Tandori and Péter Vasadi
 ■ Interview with András Falus

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG (Egyháztörténet), GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER ZOLTÁN (Szépirodalom),

ROCHLITZ KYRA (Mai meditációk)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia

Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII.

ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 1 évre 2.520,- Ft, fél évre 1.260,- Ft, negyed évre 630,- Ft. Egy szám ára 240,- Ft. Előfizethető

külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 50,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 240 Ft

VIGILIA

SZEMLE

IOANNES SARESBERIENSIS	Metalogicon
BODOR ÁDÁM	Vissza a fülesbagolyhoz
TAR SÁNDOR	A térkép szélén
	■ József császár. Madách Imre utolsó drámája?
	■ Esztergomi érsekek 1001–2003
MEDGYESSY L. EMMÁNUEL	Kegyelem és akarat a személyes imádságban

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bende József, Gerold László, Máté Zsuzsanna,
Pap Vera-Ágnes, Petrás Péter és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Kereszténység Kínában
- Lélektan és spiritualitás
- Európa és kereszténység
- Dolhai Lajos, Endreffy Zoltán,
Fried István, Orosz Athanáz,
Pór Péter, Jan-Heiner Tück
és Tüskés Tibor tanulmánya
- Albert Zsuzsa, Halasi Zoltán,
Kálnay Adél, Lábass Endre,
Lászlóffy Aladár, Tandori Dezső,
és Vasadi Péter írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425